

DR. IVAN KNIFIC: V RUSKEM TURKESTANU.

aj me je zvalilo v Turkestan? Sam ne vem. Zahotelo se mi je nečesa izrednega, pustolovskega. Bral sem bil Sven Hedina, ki popisuje azijske puščave; tedaj se mi je rodila želja, ogledati si kaj sličnega.

Ko sem se nasitil moskovskih znamenitosti, sem razmišljal, kam naj zaobrnem korak. Na povratku bi bil rad obiskal tudi južno Rusijo. Šine mi v glavo: »Čez Turkestan in Kaspiško morje se popeljem na Kavkáz, odtod pa k Črnemu morju.« Zamislil, izpolnil.

Zanimivosti nudi Turkestan prav malo. Baedeker mu je posvetil samo par strani suhoparnih zemljepisnih, narodnostnih in zgodovinskih opazk.

Ko sem se vozil v Moskvo, sem se razgovarjal z možem, ki je prehodil celo Rusijo. Ko sem ga vprašal, je - li poučno, potovati po Turkestanu, mi je odgovoril: »To so divji kraji. Znamenitosti tam dolí ni nikakršnih, vročina pa je neznosna.« Svetoval mi je, naj se rajši peljem po Volgi ter si tam ogledam Kavkaz in Krim, to da je najlepše v Rusiji. Ko sem dve leti pozneje izpolnil njegov nasvet, sem uvidel, da je govoril resnico. O Turkestanu je sodil pravilno; vendar pa je potovanje po ruski Osrednji Aziji vsaj deloma zanimivo. Ni mi žal, da sem stal pred visokim Pamirjem, ki loči Ruse od Indov in Kitajcev. Drobtine, ki sem jih nabral na tem potu, so sicer neznatne; ker se pa ob svetovni vojski marsikdo zanima za kraje, koder biva začasno tudi nekaj naših rojakov, hočem kratko načrtati, kar sem doživel v teh pokrajinah.

1. NA KAZANSKEM KOLODVORU V MOSKVI.

Izvošček je obstal pred Kazánskimi kolodvorom v Moskvi. Z mrzlično naglico sem stopil k blagajni ter zaprosil: »Andižan, vtarój klas! (A., drugi razred!)«

»Andižan?« je neverno ponovil uradnik, meneč, da me ni dobro razumel. Andižan pa je zadnja postaja ruske osrednje-azijske železnice, pod gorovjem, kjer mejijo Turkestan, Kitajska in Vzhodna Indija.

»Da, da, da,« se odzovem po ruskem načinu.

Mehkemu ruskemu značaju nasprotuje enkratni ali dvakratni »da«; to bi se glasilo pretrdo, preveč »po njemecki«, po pruski. Navadno

ponavljajo besedico trikrat; ob izgovarjavi tudi »pojejo«,¹ tako da je srednji »da« za cel ton višji od prvega in tretjega. Dostikrat ponavljajo »da« celo štirikrat ali petkrat. Spominjam se možička, ki mu je tekel jeziček liki mlinsko kolo; če ga je kdo prekinil za trenutek, je takoj povzel govor s petkratnim: »Da, da, da, da, da!«

Brez ugovora mi je uradnik podal vozni listek. To se mi je čudno zdelo, ker sem čital v knjigi: »V Turkestan se sme potovati le s posebnim dovoljenjem ruske vlade. Za tako dovoljenje mora turist najmanj osem tednov, preden nastopi pot, prositi v Petrogradu po poslaništvu svoje države. V prošnji mora natančno navesti, kod bo hodil, katere kraje bo obiskal in koliko časa se bo kje mudil.« Ta postava se nahaja še v najnovšem Baedekerju iz leta 1913. Mislim pa, da je ne upoštevajo, ker sem prejel vozni listek brez ovire; tudi v Turkestanu me nihče ni izpraševal po vladnem dovoljenju. To postavo so najbrž izdali za tiste čase, ko v Osrednji Aziji še ni bilo mirno in varno.

Ruske železnice so za velike razdalje zelo poceni. Za 3810 km dolgo pot iz Moskve do Andižana sem plačal v drugem razredu samo 32 rubljev (= 80 K). Z istim listkom sme potnik vožnjo prekiniti, kjerkoli hoče in kolikorkrat hoče; treba je samo na dotični postaji ob prihodu in pred odhodom stopiti k blagajni ter prositi potrdila. Neštetokrat sem klical: »Otmjétku, pažálujsta! (Pripombo, prosim!)« in vedno je uradnik molče pritisnil pečat. Vendar pa velja listek le za gotov čas, od Moskve do Andižana 11 dni; po tem roku zapade, četudi potnik še ni dospel na določeni kraj.

3810 km je velikanska razdalja. Da sem se vozil neprenehoma, bi bil na cilju šele v petih dneh, dasi ruski osebni vlaki ne vozijo počasi. Ko bi okrog Ljubljane s takim polumerom načrtal krožnico, bi se ta krožnica na severu raztezala do vrha Špicbergov, bi šel ob sibirski strani Urala navzdol, bi prerezal Perzijo in Arabijo, dosegel Abesinijo, obkrožil vso Saharo in se po sredi Atlantiškega oceana vračal na sever. Ko bi se kdo iz Ljubljane prek Italije, Francije in Španije peljal v Lizbono, bi prevozil samo 2976 km, torej

¹ Kolikor sem opazil, najbolj »pojejo« v moskovski okolici; pa tudi drugod marsikje zavijajo kot stare ženice po Dolenjskem.

834 km manj nego iz Moskve v Andižan. In vendar tudi ta razdalja ni velika z ozirom na sibirsko železnico; saj meri proga od Moskve do Vladivostoka 8134 vrst ali 8680 km.

Na Ruskem imajo počasni vlaki po štiri razrede, »pasažirski« (osebni) tri, »skórij pójezd« (brzovlak) pa dostikrat samo dva. Tarif je razdeljen v »pasove«; čim višji je pas, tem cenejši je. Cene so razdelili tako: Če stane četrti razred 1 rubelj, se plača za tretji razred 2, za drugi 3, za prvi 5 rubljev.¹ Gospoda se vozi v drugem, bogatini pa v prvem razredu. V četrtem oddelku sedežev ni, v tretjem so leseni, v drugem blazinasti, s platnom prevlečeni, v prvem žametasti. Vozovi tretjega razreda so zeleno pobarvani, drugega rumeno, prvega modro.

Drugi razred je prav snažen, postelja mehka, občinstvo elegantno, v tretjem pa je manj snage, potniki mešani. Sicer se pa snažnost ravna po gubernijah. Na varšavsko-petrograjski progi so tudi kupeji tretjega oddelka zelo dostojni; po vseh vozovih so vpeljali električno razsvetljavo. Nasprotno pa so bili na progi Vologda-Arhangelsk v drugem razredu moji sopotniki branjevci in pomorščaki; napili so se »vodke«, da so zasmrčali na sedežu. Eno napako pa ima drugi razred po celi Rusiji, da je namreč prenapolnjen. Prvi razred je predrag; zato vsi boljši sloji tišče v drugega. Po ruskih železnicah je gneča sploh zelo velika, ker vozi razmeroma malo vlakov. Potniki se trgajo za sedeže. Po pravilu: »Kdor prej pride, prej melje,« se vsujejo v kupeje, da v kratkem zasedejo vse prostore; zakasneli s težavo dobe kak prostorček.

Posebno bi se potniki gnetli na vlakih, ki od središča vozijo do skrajnih državnih mej, kakor iz Petrograda čez Moskvo v Odeso, v Sebastópol na Krimu, krož Kavkaza v Batum, ali pa čez Ural v sredo Sibirije. Na teh vlakih prežive potniki po pet dni, na sibirski progi še več. Da se ne gnetejo, so vpeljali posebne listke za sedeže, kakor so v navadi tudi v nemških D-vlakih. Tak listek Rusi oficijelno nazivljejo — »plackarta«.

Stopil sem v čakalnico, kjer je tudi restavracija, in srkal vroč čaj. Pihal sem v čašo, obenem pa razmišljal, kaj me vse čaka na poti. Kako bom shajal z jezikom, mi ni bilo mar. Po mestih in ob kolodvorih se brez dvoma dobe ruske jedilnice in čajnice. Četudi sem slabo govoril ruščino, me ni skrbelo, da ne bi dobil jesti in piti. Strašila pa me je silna vročina, ki gospodari po

¹ Ob času svetovne vojske so vpeljali na vse vozne listke 25odstotni davek »v vojne namene«, kar bo zneslo v enem letu 150 milijonov rubljev.

srednjeazijskih puščavah. Solnce se upira v pesek, vode je malo, deževja nobenega. Tudi prebivalci so mi prihajali na misel. V Turkestanu prebivajo Kirgizi, Tatarji, Turkmeni in drugi mohamedanski rodovi, ki tujcem najbrž niso prijazni. Če človek potuje sam, nima toliko poguma, kakor ga ima, če potuje s tovarišem.

V gosposki čakalnici se je nabralo dokaj potnikov. Skoraj vsi so pred odhodom pili čaj po ruskem načinu »s limončkom«, seveda brez žganja. Strežniki tekajo od mize do mize. Moskovski natakariji imajo to posebnost, da nosijo široko belo obleko in daljši suknjič, prepasan z belo vrvico. Po obrazu se jim pozna, da niso pristni Rusi, marveč Tatarji, ki so se pa navzeli moskovskih navad in jezika. »Čelovjék, stakán čaja! (Strežnik, čašo čaja!)« zakliče gost. »Harašós!«¹ se odzove Tatar in skoči k samovaru.

Četrť ure pred odhodom vlaka pozvoni prvič, znamenje, da smemo stopiti v kupeje. Nastane gneča. Naučil sem se tako-le: Poklical nastane postrežka, podal mu prtljago ter naročil! »Drugi razred, na vrhu!« — »Harašós!« in postrežček je čvrsto odrival potnike, stopil v čeden voz, odbral mesto »na vrhu«, priredil ležišče, in ko sem mu stisnil nekaj drobiža, se mi zahvalil: »Spasibo! (Hvala!)«²

Kdor je potoval po carstvu, hvali udobnost ruskih železnic. Da ne pretiravam, navajam neki berlinski časopis,³ kjer Nemeč piše tako-le: »Potujem vsako leto; poznam nemške, avstrijske, francoske, švicarske... železnice, pa sem vedno vesel, ko zopet sedim na ruskem vlakcu. Seveda bi bili kupeji lahko snažnejši, vlaki bi lahko vozili hitreje ter se manj časa ustavljali na postajah, vendar pa se nikjer tako udobno ne potuje kakor v Rusiji. Sove bi nosil v Atene, kdor bi hvalil vzorne, sila udobne kupeje I. in II. razreda, kjer dobi vsak potnik brez doplačila ponoči ležišče in kjer vlakovo osebje s potniki vljudneje in postrežljiveje ravna kot pa marsikje, koder gospodari višja kultura. — Res je, da v svetem carstvu ni vse tako, kakor bi moralo biti; kar se tiče cenih in udobnih železnic, bi si marsikatera kulturna država zahodne Evrope brez pomisleka vzela za vzor staro matuško Rusijo.«

Slovenka mi je pravila v Vladikavkazu, da je potovala v domovino. Tožila mi je o neudobnih

¹ Skrajšano iz: »Harašó, súdar! (Dobro, gospod!)« Tako venomer ponavljajo natakariji, kočijaži pa trgovski uslužbenci, posebno še v Moskvi.

² Po knjigah uče, da se Rusi zahvaljujejo: »Blagodarjú!« Vendar pa je ta beseda v navadi le med izobraženci; preprost človek se zahvaljuje večinoma »Spasibo!«

³ »Die Welt auf Reisen«, 1911, str. 553.

kupejih po naših železnicah in je pristavila: »Iz dna srca sem zahvalila Boža, ko sem zopet sedla na ruski vlak.«

Glavna udobnost ruskih vlakov je — postelja, ki na njej zlekneš svoje ude, nemoteno zaspiš in počivaš v jutro, dokler se ti zljubi. Sedežem so dali kot naslonjalo steno, ki se dvigne ter pritrdi z močnimi peresi in palicami; spodaj (»vnizú«) nastane ležišče in meter višje drugo (»na vjehú«). Taka ležišča prirede tudi ob oknih. Na večer se cel voz pretvori v veliko spalnico. Domačin prinese s seboj mnogo posteljnega perila; saj bo v istem kupeju stanoval morebiti nekaj dni. V zahodnih gubernijah si more vsakdo za 50 kopejk izposoditi posteljo: žimnico z rjuho, zglavje in odejo. Dohodki od izposojene oprave se stekajo v preskrbovalni sklad železničarskih vdov in sirot. Če ponoči dobro počiješ, izvršuješ tudi dobro delo v korist nepreskrbljenim sirotam. Ni čudno, da je Rusu vseeno, se-li vozi podnevi ali ponoči. Marsikdo, ki bi se podnevi dolgočasil ob nepreglednih planjavah, se vozi ponoči. Celo praktični Baedeker svetuje turistom, ki potujejo iz Petrograda v Moskvo, naj sedejo na večerni vlak, da so zjutraj že na cilju.

Za sosede sem dobil častnike, ki se jih v 2. razredu vozi posebno veliko. Nosijo zelenkasto uniformo; sabljo so si pripasali na dolgo jermenje. S sopotniki malo govore, pač pa pridno prebirajo časopise. Čudil sem se, da ruski vojaki, največ seveda oficirji, s tako vnemo bero časnike.

Ko sem se ustanovil na vrhnjem ležišču, sem sedel na rob in pričel pisati beležke. Moj spodnji sosed se je poslovil od svojcev in hotel na svoj sedež; ker pa so mu bile napoti moje nože, se mi je nasmehnil: »Vi pa sedite kakor na aeroplanu.« Prusak bi se bil razkoračil ter

mi očital neolikanost, Rus pa mi je stvar dopovedal na preprost način. Seveda sem se brž premaknil in izgovarjal: »Izvinite! (Oprostite!)« Častnik pa je zamahnil z roko in pripomnil: »Ničevó!«

Beseda »ničevó« — mi bi rekli: »Nič ne de!« — se križem Rusije sliši nešteto krat. Pravijo, da je »ničevó« značilen za Rusa. Če si po nesreči koga dregnil in se opravičuješ, ti odgovori: »Ničevó!« Pa tudi, če koga ozmerjaš, se ti zasmije: »Ničevó!« Če je kdo zapil ali zaigral denar, se tolaži z »ničevó«. Če so koga zaprli in obsodili, reče brezbrizno: »Ničevó.« Z »ničevó« izgovarja Rus lenobo, netočnost, počasnost.

Meščan je najel kočijaža. Ta se je napil vodke. Gospod ga ogovori: »Izvošček, ti si pijan.« — »Ničevó.« — »Zamudil si pol ure.« — »Ničevó.« — »Tvoj konj je staro kljuse.« — »Ničevó.« — »Glej, padel si v blato; ves umazan si.« — »Ničevó.« — Vozita se dalje. Karéta se ziblje z ene na drugo stran ceste. »Vozi pametneje!« opomni gospod voznika. — »Ničevó.« — »Kje imaš knut? Gotovo si ga zgubil.« — »Ničevó.« — Slednjič se prevrnela v jarek. »Durák stari!« se razjezi meščan. — »Ničevó, bárin, ničevó!« se izgovarja izvošček. Tedaj vzkipi gospod: »Čort vazmí tebjá!« — Odgovor: »Ničevó!«

Ista beseda ima tudi pozitiven pomen. Mož, ki izgovarja to besedo, je energičen, neodjenljiv. Naj se zgodi, kar hoče, on vztraja in vrši svojo dolžnost; ne straši ga trpljenje in trud, ne omaje ga bolest, ne starejo ga udarci usode. »V tej besedici lahko leži heroizem, največje samozatajevanje in pogum, ki žene naravnost v smrt. V tej preprosti besedi je skrita velika sila ruskega plemena.«¹

(Dalje.)

¹ B. Vošnjak, Na razsvitu, str. 159.

FRANCE BEVK: ČRTICE.

ZLO.

V vlaku, ki je bežal čez zasneženo, na visoko zasneženo planjavo, smo sedeli in deloma molčali. Tuptam se je kateremu ukral vzdih ali ušel pogled skozi okno v gosto naletavajočo množico snežink, nepregledno, tja do sive daljave se raztezajočo. Kot bi nosili vsi nekaj na sebi, česar ne smemo razodeti drug drugemu ali ne znamo povedati v tem človeškem, jecljajočem jeziku.

Ob oknu vojak-sanitejec, na drugi klopi je ležal vojak-infanterist. Poleg sanitejca stara ženica z žalostnimi očmi in rokami na kolenih in jaz. Še par ženic, debela gospodična s topim pogledom in cajno na kolenih. Poleg nje vojak z mladimi brčicami in še nekaj drugih ljudi; med njimi žena iz Istre, ki se pelje z obiska od sina, in rdečeličen vojak.

Na postaji v ozki dolinici, kjer se komaj vidi

DR. IVAN KNIFIC: V RUSKEM TURKESTANU.

2. PO SIBIRSKI ŽELEZNICI.

Po »tretjem zvoncu« smo zdrknili s kazanskega kolodvora. Dva dni sem se vozil na vzhod, dokler nismo prekoračili Volge in krenili k Uralu. Ta del proge pripada znani sibirski železnici; šele onkraj Volge, vzhodno od Samare, se »srednjeazijskaja želéznaja daróga« odcepi od sirske in obrne na jugovzhod.

Pozno v noč smo zapuščali Moskvo. Po kupejih je kmalu vse utihnilo; vsakdo si je uredil posteljo in se prepustil spancu. Brleči sveči sta senčili spalnico. Na vzhodnih progah je razsvetljava še jako preprosta. Ko se stemni, prinese sprevodnik v večje vozove po dve, v male oddelke pa eno svečo in jo pritrdi v svetilki nad vrati. Ob taki luči ne moreš brati, — za časopise in drugo berivo je itak podnevi dosti časa; — nadležno svetilko dremajoči potniki zastro s platnom. Sicer pa v treh, štirih urah sveča dogori; vzhajajoče sonce oskrbi novo razsvetljava.

V zgodnje jutro je v kupeju nastalo vrvenje. Sprevodnik je bil zaklical: »R j a z á n !« Več potnikov je izstopilo v tem gubernskem mestu, ki šteje krogi 40.000 duš. Odhajajoči tovariši so nas vzdramili z ropotom, še bolj pa »nosilščiki«, ki so tekali po vozu in znašali »čemodáne« (kovčege). Po končanih operacijah smo preostali zadremali znova.

Ruska gubernska mesta, kako so enolična, naravnost dolgočasna! Na brezkončnih potih križem carstva sem si jih nekaj ogledal. Podobna so si kakor jajce jajcu; kdor je videl eno, pozna vsa druga. Velika vas se je razpoložila po širni ravnini, da se vidijo zdaleka samo zvoniki pa zelene cerkvene strehe. »Vokzál« (kolodvor) so zgradili daleč zunaj v predmestju, najbrž s hvalevrednim namenom, da meščani ponoči mirno spe in da železnica ne ovira prometa po mestu. Pred »stancijo« se je utaboril štab izvoščkov, ki sprejemajo potnike z ogromno prtljago. Le izletniki se poslužujejo »konjke«, tramvaja, ki ga vlečejo mršavi konji; zveste živali pa v novejšem času krepko izpodriva elektrika. Obširni trg pred kolodvorom je prva stvar, ki razočara navdušenega »globetrotterja«: ob suši prahu nadebela, ob dežju pa globoko blato. Kolodvorska ulica je prav malomestna; dve vrsti nizkih, večinoma lesenih stanovališč loči od cestne snage in nesnage star, po-

lomljen plot. Kdor koraka v mesto peš, že kolne, preden dospe do središča. Vsak »górod« je namreč silno razsežen; ceste so zelo široke, v novejših mestnih delih popolnoma ravne; skoraj vsaka hiša ima vrt; mnogo je mestnih nasadov. Tudi ob glavnih ulicah ne vidiš visokih poslopij, imenitnih hotelov, monumentalnih vladnih palač; cerkve so si podobne kot sestra sestri; vse je preprosto, enolično do skrajnosti, prazno, nekam zaspano. Ne verjel bi skoraj, da si v mestu, ki šteje trideset do sto tisoč prebivalcev, da tod biva vseмогоčni gubernator, da je tako mesto sedež najvišjih provincialnih uradov, torišče znanosti, pa tudi cerkveno središče. Če so taka že gubernska mesta, kakšna so šele »ujézdna« (okrožna)! Po celi Rusiji pogrešaš tudi one snažnosti, ki smo je vajeni v zahodni Evropi. Ob deževju se vozovi kar pogrezajo v blatu. Velemožni »gradskój golová« (župan) si pač ne beli glave, kako bi v občinskem svetu sestavil »odbor za olepšavo mesta«; za snago naj skrbi — »gorodovój«¹ (policist). Celó ponosni Petrograd in častitljiva Moskva sta v predmestjih manj snažna, kot bi si tujci želeli; prav čedna pa je črnomska Odesa.

V ruskih mestih se pozno ravnajo k počitku in pozno vstajajo. Zvečer ob desetih še hodijo na obisk, zjutraj ob osmih je po ulicah še pusto in prazno. »Če greš v Rim, delaj, kakor delajo v Rimu,« po tem pravilu sem pozno splezal z ležišča.

Glede hrane se potnikom ni bati. Ne samo na večjih postajah so restavracije, še na majhnih so priredili »bufét« s čajem in mrzlimi jedili. Zanimalo me je, da koščke gnjati, pečenke ali klobase s kruhom Rusi zaznamujejo s pristnim nemškimi »buterbrot«. Najštevilnejši slovanski narod je privzel celo kopo germanizmov, zlasti v prometu in vojaštvu. Kraj kolodvora se postavijo še branjevci s kruhom, sadjem, mesnino, slanino in pečenimi piškami; kot pijačo prodajajo zjutraj toplo mleko, sicer pa razne sadne sokove, znane kot »kvas«. Nerazvajeni želodec dobi na tak način obilne in cenene hrane; gospoda pa obeduje v jedilnih vozovih.

¹ V moskovskem narečju, ki ga učitelji ruščine proglašajo merodajnim, se nenačlajšen o govori skoraj kot a, torej: galavá, garadavój; v južni Rusiji, in tudi drugod, se pa o sicer ne izgovarja tako čisto kot v slovenščini, toda mnogo podobneje glasu o nego glasu a. Čul sem, da tudi v šoli, posebno na jugu, učence navajajo k tej drugi izgovorjavi.

Po zajtrku sem listal v ročni knjižici. Moj sosed, stotnik, me nagovori — nemški. V osrednjih gubernijah, v domovini pristnih Moskalov, se redkokdaj čuje nemška govornica. Razložil mi je, da je po ruskih gimnazijah nemščina obvezna, da jo pa po končanih študijah dijak tako pozabi kot latinščino; on da je bival dalj časa v baltiških garnizijah med nemškim prebivalstvom, pri čemer se je dobro naučil »govorjít po nemjécki«. Kesneje so ga premestili v Kazán ob Volgi. Vojaščine se je naveličal, prestopil bo k upravi; upa, da v nekaj letih postane »ujézdnij isprávník«, nekaj okrajni glavar; če bo srečen, bo končal kot gubernator. Govoril je zelo samozavestno, dasi ni kazal posebne izobrazbe. Čudil sem se, da v Rusiji častniki prestopajo v civilne urade; stotnik pa me je poučil, da se to dostikrat zgodi ter da bivši vojaki bolje napredujejo nego civilisti.

O Slovencih ni vedel ničesar. Govoril sem mu, da smo rodni bratje Hrvatov; tudi teh ni poznal. Šele, ko sem mu dejal, da je hrvatski jezik isti kot srbski, se mu je zasvetilo: »Vi ste torej avstrijski Srb!« in postal je še prijaznejši. Rusi kaj malo poznajo slovanske narode, izvzemši Srbe, Bolgare, Poljake in Čehe. Slovenec se pred Rusom najlaglje izkaže kot »avstrijski Srb«. — Srednješolske profesorje imenujejo Rusi »učitelje«; »profesorji« so pa oni, ki predavajo po vseučiliščih. Ko sem mu pravil o svojem stanu, sem bahato pripomnil: »U nas ja nazivájus profesor.« Popravil mi je slovnično napako: »Morate reči: Ja nazivájus profesorom.«

Prostodušno, nekam zaničljivo je govoril o nevednosti preprostega ljudstva. Pravil mi je, da so v notranjih krajih, ko je stekla prva lokomotiva, mužiki¹ bežali od proge, češ: »Vrag prihaja.« Še desetletja so vlak nazivali »čortophádja« (vozilo, ki ga vrag pehá) in se neprestano križali, da bi jim hudobni duh ne škodoval.

O kolesarstvu sem si zapomnil tole zgodnico: V pristno derevnjo je privozil prvi biciklist in se ustavil sredi vasi kraj vodnjaka, da si odpočije. Mužiki se zbero iz celega sela in ga obkolijo z namenom, da ga vržejo v vodo. Najstarejši se vstopi pred tujca in ga nagovori: »Ti si čortov sin!« — »Kako to?« meni biciklist. — »Vsekakor prihajaš iz pekla,« se je glasil odgovor. »Vsa človeška vozila so taka, da teče kolo poleg kolesa; zakaj pa pri tebi teče kolo za kolesom?« — »Zato, ker gre na ta način hitreje,« se opravičuje kolesar. — »Kako je to mogoče?« se čudi starejšina. — »Poglejte!« zakliče biciklist, sede na kolo in uide.

¹ Pravilno ruski se naglaša: mužík, mužiká, mužikí, po zgledu: Kazák, Kazaká, Kazakí.

Posebno hud je bil na policijo. Dejal mi je, da so njih stražniki ravnotaki lopovi kot oni, ki bi jih morali nadzirati. Očividno je pretiraval. Zopet mi je postregel z anekdoto: Sešli so se Nемеc, Anglež in Rus. Nемеc pravi: »Naša policija izsledi hudodelca takoj drugi dan po zločinu.« Anglež se pobaha: »Naša ga dobi v roke še isti dan.« Rus pa se zasmee, češ: »Naša policija pa vé za hudodelca in zločin, še preden se izvrši.«

Ko je stotnik prestopil na progo, ki vodi v Kazán, mi je dejal v slovo: »Na svidenje!« — »Midva se pač ne vidiva nikoli več,« sem pripomnil. — »Rusi se ne poslavljamo: Z Bogom, zdravi, srečni! marveč pravimo: Do svidánja!« mi je pojasnil — novincu »zelencu«.

Pokrajina med Moskvo in Volgo pripada po večini onemu delu ruske zemlje, ki je znan kot »č e r n o z j ó m« (črna zemlja): nepregledna, prav malo valovita ravnina, ki jo pokriva debela plast mastne, plodne črne prsti. Na severu, proti Nižnjemu Novgorodu, prevladuje še gozd; kolikor bolj pa gremo na jug, tem več je rodovitnega polja. Tod prebivajo pristni Velikorusi. Černozjom je osrčje in žitnica cele Rusije, mužiki pa so steber vsega carstva.

In vendar — tako pišejo strokovnjaki — poljedelstvo v teh pokrajinah ne napreduje. Rusko agrarno vprašanje: o tem so se pisale že debele knjige, se izdalo že mnogo postav. Vsako novo ministrstvo obeta, da hoče zemljo pravično razdeliti in izdatno podpirati poljedelstvo. Kmetje tožijo, da imajo — premalo zemlje; dokazalo se jim je pa, da je imajo še preveč in jako rodovitnega polja, le obdelavati ga ne znajo, oziroma nočejo. Gnoje njive premalo, ali pa jih sploh ne gnoje; ker rede premalo živine, gnoja tudi hudo primanjkuje; o umetnih gnojilih nimajo pojma. Plug je preveč preprost; lesen kol z železno ostjo se plitvo pogreza v prst. Drugod zrahljajo zemljo s tem, da nekako brano parkrat potegnejo po njivi. Ni čuda, če zemlja opeša, kmet pa zdihuje: »Imam premajhno in preslabo polje.« Preveč kmečkega ljudstva sili v tovarne ali pa se izseljuje v Sibirijo.

Ni dvoma, da je škodovala in še škoduje ruskemu poljedelstvu okolnost, da kmet navadno nima lastnega posestva; večina zemlje je skupna občinska last. Občina (znani »m i r«) razdeli polje v majhne parcele, ki jih dá kmetom v najem. Po nekaj letih se zemlja deli znova; mužik dobi njive, ki jih je prej obdeloval njegov sosed. Kjer pa polje ni zasebna last, bo vsakdo skušal s kolikor mogoče majhnimi stroški in še manjšim trudom izrpati rodovito prst. »Za mano potop!« si misli mužik. L. 1906. so izdali novo postavo glede ob-

činskih posestev. Kmet se more — pod ugodnimi pogoji — »odkupiti«; vendar pa odkupovanje, kakor pišejo, počasi napreduje.

Mužik se ne odlikuje po posebni pridnosti. Delo, ki ga opravlja slovenski kmet, bi bilo mužiku pretežko, prenaporno. »Ruskemu kmetu je vseeno, ali ga zadene sreča ali nesreča; nikdar se ne zaveda, da je treba pospeševati, kar je koristno, in se protiviti vsemu, kar je škodljivo. Kmetovo svetovno naziranje sloni na popolnem pomanjkanju lastne iniciative in na brezpogojni zadovoljnosti z vsem, kar mu je usojeno. Mužik je fatalist najhujše vrste in ta črta njegovega značaja povzroča brezbriznost, eno največjih ovir napredku. S to veliko napako so pa združeni veliki naravni darovi: globok in bister razum, originalno razumevanje in tolmačenje dogodkov, ki se vrše krog njega, neverjetna dobrodušnost in usmiljenost do vseh živih bitij. Njegove dobre lastnosti so pravzaprav še nerazvite, še pokrite z neko plastjo, ki površnega opazovalca zavaja, slikati njegov značaj v prav temnih barvah.«¹

Vožnja od Moskve do Volge je prav enolična. Polje se menjava z lesovjem; prevladuje kraj proge pa vendarle gozd. Ne smemo si misliti mogočnih pragozdov; tanko, nizko drevje, ponajveč smreke, bori, breze in hrastiči, spremlja progo ure in ure. Mnogo je že posekanega; visoke skladanice drv čakajo pridnih rok, da jih spravijo na vlak, v mesta in v tovarne. Ker je lesa v izobilju, po železnicah ne kurijo s premožom, ki ga v Rusiji hudo primanjkuje, marveč na severu in vzhodu z lesom, na jugu pa z nafto; lokomotivo so bogato založili z brezovimi poleni.

Po daljšem presledku se prikaže polje. V černozejmu pridelujejo rž, pšenico, oves in ječmen (36, 24, 20 in 10 odstotkov vsega žita). Kmet seje največ rži, veleposestniki pa pšenico, ki jo izvažajo v inozemstvo. Prosa sejejo prav malo, turščico sade le na jugu. Sredi avgusta, ko sem se vozil po tej pokrajini, so mlatili rž in pšenico. Kozolcev nimajo; vse žito se posuši v kopah na polju. Naših podov ne poznajo; mlatijo na polju, kar se oddaleč prav lepo vidi, ali pa pred hišo. Večji prostor dobro pretolčejo, da nastanejo trda tla, takozvano »gumnó«; tod mlatijo s kratkimi cepci, v novejšem času pa tudi s stroji. Slamo spravijo v velikanske kopice, ki stoje kar na polju ali pa krog vasi. Istčasno so kosili tudi oves, ki se mi je zdel zelo nizek.

Vasi je kraj proge prav malo. Velikoruska derevnja potnika razočara. Oddaleč se nam zde hiše kot velike slamne kopice. V bližini ugle-

damo lesena stanovališča s slamnato streho. Hiše stoje v vrsti poleg vaše ceste. Neka posebnost velikoruskih vasi je ta, da krog hiš ni skoraj nič drevja, ne sadnega vrta, ne cvetličnjaka, ne zelnika. Po naših nazorih je taka vas silno pusta, otožna, dolgočasna. Okrog vasi ni ne zelenih trat, ne prijaznih gričev, ne senčnih gozdičev; vse je gola ravnina tja do skrajnih mej obzora. Če pomislimo, kako dolgo vlada v tej pokrajini zima, se ne bomo čudili brezbriznemu, otožnemu značaju ruskega kmeta. Mnogo prijaznejši so kraji v južni Rusiji, posebno še med Malorusi; tam je dosti drevja in zelenja, pa je tudi prebivalstvo živahnejše.

Počasi smo prodirali na vzhod. Opoldan smo pol ure počivali na večji postaji Sasovo. Iz zadnjih voz je pridrevila kričeča drhal napol odrasle šolske mladine; najbrž so bili gojenci kake nižje kmetijske šole, ki so si ogledali Moskvo, zdaj pa gredo k Volgi. Že po vseh postajah so oblegali samovare; vsakdo je nosil s seboj čajnik nizke, široke oblike. V Sasovem so pa planili v kolodvorsko restavracijo in vpili: »Boršč, boršč!« To je najpriljubljenejša narodna jed, juha z zelenjavo in kosom mesa. Natakariji so jih komaj mirili z večnim: »Sejčas!« (Tako!) Bilo jih je krog 150. Vsi so nosili enako uniformo: sive hlače, bel jopič s širokim črnim pasom in nizko kapo »furažko«. — V vsakem vagonu je na vratih nabit vozni red dotične proge, ki je na njem natančno naznačen čas prihoda in odhoda na vsaki postaji, kar je za lačnega in žejnega potnika velikega praktičnega pomena; za manj izobražene potnike in analfabete pa razni »zvonce« skrbe, da pravočasno končajo kosilo in kupčije.

Iz popoldanskega spanca me zbudi žvižg lokomotive. Kaj se je zgodilo? Vse gleda skozi okno. Vozimo se po velikem gozdu. Nikjer nobenega človeka, nobene hiše; postaje so po 30 km vsaksebi. Pred vlakom pa drevita dva konja po progi. Kako in odkod sta zašla nanjo, kdo vé? Nespametni živali ne kreneta s tira, upehani tečeta pred lokomotivo, ki jima brlizga brez prenehanja. Dober četrt ure je trajala brezplačna zabava.

V daljavi se prikaže vas z zelenkasto cerkvijo. Obstanemo na postaji. Izstopi nekaj ljudi, med njimi pop v najlepših letih, z dolgo črno brado, v sivi halji »rjasi«, z belim slamnikom na glavi; dolgi lasje mu padajo na pleča. Napol gosposka ženska ga spremlja, brez dvoma popadja. Domačini ju prijazno pozdravljajo. Pred stancijo čaka koleselj; dve dekllici stojita ob njem; prišli sta po starše. Voz odhiti po široki, prašni cesti proti vasi; oblak prahu se zgrinja za njim.

¹ B. Vošnjak, Na razsvitu, str. 87 sl.

Novinca izpočetka zanima vožnja po železnici. Kmalu pa za zanimanje otopi; vtiski prvega dne se ponavljajo nešteto krat. Na severu, na jugu, v zahodnih gubernijah, ob Volgi, v Sibiriji, v Turkestanu: življenje na vlaku in kraj proge se le neznatno izpreminja.

3. OB VOLGI.

Naslednje jutro smo se ustavili v Sizrani ob Volgi. Ker je vlak krenil v napačno stran, sem moral prestopiti v novega, ki pa je odhajal šele po debelih dveh urah; ravnoprav, da sem si ogledal mestece.

Izpred kolodvora, ki stoji na vzvišenem kraju, sem prvokrat zrl na Volgo, najmočnejšo reko Evrope. Kakor Nemci časte svoj krasni Ren s pridevkom »oče«, tako pa Rusi svoj veletok nazivljejo »matuško« (mamico), prav kakor belokamnato Moskvo. Z visokega desnega brega se vidi dobro uro oddaljena umazanosiva reka, onstran nje pa nizki levi breg, velika ravnina, ki se izgublja daleč na vzhodu. S i z r a n¹ sama ne leži ob Volgi; med mestom in reko se širi nizek prod, porastel z grmovjem. Parniki se ustavljajo uro daleč od mesta; do pristanišča vodi cesta najslabše kakovosti. Spomladi pa Volga poplavi vso okolico, prod izgine in ladje obstajajo pri Sizrani, ki jo od vseh strani obdaja vodovje, izvzemši prostor med mestom in kolodvorom.

V čajnici, lesenem poslopju kraj postaje, sem zajtrkoval. Veliko dvorano so napolnili delavci in mušiči, širokih, bradatih obrazov, dolgih las, s črno kapo na glavi; večinoma so nosili belo platneno obleko in škornje do kolen. Tujca povsod zvedavo ogledujejo. »Čelovjék« je priskočil, da bi me spravil v gornje »gosposke« prostore, čemur sem se komaj ubranil. Prinesli so mi »porcijo« čaja: velik lonec vroče vode, manjšo posodo čajevga odcedka, skodelico, sladkor in klešče. Vsa posoda za boljše goste je iz lepega pisanega porcelana, ona za vodo rožaste, za čaj pa temnomodre barve. S kleščami — Rusi jim pravijo ščipčiki —

¹ V ruščini: Syzran. Krajevna imena Kazan, Rjazan, Sizran, Astrahan, Tver in še nekatera druga so ženskega spola! Dosledno bi morali pisati s končnim j: Kazanj, Astrahanj (gl. n. pr. dr. Ivan Hoič, Rusija), kar je pa vendarle preveč nenavadno. Pravilno se torej govori: Od velikoruske Tveri mimo tatarske Kazani do živopisane Astrahani vozijo parniki; lična Tver, učena Kazan in močočna Astrahan so znana pristanišča v Povolžju; nekaj ujetnikov biva v mali Sizrani, druge so nastanili krog velike Astrahani. Take pravilnosti se nam zde tuje, ker naše časopisje krajevna imena črpa iz neslovanskih virov. Sicer pa to ni nič čudnega; saj tudi izobraženi Rus pozna samo »grot v Adelsbergu« in sosed Hrvat se čez Asling vozi v Klagenfurt!

ščipljejo sladkor v majhne kose, ki jih pa ne devljejo v čaj, marveč naravnost v usta. Da čaj v tej obliki ne razburja živcev, in da ne rabijo za čaj ne ruma ne vodke, menda ni treba pristavljati. Ob taki pijači sede znanci ure in ure.

O Sizrani sami (44.000 prebivalcev) ni zgubljati besedi. Je veliko tržišče za žito; je sicer samo »ujezdni gorod« (okrožno mesto) simbirske gubernije, pa hitro raste in po trgovini nadkriljuje že Simbirsk. V glavnem delu mesta stoje prav lepe zidane hiše in cerkve, dasiravno je po ulicah nadebelo prahu, ki se ob dežju izpreminja v mastno blato. To se mi je tembolj čudno zdelo, ker so drugi deli mesta zelo zanemarjeni, hiše neznatne, lesene, ponekod še s slamo krite. Kasneje sem zvedel, da je oni del mesta pred par leti pogorel, zato je sedaj kar velikomesten.

Vlak se takoj za postajo približa Volgi ter dolgo časa vozi ob reki. Z višine se prav lepo zre na vodno gladino. Čoln za čolnom plove po Volgi, ki je tod že dokaj široka. Veliki brodovi lesa počasi prihajajo od severa, koder je še veliko gozdov. Brodarji so si zgradili vrh plava lesene kolibe, da tamkaj počivajo in se tja zatekajo za časa nevihte. Z velikanskimi drogovi krmarijo brod, da ne zadene ob kako ladjo ali pa na obrežje. Les, ki so ga natovorili, bodo v južnih krajih prodali, brod pa razdrli. Večji parnik vleče za seboj tri, štiri tovarne čolne; počasi sopiha navzgor, ker ga breme hudo zadržuje. V daljših presledkih se prikažejo tudi velikanski parobrodi, ki oskrbujejo pošto in osebni promet na Volgi. — Kar sedel bi na breg in ves dan opazoval življenje na največji evropski reki.

Na desnem bregu Volge sem občudoval velike vrtove sadnega drevja, kar je redkost v severni ali srednji Rusiji. Prebivalstvo tega kraja se pridno peča s s a d j a r s t v o m; črešnje sizranske okolice po carstvu menda zelo slove.

Svetovno čudo je A l e k s a n d r o v s k i m o s t čez Volgo, 20 km vzhodno od Sizrani, ki je dobil ime po gosudarju imperatorju Aleksandru II. Nekatero ruske reke (Dnjeper, Don, posebno pa še Volga) imajo to posebnost, da je desni breg mnogo višji od levega. Tako reko je težko premostiti. Okrog Samare pa se slučajno dvigne tudi levi Volgin breg. To priliko so porabili, da so zgradili imeniten železniški most, ki se o njem bere, da je bil svojčas najimunitnejša stavba ne samo cele Rusije, ampak cele Evrope. Dolg je poldrug kilometer, visok pa tako, da najvišji parniki kot neznatni pritlikovci zdrsejo pod njim. Vlaki počasi vozijo čezenj; šest minut porabijo, da pridejo z brega do brega. Kdor gleda na Volgo, se mu

kar v glavi zvrtili, tako visoko se vozi. Gradili so ga ruski inženirji v letih 1875—1880; stroški so znašali 7 milijonov rubljev. To je zadnji most, ki vodi čez Volgo; odtod pa do Kaspiškega morja, 1400 km daleč, ni nobenega več. Razumljivo je, da je most velikanskega pomena za promet po sibirski in srednjeazijski železnici ter da so ga ob času rusko-japonske vojske stražili kot punčico v očesu. Dvakrat sem se vozil tod, prvič z vlakom čez most, drugič s parnikom pod mostom. Ko pa sedaj obujam spomine na slovečo zgradbo, mi nehote prihaja na misel, da se je sto in sto naših vojakov-rojakov vozilo čez ta most v Sibirijo in Turkestan, da se bodo ti rojaki do smrti spominjali dvakratne vožnje čez Volgo in z njo vred Aleksandrovskega mostu...

Komaj pridemo čez most, se že vlak ustavi na neznatni postaji. Dolga vrsta branjev je prodajala hruške, jabolka, kruh, pečena rebrca in pa — kuhane rake. Štruco belega kruha in dve deseterici rakov sem použil za predjužnik. Bodi prav ali ne, nešteto krat so mi bili že v mislih bakrenorjavi ščipači, ki sem jih z veliko slastjo deval iz kože za Volginim mostom.

Dalj časa smo drčali po ravnini, koder sem videl nekaj mlinov na veter; tudi kraj veletoka sem jih opazoval že vse jutro. Poldan je minilo, ko smo se vozili nad reko Samarko, Volginim dotokom z Urala. Z visokega železniškega mostu je kaj lep razgled na mesto Samara, ki leži ob sotočju obeh rek na vzvišenih bregovih. Zopet sem moral izstopiti, zopet sem čakal dobri dve uri; ta čas sem si ogledal mestne znamenitosti.

Samara (100.000 preb.) je veliko gubernsko mesto na levem Volginem bregu, važno tržišče z žitom in živino, skupno izhodišče prekuralske sibirske proge in turkestarske železnice. Sedel sem na počasno »konjko« in za par kopejk v najkrajšem času videl vse, kar bi tujca utegnilo zanimati. Mesto je izredno snažno, lepo tlakano, ima čedne hiše, veliko novih cerkva in par bogatih trgovin. V ruski knjižici¹ sem bral: »Samara je zrastle nenavadno hitro; kot razmeroma mlado mesto nosi na sebi pečat te mladosti: v njem je še vse novo, nezamazano...«

Središče mesta tvori Aleksejevski trg. Ob njem so zgradili gubernatorjev dom, okrožno sodišče in mnogo trgovin. Sredi trga pa se dviga spomenik Aleksandra II. z napisom: »Aleksandru II., carju osvoboditelju, 1888.« Na granitnem

podstavu stoji visoki bronasti car, na oglah pa štiri simbolične sohe: mužik (car je odpravil tlačanstvo), Čerkes (osvojil je Kavkaz), Bulgarija (osvobodil je balkanske Slovane turškega jarma) in Azija (osvojil je Turkestan). Nedaleč odtod stoji krasna nova katedrala sv. Aleksandra Nevskega, ruskega narodnega svetnika, z mogočnimi sinjimi kupolami; postavili so jo v zahvalo, da je bil Aleksander II. rešen iz smrtne nevarnosti (4. aprila 1866). — V mestu se nahaja tudi katoliška cerkev in luteranski tempelj.

V predmestjih ne manjka tovaren, ob Volgi stoji mogočni »elevator«, skladišče za 5000 ton žita, nenavadno visoko poslopje v sedem nadstropij pa vsebuje parni mlin. Okrog mesta je mnogo parkov; više ob Volgi rastejo lepi gozdiči in sadni vrtovi; tudi velikomestne »dače« (letovišča) so si postavili bogati Samarčani.

Stopil sem v čajnico, ki so ji na vrata nabili letak: k u m í s. Radovednost me je mučila, kako diši tatarska tekočina, prirejena iz kobiljega mleka. Ko mleko »zavre«, se mlečni sladkor razkroji v alkohol in ogljikovo kislino. Prinesli so mi ga večjo čašo. Prav nič mi ni ugajal; po okusu in po zunanosti se mi je zdelo, da pijem plehki pinjenec; obenem sem pa čutil, da bi bil nekoliko pijan, ko bi ga spil deset kozarcev. Ne zavidam več »kumisnikov«.

Samara je zibelka kumisa in kumisnih zdravilišč. Zdravniki so menda dognali, da »vinsko mleko« koristi ljudem, ki so bolni na pljučih, v drobovju ali pa jim primanjkuje krvi. Ustanovili so posebne zavode: »kumisolečebnoje zavedenje«. Zunaj Samare v gozdičih je cela kopa takih zdravilišč. Bolnik se prične zdraviti s tem, da spije spočetka eno steklenico kumisa na dan, nato pa več in več, do dnevnih pet steklenic; seveda je tudi drugače dieta zelo stroga. Zdravljenje traja dva do tri mesece, kar stane mesečno 100 rubljev.

Najkrepkeje učinkuje kumis spomladi, ker v tem času najmočnejše poganjajo rastline v stepi, odkoder dobavljajo kobilje mleko.

O uspehih so mnenja različna. Nekateri trdno verujejo v zdravilno moč kumisa, drugi pa mislijo, da strogo življenje v zdravilišču, sveži in čisti zrak, počitek in domišljija blagodejno vplivajo na človeško telo. Neki porednej je kumisnike razdelil v tri vrste: prvič take, ki strastno pijo kumis in vendar kmalu umro; drugič take, ki pridno pijo kumis, pa šele po daljšem času umro; tretjič take, ki pravočasno zbeže iz zdravilišča, nikdar več ne pokusijo kumisa in dolgo žive.

¹ Putevoditelj po Volgje, str. 129.

»Angel me je prijel, pa sva prišla do mostu, ki je ozek kakor britev. Je rekel: čez moraš! O moj Bog, sem rekla, ali je to smrt? To je pot k sodbi, je rekel. Potem sem nazaj pogledala in sem videla vse, v temi, v krvi, lačne, žejne, krvave...«

Bolnica je začela drgetati, slika na steni se je začela tresti.

»Lačen bo; kdo ga bo nasitil?«

»Jaz, teta!«

»Smrtni pot ga bo oblival; kdo mu ga bo obrisal?«

»Jaz, teta!«

»Od vseh bo zapuščen; kdo ga ne bo izdal?«

»Jaz, teta!«

Tončka čuti: »Svoje ga sina vidi lačnega, izdanega.« Tončka misli in obeta: »Nikoli ga ne izdam!«

Svete ga Mavra zvon je utihnil. Noč je pregnala deco s pokopališča. Noč je čudno, čudno dolga. Sredi noči se je utrjala teti na Modrejcih izmučena duša iz telesa.

Tončka je sklenila roke in molila:

»Za njeno dušo, za dušo njegove matere.«

In pristavila je:

«In tudi zanj!«

Samo za tistega nesrečnega fanta z razstreljenim obrazom Pod seli ni molila...

(Dalje v prihodnjem letniku.)

DR. IVAN KNIFIC: V RUSKEM TURKESTANU.

4. PRED URALOM.

V Samari potniki prestopajo na »srednjeazijsko železnico«. Vlaki sicer vozijo še nekaj časa po sibirski progi, — odcepijo se pri neznatnem mestecu Kinél, 40 km od Samare — vendar pa potnike in blago prekladajo že ob Volgi.

Po vozovih je vladala velika gneča, kakor je to na Ruskem že navada. Zakesnil sem se; nisem dobil več mesta v kupeju, marveč sem moral ostati na hodniku, kjer sem se usedel na stolček in zrl na pokrajino.

Potniki drugega razreda so večinoma čitali novine, krajevni »Samarski Vestnik« ali pa moskovske dnevnik. Po vseh znatnih kolodvorih prodajajo časopise in knjige. Najbolj ponujajo in največ prebirajo moskovski list »R u s k o j e S l o v o« (Ruska Beseda), ki po južnih in vzhodnih pokrajinah daleč nadkriljuje vse druge časnike. Deloma ga priporoča obilna reklama, deloma zanimiva vsebina. List sam ne zagovarja stroge politične smeri; piše za širše sloje, v prav poljudni obliki. Pred 15 leti je bil še neznamen listič. Ob času rusko-japonske vojske pa je lastnik prišel na to-le misel: Pridobil je izvrstnega poročevalca, imenitnega potopisca, znanega Nemiroviča Dančenka, ter ga poslal na Daljni vzhod. Dnevnik je prinašal najnovejše brzojavke, najnatančnejša poročila in najzanimivejše dogodke, popisane v blestečem, obnemem pa poljudnem slogu. Dančenko je dobival mesečno po 6000 rubljev in še visok honorar. List

je napredoval neverjetno hitro; v par mesecih je imelo »Ruskoje Slovo« že nad 100.000 naročnikov, ki jih je tudi ohranilo in še pomnožilo.

Meni se je primerilo to-le: V Taškentu, sredi Turkeстана, sem si kupil najnovejše »Ruskoje Slovo« in čital novice iz »Avstro-Vengrije«. Neki telegram so naslovili: »Ljubljana«, par prihodnjih pa: »Zagreb«. List je poročal o avstrijskem vsesokolskem izletu, ki se je tiste dni (avgusta l. 1911.) vršil v Zagrebu. Češki Sokol je mimogrede obiskal našo prestolnico. Natančno je list poročal, kdo da je Čehe sprejel v Ljubljani. Zagrebško prireditelj je popisal še podrobneje. Našteval je govornike in podal kratko vsebino govorov. V Osrednji Aziji, onkraj Kirgiške puščave, skoraj ločen od sveta, sem čital novice iz ožje domovine! Koga to ne bi presenetilo? Spoznal sem pa kesneje, da se Rusi za češko sokolstvo hudo zanimajo...

Vozili smo se ob Samarki. Izprva je pokrajina rodovitna, obrastla z žitom in drevjem. Kmalu pa se izpremeni v pusto, valovito pokrajino, s pičlo travo, ki je o poletni vročini postala rjavorumenkasta. Med Volgo in Uralom se sicer še vedno razteza »črna zemlja«, debela, mastna prst; ker pa tod premalo dežuje, se je rodovitna pokrajina izpremenila v dolgočasno stepo.¹ Tuintam se prikaže majhna naselbina. Velike črede konj se pasejo po valovitem gričevju; govedi je malo.

Pozimi divjajo po stepi snežni viharji. Da ti železnice ne zametejo, zavarujejo tir z visoko

¹ B. Vošnjak, Na razsvitu, str. 174 sl.

¹ V ruščini: step, stepí. Pravilno bi morali reči: V južni Rusiji se širi brezkončna step; vlak je zavozil v pusto step.

leseno ograjo. Ponekod sem zagledal kraj proge grmado desk in kolov. Ker nisem vedel, kaj pomeni ta les, sem vprašal sopotnika. Razložil mi je: »Na zimo postavijo kraj železnice visok plot, da snežni viharji proge ne zasujejo; spomladi pa ograjo podro.« Nekaj strašnega mora biti zimski vihar na odprti pokrajini. Gorje človeku, ki ga metež zaloti!

Tudi mraz je pozimi najbrž neznosen po ruskih planjavah. Zato imajo ruski kupeji dvojnata okna, da mraz ne more do potnikov. Poleti en del okna odstranijo; ohranili so ga pa v Osrednji Aziji, da varuje pred neznosnim puščavskim peskom.

Zrl sem dolgo časa v pokrajino: postala je enolična, uspavajoča. Brskal sem po knjigah, zapisal par opazk, slednjič sem se tudi tega naveličal. Jezilo me je, da ne dobim sedeža v kupeju, temveč moram čepeti na hodniku. Lahno sem bil prosil sprevodnika, naj mi preskrbi sedež v kupeju. »Sej-čas!« (takoj!) me je potolažil in izginil. Uro pozneje sem ponovil prošnjo z istim uspehom. Pohlevnost je sicer v družabnem življenju prav lepa čednost, na železnici pa je — slabost. Ko je »kondúktor« tretjič stopal mimo mene, sem zažodrnjal precej robato: »Dajte mnje adnó mjesto! Ja platil!« Sprevodnik se je zbal ostrih besedi, pa je kmalu izteknil sedež. Ogledal sem si tovariše.

Poleg mene je sedel bradat gospod; zdel se mi je bogat, ker je nosil zlato verižico in dragocene prstane. Nagovoril me je — francoski. Ker tega jezika nisem docela več, sva nadaljevala nemški. Razumel je pač, v govoru pa je bil semtertja v zadregi za izraz; opravičeval se je, da nima vaje. Meni se je pa čudno zdelo, da v teh krajih dobim človeka, ki zna nemški. Potoval je v Orenburg, da nakupi kolikor mogoče veliko živine. Nisem dočgnal, je-li samostojen trgovec ali pa zastopnik večje tvrdke. Ono leto je bila med Uralom in Volgo prav slaba letina; spomladanski mraz in poletna suša sta uničili žito; ljudje niso imeli klaje, zato so prodajali živino poceni; kar je prej veljalo 100 rubljev, so tedaj plačevali po 25.

Ko sem mu razodel, da potujem v Turkestan, je pripomnil, da tjakaj zaide malo turistov, poleti pa že celo ne, ker je prevroče. Smatral me je za zgodovinarja, ki raziskuje starine in kupuje etnografične stvari: narodne noše, rokopise, ročne izdelke in podobno šaro; menil je, da dobim takega blaga na izbiro. Na isti klopi je sedel tudi oče delavec, ki je potoval s sinom istotako v Orenburg. Ni mu šlo v glavo, da kdo potuje po daljnih krajih z drugačnim namenom nego po kupčiji; rekel je, da bom za vso pot izdal do 200 rubljev, kar se je njemu zdela že visoka vsota denarja.

Ko sem razodel, da potujem do Andižana, se oglasi na nasprotni klopi star orientalec: »Vi potujete v Andižan? Imate tamkaj znance? Tudi jaz sem od Andižana.« S pomočjo soseda mu razjasnim, da si Andižan ogledam le mimogrede, da mi je Turkestan doslej popolnoma neznan. »Vi še niste bili nikdar v Andižanu?« se začudi starec. »Tudi v Orenburgu še nisem bil,« se izgovarjam; starina se čudi še bolj.

Kdor je hodil po svetu, je gotovo zapazil že to-le: Na vlaku se spoznaš s tujcem, ki je doma v onih krajih, koder in kamor se voziš. Gotovo te vpraša: »Imate ondi znance?« Ko mu poveš, da šele prvič potuješ po teh krajih, se domačin začudi: »Vi še niste bili nikdar v N.?« In vendar je to vprašanje čisto naravno.

Orientalcec me je zanimal vsled značilne obleke. Nosil je visoke škornje, široke hlače, živopisan površnik, segajoč mu skoraj do peta, nad ohlapno belo srajco in barvastimi suknjami. Obličja je bil ploščatega, temnorjavega. Na glavi je nosil nizko, lepo vezeno čepico. Smatral sem ga za Mongola; motila me je samo dolga črna brada; zakaj Mongolom — kakor znano — brada prav slabo raste. Obrnem se k sosеду, ki me pouči: »To je S a r t iz spodnjega Turkeстана.« — »Kaka narodnost pa je to?« izustim nehote. Tedaj pa me sosed začudeno pogleda: »Vi ne poznate Sartov? Se niste učili zemljepisja?« Mož je dvomil o mojem zemljepisnem znanju, ker dotedaj še nikdar nisem ne bral ne čul o Sartih! Moj znanec mi je razlagal: »Od Orenburga do Taškenta prebivajo Kirgizi, od Taškenta do kitajske meje pa Sarti. Kirgizi so večidel nomadi, ki se s čredami selijo s kraja v kraj, Sarti so pa stalno naseljeni, so poljedelci, živinorejci, obrtniki, trgovci. To niso pravi Mongoli; so mešanica turških in iranskih narodov. Vere so večinoma mohamedanske. Sicer je pa v Turkestanu kristjanov zelo malo; samo priseljenci so pravoslavni, domačini so pa brez izjeme Mohamedovi privrženci.« — »Kakšen jezik govore Sarti?« se ojunam iznova. — »Sartovski seveda,« me zavrne sosed. Kesneje sem čital, da je sartovski jezik turško narečje z iranskimi (perzijskimi ter afganskimi) primesmi.

Možiček je sedel vso pot na istem mestu, skoraj ni genil s telesom, ni preglasno govoril, ni se burno smejal: zgled v neizpremenljivo usodo vdanega flegmatičnega mohamedanca. Gledal me je prijazno kot tujca, ki prihaja iz daljnih dežel, ogledat si njegovo domovino. Izpregovoril je par besedi mojemu tolmaču. Ta mi reče: »Gospod Vas vabi na svoj dom, v okolici Andižana.« — »Prav rad sprejem povabilo,« se mu priklonim, kar je

vzel na znanje z očividnim zadovoljstvom, ker se mi je nasmešnil. Obljube pa vendarle nisem izpolnil; Sart se je peljal naravnost domov, jaz sem pa izstopil in ogledoval turkestantska mesta. »Prišel je v Samaro po kupčiji,« mi je pravil tolmač; »prodajal je žito in bombaž; je bogat posestnik.« Poleg Sarta je sedel istotako oblečen mladenič, služabnik, ki se ni vtikal v razgovor in je gospodu postregel, kadar je bilo treba.

Presenetilo me je, da sta Sarta nosila visoke škornje iz tenkega usnja, gladko zlikane, dasi je njih domovina zelo vroča dežela in bi bile sandale veliko hladnejše obuvalo. Morebiti so Turkestantci to navado sprejeli od Rusov. Pozimi je pa tudi v Turkestantu mrzlo in takrat škornji niso pregorki. Na škornjih pa sta nosila — galoše, pristne ruske galoše, in to v poletni vročini, ko v Turkestantu več mesecev ne dežuje. Zvečer sta Sarta sezula galoše, čevlje pa obdržala; opazil sem, da na škornjih nimata petá; galoše so torej bistven del obuvala, ne le ob deževju, marveč ob vsakem vremenu. Pozneje sem spoznal, da je ta noša med bogatimi Turkestantci splošno v navadi. Pač neprimerna obutev: visoki črni škornji z galošami ob tropični vročini!

Na večer je stari Sart izvlekel lepo vezano knjigo; bral jo je zamišljeno; sodil sem, da je čital koran ali kako drugo mohamedansko versko knjigo.

Zgodaj sta Sarta legla k počitku, eden »navjerhú«, drugi »vnizú«, in sta se polastila polovice kupeja. Začel sem razmišljati, kako bomo štirje plegli po dveh posteljah. Sprevodnik nam je bil že odkazal prostore; moj znanec in jaz sva sedela na spodnjem sedežu, delavec in njegov sin sta pa spravila prtljago v prvo nadstropje z namenom, da skupno prenočita na gornji postelji. Da bi vso noč prečepel v kotu, mesto da bi po ruski navadi spal na zametasti postelji, se mi je zdelo tem neprilicneje, ker sem bil truden. Zato sem zadnji večer na evropskih tleh na prav azijski način prišel do ležišča.

Ko ni bilo v kupeju ne očeta ne sina, vprašam soseda, kje in kako bomo počivali. Svetoval mi je: »Polastite se gornje postelje, jaz pa ostanem na spodnji. Delavec in sin bosta že drugod poiskala ležišče, saj nimata voznega listka za ta razred in sta le po sprevodnikovi milosti zašla v naš oddelek.« Odstranim prtljago, si priredim zglavje in se mirne vesti vležem na mehko ležišče. Izza vrat pokuka sin; ko me zagleda, prične razlagati, da sem zasedel njegovo mesto, da bosta gori prenočila z očetom. To besedičenje zavrnem: »Ne ponimaju! (Ne razmem!)« Sin pokliče očeta in

mu pripoveduje: »Pravi, da ne razume.« — »Bo že razumel,« se vznevolji oče in vstopi. Govoriči vame isto kot sin. Izmislím si na kratko: »Kondúktor skazál! (Sprevodnik je rekel!)« Oče trdi svojo. Ko vidi, da se ne ganem, poišče sprevodnika. Ta pa se ne loti mene, marveč mojega znanca: »Vstanite!« — »Čemu?« odvrne le-ta, ne kaj prijazno. — »Da bo gornji gospod mogel na svoje mesto.« — Trgovec mu jedrnato razjasni, da ima povsod v Rusiji vsak potnik svoje ležišče, zakaj bi ga ne imel tudi na tej progí; plačal da je ne samo vožnjo, marveč tudi ležišče. Sprevodnik je bil drugačnega mnenja, ki ga je zagovarjal s postavnimi določili. Trgovec je ponovil svojo trditev še glasneje in izjavil, da ne vstane. — »Pokličem oberkondúktorja,« grozi sprevodnik. — »Pokličí čorta, če hočeš,« se jezi moj znanec in doda še par kletvin. Sprevodnik odide, mi pa zastremo luč z rdečim platnom in se ogrnemo čez glavo. Kmalu vstopita oba sprevodnika; nižji podžiga višjega. Ta se zopet spravi nad trgovca, ki mu pa nití ne odgovori. »Če ne vstanete, pošljem na prihodnji postaji po orožnika!« Nič odgovora. Na postaji se res prikaže oko postave. Bila pa je to »široka« ruska narava. Odpre vrata; ko pa vidi, kako mirno počivamo, pripomni: »Saj že vsi spe,« in odide. Oče in sin sta tekom pogajanj odhitela drugam. Nad našim vozom pa je sladki Šen razprostrl svoja blagodejna krila. Čeprav so poletni dnevi v stepi vroči, se ponoči ozračje dokaj shladi; zato se počiva tem prijetneje. — Ne omenjam dogodka, da se ponašam z neolikanostjo, marveč da pokažem, kako si človek na železnici pomaga, da pribori svoje pravice, čeprav samo namišljene. Križem Rusije sem opazil, da takih nastopov mehka ruska narava ne vzdrži; rajši se umakne, nego da bi se prepirala.

Ko se je daniło, se prebudim in pogledam v nasprotno stran kupeja. Stari Sart je klečal na postelji; roki je bil razprostrl in mrmral nerazumljive besede. Zdajpazdaj je sklonil glavo in se s čelom doteknil ležišča. Verni mohamedanec je opravljal svojo jutranjo molitev. Ko sem kesneje splezal na tla, je sedel na klopi ter čital koran. Sramoval sem se na skrivnem pred častitljivim starcem, ki je tako očitno spoznaval svojo vero.

Napočilo je krasno jutro; nebo je bilo čisto kot ribje oko. Ogledal sem se po okolici, ki ni bila tako puščobna kot prejšnji dan stepa. Po grških zeleni trava, po dolinah se skrivajo vasice, ponekod tudi večja sela. Hiše so sicer lesene, s slamo krite, toda sredi vasi se dviga bela cerkev s pozlačeno kupolo, in tudi zvonik so pokrili z zlato streho. Obdelanega polja ni veliko, pač pa

mnoho pašnikov. Krog selišč stoje visoke kopice slame. Gozda ne ugledam nikakršnega. Na vzdolžni strani se vleče nizko gorovje, odrastek Urala, znanega mejnika med Evropo in Azijo. Hribi so goli; vrhovi niso priostreni, stožčasti, marveč zaokroženi, podolgovati. Pobočje je ponekod izprano; najbrž spomladanski hudourniki odnašajo prst, da se v grapah kaže skalovje.

S trgovcem sva se razgovarjala. Izpraševal sem ga po razmerah v Turkestanu, ki mu pa niso bile kaj znane. »Nisem bil še doli. Menda ni tamkaj nič zanimivega; kraji so divji, domačini nevljudni.« — »Se-li mohamedanski rodovi ne upirajo ruskemu gospostvu in pravoslavju?« Odgovoril mi je: »Pravoslavja Turkestanec ne vsiljuje; bilo bi tudi zaman, ker mohamedanec preroka ne zataji. Našemu gospostvu so se izpočetka ponekod upirali; vstaje so vojaki brezobzirno zadušili. Sedaj je vse mirno. Domačinom pustimo mnogo svobode; v verskem in deloma tudi v šolskem oziru se razvijajo po svoje. Zdi se mi, da so Turkestanci še celo veseli, da jih varuje ruski dvo-glavi orel. Sreča za Rusijo, da gospoduje nad neizobraženimi narodi! Ko bi ti rodovi dosegli tako civilizacijo, kot jo imajo n. pr. Poljaki, bi se bili že davno skušali znebiti ruske nadvlade.«

5. V ORENBURGU.

Gore so se odmeknile, ravnina se je razširila, griči so se znižali. V daljavi se pokaže Orenburg, veliko gubernsko mesto (krog 100.000 prebivalcev). Iz daljave ugledamo mnogo zidovja, več ruskih cerkva in tatarskih minaretov; tudi nekaj drevja raste v mestu in zunaj mesta. Po širokem nasipu nas pripelje vlak v dolgem loku do kamnitega kolodvora v zahodnem predmestju.¹ Do nedavnega časa se je tukaj končavala »orenburška« železnica; l. 1905. so šele odprli progo Orenburg—Taškent; vozi po nerodovitni »Kirgiški stepi«, ki je bolj podobna puščavi nego stepi.²

¹ »Predmestje« Rusi nazivljejo in pišejo »forštát«!

² Ko je l. 1893. znani Sven Hedin potoval na Pamir in v Tibet, si je v Orenburgu kupil težak voz »tarantás«. 2080 km daleč — od Ljubljane do Petrograda! — se je 19 dni pa noči neprenehoma vozil do Taškenta, deloma po skalnatih in peščenih puščavskih potih, deloma po razmečanih in blatnih cestah v obljudenih pokrajinah. Ker tarantas nima ne sedežev ne prožnih peres, si je ob dolgi vožnji pošteno pretresel kosti. 96krat je zmenjal konje na poštnih postajah; vozilo ga je — izmenoma seveda — 111 voznikov, 317 konj in 21 velblodov. Ker je potoval pozimi, so ga zalezovali snežni viharji, toplomer pa mu je kazal temperature pod lediščem. Dandanašnji pridemo iz Orenburga do Taškenta z navadnim »pasajirskim« vlakom v dveh dneh in pol

Rad bi bil spravil prtlačjo v garderobo, ki je pa ni bilo nikjer. Moj znanec mi svetuje, naj zanesem svoje stvari v čakalnico, ki jo rabijo tudi kot restavracijo; brez skrbi naj bom: nihče mi jih ne izmakne. Ubogal sem ga. In res, zvečer ni manjkalo nobenega kosa; v elegantni obednici ob steni je na kovčegu počival svršnik, poleg njega je pa stal dežnik s turistovsko palico. Nezaslišano: v teh divjih krajih, med neizobraženimi rodovi je zasebna lastnina tako varna — morebiti še bolj — kot po »kulturnih« deželah!

Prvo, kar sem si zapisal o mestu, je bila opazka: »V Orenburgu ni tramvaja.« To se mi je zdelo čudno, ker je mesto zelo razsežno in ima mnogo prometa. Po sila široki ulici, ki je pa jako slabo tlakana, sem korakal v ono smer, kamor je šlo največ kočij in ljudi, odkoder je blestela zlata kupola visoke cerkve. Prahu po ulicah je na debelo; za kočijami se kade gosti oblaki. »Vokzál« je prav lepa stavba, hišice v kolodvorski ulici pa kaj slabe. Ponekod ima cesta večje kotline; ob deževnem vremenu stoje v njih luže z globokim blatom, pozimi pa so tamkaj drsališča mestne otročadi. Plotovi kraj ceste so leseni, ograje vegaste.

Dospel sem v čednejše ulice. Ustavil sem se pred krasno novo stavbo, pravoslavno katedralo, zgrajeno v bizantinskem slogu z okroglimi, nizkimi stolpiči. Stoji v večjem parku. Odznotraj si je nisem ogledal, ker je bila zaprta. Orenburg je jako razsežna »eparhija« (škofija). — V mestu je 35 pravoslavnih cerkva in 14 mošej. V neki stranski ulici sem zagledal katoliško cerkvico; vrhu pročelja se je svetil preprost križ z enim poprečnim drogom, medtem ko se po pravoslavnih cerkvah in stolpih bleste ruski križi s tremi poprečnimi drogi, izmed katerih stojita zgornja dva vodoravno, spodnji pa poševno: znak ruskega pravoslavja. Po preprostem križu vrhu stolpa že oddaleč spoznamo katoliške in luteranske cerkve. V mestu je tudi protestantska cerkev; kajti v okolici Orenburga biva nekaj nemških kolonistov, ki so se preselili semkaj iz južne Rusije in od Volge.

Nekaj orenburških ulic je prav lepih. Tam stoje moderni hoteli, kakor Centralnaja in Amerikanskaja gostinnica, par vladnih palač in vojašnic, novozgrajene srednje in ljudske šole, bogoslovnica, gledišče, majhen muzej in več bogatih trgovin. V

ter uživamo vse udobnosti, ki jih nudi železnica. — Orenburg je popisal Sven Hedin z dvema stavkoma: »V mestu je malo zanimivega. Kraj mesta pa opazujemo pristnoazijske prizore; kajti tamkaj imajo Tataři in Kirgizi svoja sejmišča na prostem ali pa v nizkih lesenih stajah.« (Sven Hedin, »Durch Asiens Wüsten«, str. 3—8.)

tej dalji me je spominjala na dom reklamna tabla — Singerjevih šivalnih strojev. Ista podoba, ki so jo razobesili po naših mestih, visi tudi v Orenburgu na javnih trgih, z malim razločkom, da je v Rusiji čez sliko narisana črka Z (v cirilici), pri nas pa veliki S. Malenkost sicer, toda potnik se nehote spomni na dom.

Ko stopam zamišljen po ulici, srečam vojaka stražnika. Ta se naenkrat ustavi, se obrne k meni pa reče: »Čemu hodite po tej strani?« Kaj takega se mi še ni pripetilo; odvrnem ne kaj prijazno: »Dlja čevó njet? (Zakaj ne?)« Vojak pa mirno razloži: »Zdjes krjépost. (Tu je trdnjava.)« Slučajno sem vedel, da pomeni »krjépost« trdnjavo, da je torej vojak v pravu; izgovoril sem se: »Ja inostranec, (jaz sem tujec,)« in se umaknil. Poslopje od mestne strani ni bilo podobno trdnjavi, marveč samo vojašnici; videlo se je dvoje ali troje hiš z močnim obokanim vhodom in par stolpov z linami. Iznad srednje zgradbe je plapolala ruska državná zastáva: bela - modra - rdeča. Ta prapor me je spominjal na ožjo domovino, kajti sestavljen je iz istih barv in v isti razporedbi kot kranjska deželna zastava!

Orenburg so ustanovili l. 1735. više gori, kjer se rečica Or izliva v reko Ural, — odtod tudi ime: »građ ob Oru«, — l. 1743. pa semkaj premestili, da bi branili rusko mejo pred vpadi roparskih Kirgizov in drugih nadležnih mongolskih rodov. Svojčas je bilo mesto močna trdnjava; sedanje utrdbe so pač neznatne. V mestu in okolici so naselili tudi mnogo Kazakov, ki so se razmnožili pred Uralom in so znani kot Orenburški Kazaki.

Poleg mestnega središča se razteza velik štirioglat prostor: sejmišče (gostinij dvor), kamor se pride skozi visoka obokana vrata. To je bazar po azijskem vzorcu. Vse polno tržnic stoji po velikanskih dvoriščih in tudi v obstranskih poslopih so same prodajalne. Ob semanjih dneh vlada tod velika gneča; že ob navadnih dopoldnevih se nabere mnogo občinstva. Prodaja se tu na majhnem prostoru, kar je pri nas raztreseno po vsem mestu, od najpreprostejših malovrednih predmetov do dragocenih preprog iz Turkeстана, Buhare ali celo s Kitajskega. Tukajšnja znamenitost so »orenburški robci«, tkani iz najfinejše kozje dlake, ki so tako tenki, da se največji robec more potegniti skozi navaden prstan. So pa silno dragi; pišejo, da stane kvadratni meter 25 do 75 rubljev!

Mestne zgradbe ne nudijo torej nikakih posebnosti; zanimivejši so ljudje, ki bivajo tod.

Da nisem več v pravi Evropi, so me spominjale dvoigrbaste kamele, ki se jih mnogo vidi po mestnih ulicah. Rjavke naznanjajo, da smo blizu

puščave; saj se ne daleč na jugu pričinja Kirgiška steпа. Večinoma prenašajo visoke tovore. Videl sem pa v Orenburgu, česar nisem videl v Afriki: Kamele vprezajo tudi v tovarne vozove. Smešen prizor: Visoka žival v jarmu stoji med ojnici in vleče za seboj nizek voz! Da z velblodi v Egiptu orjejo, da kamela ob drogu vrti kolo in dviga vodo iz vodnjaka, se nam zdi nekaj navadnega; da pa velblod mesto konja vleče koleselj ali težki tarantas, se vidi v Orenburgu skoraj v vsaki ulici.

Poleg puščavske živali pa stopa Kirgiz. Kirgizi pripadajo turško-tatarskim rodovom. Srednja velikost, rumenkast, okrogličen obraz, malo poševno stoječe oči in redka brada nas spominjajo nekaterih značilnih lastnosti mongolskega plemena. Nosijo sivkasto pokrivalo iz klobučevine, pristreno kot stožec, z navzgor privihanimi krajevci. Navadno obuvajo škornje do kolen. Hlače oblačijo volnene in silno široke. Vrhnje telo pokrivajo z dolgo srajco in barvastimi suknjiči. Površnik je krajši nego pri Sartih. Revni možaki se oblačijo zelo preprosto; poleti hodijo bosí, telo pa pokrijejo z belo srajco in belimi hlačami; skoraj bi se komu zdelo, da niso dostojno oblečeni. Ženske nosijo živopisano, kričečo obleko, otroci pa si z edino dolgo srajco pokrivajo svoj život. Po ulicah in po sejmiščih Kirgizi vpijejo kot orientanci sploh.

Orenburg leži na desnem bregu reke Ural, na njeni severni strani. Lesen most vodi čez reko. Ko sem stal ob njem, so se nepregledne množice voz, ljudi in živine valile čez most. Velike črede ovac, dolge vrste velblodov, kirgiški jezdecí na konjih, vse je hitelo čez vodo v obeh smereh. Ustavil sem se pri branjevcu, ki je poleg mosta prodajal sadje in pokalice, da sem si utolažil žejo vročega poletnega dne. Spomnil sem se, da smo se v šoli učili (in isto sem čítal v Bädekerju), da tvori reka Ural mejo med Evropo in Azijo. Rečem prodajalcu: »Tam užé Azija!« — »Njet, Azija ješčó daljoko!« me zavrne preprosti človek, češ: Azija se prične šele daleč tam na jugu! Zopet sem propadel s šolskim zemljepisom.

Stopim na široki most. Ural ob Orenburgu ni kaj velika reka; poleti je najbrž vedno plitva. Krog mosta se kopljejo otroci, perice čistijo perilo, vznikí umivajo vozove, snažijo konje in kamele, vmes pa plavajo race in gosi. Na jug se pomikajo trume ovac, Kirgizi na konjih, kamele s tovari, ruski kolonisti na kolesljih. Vse hiti po široki ter silno prašni cesti. Cilj teh množic je »mjenovójdvor« (menjalnica), veliko sejmišče, ki je od mesta oddaljeno dobro uro hoda. Tam se zbirajo sejmarji cele Kirgiške stepe in orenburške gubernije, da izmenjajo živad, kožuhovino in puščavske

pridelke za žito, živila in oblačila. Nisem poromal tja doli; zdelo se mi je predaleč. Videl bi bil prizore, kot se odigravajo na vseh sejmiščih, samo da tu tržijo Kirgizi, Tatari, Kazaki ter ruski nasejlenci. Ta dan je bil menda večji semenj, kajti cele procesije so odhajale tja in prihajale odtod.

Tri leta pozneje so po tej poti v »mjenovój dvor« korakali drugačni možaki in mladeniči: vojni ujetniki v srednjeevropski vojaški uniformi. Zapuščene stojnice so priredili v ujetniški tabor. Ko sem zrl za karavanami, ki so odhajale od mosta na jug, sem si domišljjal, da ni še noga nobenega Slovence stopila čez ta most in najbrž tudi nikoli ne bo; tri leta kesneje so vrste ožjih rojakov žalostnega srca stopale tod v neznosno dolgočasno ujetništvo.

Onstran reke Urala, na »azijski« strani, je pokrajina obrastla z nizkim, redkim drevjem in grmovjem. Mnogo potov vodi po gozdičih. Kakor je pa vsa okolica še zanemarjena, tudi ta pota niso elegantna; prašiči se pasejo po travnikih in z rilci rijejo po zemlji. Desni breg je tudi pri tej reki višji od levega. Z azijske strani se vidi stara trdnjava nad strmim skalovjem, dolga gubernatorjeva palača, preprost park s pičlimi nasadi ter dokaj čeden »restorán« vrhu desnega brega. Par streljajev od lesenega mostu ob reki navzgor je širša brv, ob kateri so zgradili mestno kopalnišče s kabinami in plavalnico. Opral sem si ude v »mejni« reki. Pri odhodu sem prešerno zaklical strežniku nadzorniku: »Do svidánja!« on pa mi je voščil: »Budtje zdaróvi! (Bodite zdravi!)«

Stopil sem v »traktír« (navadna restavracija, jedilnica), da sem zaužil kosilo in izpil par kozarcev čaja. Posebnost ruskih traktirjev je ta, da skoraj v vsakem igra hreščeč, orglam podoben avtomat; za desetico preigra vrsto komadov, da gre skozi ušesa, kar preprostim ljudem zelo ugaja. Po traktirjih prve vrste — navadno jih nazivljejo »restorán« — pa goste med obedom razveseljuje godba na lok, ki jo dostikrat sestavljajo mlajše dame. Takega koncerta pri jedi nisem bil nikdar vesel; gosli preveč cvilijo; med kosilom bi človek rad imel mir, tembolj, ker od časa do časa priliznjena umetnica hodi krog miz, da pobira prstovoljne darove.

Poleg čajnic je po mestih tudi mnogo lokalov z napisom: »pivnaja lavka« (prodajalnica pijač), kjer se toči pivo in pa znana »v o d k a« (žganje), ki se pa uradno imenuje »vinó«; da se loči od navadnega vina, pridevljejo besedo: »kazjónnoje«. Spočetka nisem razumel, kaj znači ta pridevek; šele slovar me je poučil, da je »kazjónnij« = državni, »kazjónnoje vinó« = državno žganje, ki

je v Rusiji monopol. Takih pivnih lavk je posebno veliko v predmestjih. Na večer se premika po cesti marsikaka postava, ki komaj vzdržuje ravnotežje.

Potopisci kaj radi kažejo na to rano ruskega naroda, neglede na to, da grdo razvado nižjih slojev izobrazenci hudo obsojajo in delujejo z različnimi sredstvi, da se žganjepitje omeji. Resnici na ljubo pa moramo priznati: Rusi so treznejši narod nego drugi Evropejci. Po zanesljivi statistiki izpije povprečno na leto: Danec 7 l, Nemec 4·1 l, Francoz 3·5 l, Rus pa samo 2·47 l pravega špirta. Če prištejemo k žganju še alkohol, ki se nahaja v vinu in pivu, je razmerje za Rusa še mnogo ugodneje. Francoz izpije na leto 22·4, Anglež 10·84, Nemec 9·54, Rus pa samo 2·65 litrov alkohola.¹ Z ozirom na vse alkoholne pijače stane Anglež in Nemec štirikrat večja »pijanca« nego Rus, Francoz pa osemkrat večji. Zato pa: Izderi najprej bruno iz svojega očesa!

V Moskvi sem nekdaj pokusil rusko žganje. Po večerji naročim natakarku: »Vodki, požalujsta! (žganja, prosim!)« — »Skolko, barin?« — »Karafinčik!« (Majhna stekleničica.) — »Čelovjék« mi prinese krožnik gnjati, sira in drobnega korenja, poleg njega pa postavi »karafinčik«. Začudeno ga gledam in mu dopovedujem, da nisem naročil nikakih jedil; on mi pa zatrjuje, da sem naročil žganja in k »vodki« da spada »zakúska« (mrzel prigrizek). Ko se glasneje prepirava, naju začno gledati gostje. Nekdo mi pravi: »Gospod, Vi ste najbrže tujec in ne poznate naših navad. Pri nas se nikdar ne pije žganje sámo, ampak vedno s prigrizkom.« Tekom potovanja sem spoznal, da v vsaki pivnici k alkoholni pijači — tudi k vinu — prineso krožnik z mrzlimi jestvinami; če drugega ne, dobi pivec malo sira in zelišč.

Žganje, ki ga država prodaja v posebnih trgovinah, se kupuje v oblastveno zapečatenih stekleničicah; na istih je napisano, da je v pijači 40 odstotkov alkohola; močnejše žganje se ne dobi. Kuhajo pa vodko največ iz krompirja in rži. Z ene strani dobiva carstvo vsled monopola velikanske dohodke, z druge strani pa pijejo Rusi le zanesljivo, nepokvarjeno žganje, medtem ko se drugod pijančki zalivajo s pijačo dvomljivega izvora. Da se Rusom očita žganjepitje, vkljub temu, da manj pijejo kot zapadnjaki, je največ vzrok to, ker mužik ne pije velikokrat, kadar pa pije, pije tem strastneje, pije do nezavesti, da obleži, pije le žganje, ne pa vina in piva. Krivi so tudi ruski romanopisci, ki narodovo slabost preradi opisujejo.

¹ Dr. M. L. Schlesinger, »Land und Leute in Rußland«, str. 14.

Popoldan sem počival v parku na klopici; pred mano so se igrali otroci. Čvrst dečko prihitel k meni ter me nekaj izprašuje; nisem ga takoj razumel. Ponovil je razločneje: »Katórij čas?« Izvlečem uro in mu jo pokažem: »Tepjér vtarój čas, málčik. (Zdaj je ura dve, mali.)« Neverno me pogleda in odkima. »Njet,« mu dahne raz ustnice. Teda j se spomnim, da moja ura kaže železniški »peterburški« čas, ki je merodajen po vsej evropski Rusiji s Turkestanom vred; orenburški krajevni čas pa je pred »vzhodnoevropskim« za eno uro in štirideset minut. Šele ko sem dečku razložil: »Eto peterbúrgskoje vrémja; tepjér tri četvrti četvértova (to je petrograjski čas; zdaj je tri-

četrt na štiri),« je zadovoljno prikimal, rekel: »Spasíbo! (hvala!)« in odhitel k tovarišem.

Podoben slučaj se mi je pripetil že tudi drugod. V Kristijaniji n. pr. sem istotako sedel v parku. Priskače razumen dečko in prosi: »Klokken?« Slučajno sem vedel, da norveški »klokken« — nemški: »Glocke« — pomeni uro, da sem mu mogel postreči.

Zvečer sem se odpeljal iz Orenburga. Kljub veliki gneči sem našel prostorček, kjer sem udobno zadremal, medtem ko je vlak drdral v Azijo, v pravi ruski Turkestan.

(Dalje v prihodnjem letniku.)

STANKO MAJCEN: OBČINSTVO.

Sedela sva v krčmi, za poličem vina, in gledala skozi okno. Gosto popoldansko nebo je puščalo snežinke na zemljo, počasi, previdno, tuintam eno. Padale so neslišno, kot bi se bale, da ko ga ne prebude, na pusto pokrajino, na blatni kolodvor, na štrleče, s plahto pregrnjeno ogrodje cirkusa, ki je s par vozovi, par šotori in bajtami stal ob cesti.

»Malo občinstva prihaja k predstavam, kajne? Podeželni ljudje se ne dajo dramiti iz zimskega spanja. Tuintam sedi kateri in gleda, kot da se je zmotil, ko je prišel sem...«

»Malo občinstva,« je zavrnila z glasom, tako lepim, da ga je bilo škoda spričo te slike v oknu, »in še to je nehvaležno. Občinstvo, veste — mestno ali podeželno — je skrivnost. Velika skrivnost. Zdi se mi, da ga ljubim, da je predmet moji edini strasti v življenju. Ne kadim, ne igram, ne tekam za moškimi — resnično ne! — Občinstvo me mika s svojimi kačjimi kretnjami — ne poznate še vtisa, ki ga ima igralec, kadar stopi v manežo¹: občinstvo leži kakor kača zvito okoli vas — s svojimi kačjimi kretnjami, s svojo tajinstveno nedoločljivo barvo, s svojo nepreračunljivo ljubeznijo in s svojimi nepričakovanimi zahtevami... Zdim se sama sebi kakor vitka krotiteljica levov, kadar stopim pred občinstvo. Razburjena mu poiščem oči in jih ne pustim iz pogleda do konca. Za hrbtom skrivam bič, sredstvo za najhujše slučaje. Da, tudi biča treba. Stojim kakor na vulkanskih tleh, ki utegnejo vsak trenutek izbruhniti. In se zavedam, jasno in strahoma zavedam, da mi je bič v roki kakor bilka, s katero hočem krotiti vihar...«

¹ franc. jahalnica. Op. uredn.

Popila je ostanek vina in se zopet zagledala v okna brezglasno, enobarvno zimsko sliko. Grebeni šotorov, v blato vgreznjena kolesa vozov in čez vse: tiho, redko padanje snežink...

»Nepreračunljivo je, sem rekla. Nepreračunljivo kakor žival, ki ji ne poznate skrivnosti duše. Ali sploh ima dušo? Učenjaki trde, da je nima, da ima le žarek življenja, duši podoben, teman zamolkel sij duše v sebi — svoj lastni jaz. Žival namreč. Vi se čudite, da tako nizko cenim občinstvo. Saj ste tudi Vi njegov del, če si kupite vstopnico in sedete na mesto in se ozrete na levo in se ozrete na desno in stisnete roko prijatelju, pozdravite znanko čez bariero... Saj ste tudi Vi del tistega, ki ga živali primerjam, in vendar ste čisto spodoben človek, kajne? — V celoti, veste, v celoti je tako, postane nekaj novega, od posamnika povse drugačnega, ne zavedajoč se svoje nove narave... Naj Vam povem primer?«

Še so padale snežinke, še so jih požirali jarki, kolovozi in ceste, jambori šotorov so še ostro melleli v gosti zimski zrak.

»To se je zgodilo v cirkusu, ki je potem pogorel. Angažirana sem bila kot plesalka eksotičnih plesov, spremljala me je godba na lok, ki jo je vodil mlad človek, nekdanji konzervatorist. V tistem cirkusu je že pred menoj žongliral mlad Poljak, mislim, nekdanji častnik. Hodil je po žici, napeti visoko nad manežo, metal nože v zrak in jih lovil. Rekla sem prej, da ne tekam za moškimi, a tega človeka sem ljubila od srca. Kaj vem, zakaj mu tega nisem povedala nikdar. Če se ne motim — in danes se res ne motim več — je imel ljubico. Kaj zato! Ljubila sem ga vseeno, ker je bil tako redko-

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

(Nadaljevanje iz letnika 1915.)

6. V Kirgiški stepi.

Ruski Turkestan nam je bil do najnovejšega časa prava »terra incognita«, knjiga s sedmimi pečati. Saj pa tudi ni imel skoraj nikakršne prometne zveze z Evropo. Ruske uradnike in vojake so pošiljali večinoma čez Sibirijo, po železnici do Omskega, odtod s parnikom po Irtišu do Semipalatiškega, odkoder so jih čez nepregledne stepe na težkih »tarantásih« prevažali na odločeno jim mesto. Zato so l. 1880. začeli graditi »srednjeazijsko železnico« od Kaspiškega morja do Taškenta, ki so jo dovršili l. 1898. Vožnja v Turkestan po tej poti pa je bila preutrudljiva. Z železnico do onstran Kavkaza, s parnikom po negostoljubnem Kaspiškem morju, nato z vlakom po neznosno vročih puščavah, je bilo pač neprijetno in zamudno potovanje.

Zamislili so »T a š k e n t s k o ž e l e z n i c o« iz Orenburga do glavnega mesta v Turkestanu ter jo otvorili l. 1905. Zgradba te železnice je svetovno delo. 1852 km dolga proga vodi po Kirgiški stepi, po divjih, slabo naseljenih pokrajinah, kjer primanjkuje vode, kjer so tla ali trda skala, ali močvirnat svet, ali pa z visoko plastjo peska in svišča pokrita pokrajina. Premagati je bilo treba brez števila ovir, preden je bil temelj tako zanesljiv, da so nanj položili tirnice. Največja zapreka je drobnih puščavski pesek, ki progo vedno zasiplje. Toda česa ne zmagá človeški duh? Dandanašnji drče po neizmernih srednjeazijskih puščavah isti razkošni vozovi, ki drče po evropskih pokrajinah; ista izbrana jedila uživajo v vlakovi obednici potniki sredi kirgiških čred, kot jih uživa gospoda v Moskvi, Berlinu, Parizu in Londonu.

V Rusiji vozijo vlaki splošno redkeje nego pri nas. Po Taškentski železnici prevažata razumna bitja dnevno samo dva v vsako smer; zato so kupceji prenapolnjeni. Stopil sem na »pójezd«, ki je bil sicer samo »pasajirski«, ki pa je hitel kot brzovlak, da je privozil od Orenburga do Taškenta v 45 urah. Naval na take »prehodne vlake« je velik. Trgali bi se potniki za sedeže, da ni uprava iznašla preprostega sredstva, ki naj prepreči nekulturni boj. Čudežni talisman se nazivlje — plackarta. Kakor ime ni rusko, tudi naprava ni ruska, temveč je le zboljšán posnetek sedežnih listkov po nemških D-vlakih. Kupil sem si tak listek in dobil »numerovano mesto«. Ker so 2. razred že razpro-

dali, sem si omislil plackarto 1. razreda, voznino sámo pa sem doplačal — sprevodniku. Krížem carstva železniško osebje prav rado sprejema darila, kar se pravi po ruski: dat na čaj.

Ustanovil sem se v manjšem oddelku. Kmalu se je izkazala čudežna moč plackarte. V istem kupeju se je ugnezdila gosposka družina. Prešerna gospa je bila skuhala čaj in ga je v časah delila možu in otrokom. Ko iztaknem svoje mesto, pozdravim gospodo, ki pa komaj odkima. Stisnem se v kotiček kakor jež v lisičinem brlogu in razmišljam, kako bi pregnal neljube goste. Po prirodnem zakonu o nepredirnosti snovi je bilo namreč očitno, da vsi ne moremo bivati na istem prostoru; ker pa sem imel postavno pravico jaz, je gospoda ni mogla imeti. Mimo pride sprevodnik. Pokažem mu listek in ga prav pohlevno vprašam, ni-li označeno mesto moje; ko mi pritrdi, pripomnim: »Toda mesto ni ,svobódnó!« Ošine me strupen pogled vsemogočne dame. Sprevodnik izžene usiljence, ki so se izgovarjali, da so jim dotlej dovolili, voziti se v 1. razredu, da je oče državni uradnik, da imajo veliko prtljage, ki je ne morejo takoj prenesti. Sprevodnik je zgovorno gospo zavrnil na kratko: »Oprostite, gospod ima plackarto!« Pravica je zmagala.

Ko so se odstranili zajedavci, je vstopil prileten možiček, si poiskal mesto, se usedel meni nasproti in vprašal: »Vi tákže (= tudi) do Taškénta?« — »Takže.« — »Harašó!« — Tovariš se je rad razgovarjal, dasi sem ga težko razumel, ker je govoril dokaj nerazložno. Povedal mi je marsikaj, česar bi sam ne bil opazil. Pravil mi je, da je Velikorus, da pa se je kmalu po osvojitvi Turkestana preselil v zasedeno pokrajino, v mesto Skobeljevo. Po poklicu je trgovec in kupčuje z žitom. Ima tudi velike parne mline: v Skobeljevem, v Taškentu in v Orenburgu. Iz Rusije dobiva žito, ga zmelje in prodaja moko, pri čemer veliko zasluži. Pripovedoval mi je o Dieslovih motorjih, ki jih je dobavil iz Nemčije in vpeljal po mlinih; drugače pa Nemcem ni bil prijazen...

Ozemlje južno od reke Urala, ki pripada še orenburški guberniji, prištevajo Rusi k Evropi, nekateri zemljepisci pa že k Aziji. Mesto Iljóc k je po ruskem naziranju zadnji večji kraj v Evropi. Poleg mesta so znameniti solni rudniki. Okolica je gосто naseljena, ker je tod še nekaj rodovitnega polja. Kmalu pa se pokrajina izpremeni v pusto stepo. Ob pozni večerni uri sem v polspanju po-

slušal vrvenje in šumenje na postaji. »Iljock!« je pripomnil sosed; nisva pa odgrnila okna in opazovala prizorov, ki se ponavljajo na vsaki veliki postaji. V teh krajih so poletne noči še toliko hladne, da potniki lahko zaspe; zjutraj pa že zgodaj solnce pripeka.

Ko smo sladko sanjali, smo prekoračili nedoločljivo evropsko-azijsko mejo in zavozili v — Kirgiško stepo. Tako imenujejo velikansko ozemlje, ki se od Kaspiškega morja, spodnje Volge in gorovja Urala nad Aralskim jezerom razteza daleč v notranjo Azijo, v južno Sibirijo, do reke Irtiša in altajskega gorovja na vzhodu, Tienšanovih gorâ pa na jugu. Ogromne pokrajine so kaj različnega značaja. Ponekod je svet rodovit, prikladen celo za poljedelstvo; drugod so sami pašniki, kjer se trava in vse zelenje poleti posuši; med Kaspiškim in Aralskim jezerom pa je ponajveč peščena puščava. Svet je malokod popolnoma raven, večinoma je valovit, — sestavljajo ga do 20 m visoki položni grički, — dobe se pa tudi gorati kraji, koder nizko gorovje z razpraskanimi stenami še bolj dolgočasi nego enolična ravnina. Kirgiška stepla torej ni enotna pokrajina, marveč sestoji iz večjega števila posameznih, med seboj zelo različnih step, ki so jim poleg posebnih imen zemljepisci nadeli še skupno ime, ker v celem ozemlju bivajo skoraj izključno Kirgizi.

Kakšna je stepla? Bistvene lastnosti vsake stepe so: povsod ravna, kvečjemu slabo valovita pokrajina brez vsakršnega drevja, koder poleti vsled neznosne vročine usahne vse rastlinstvo. Ob tej besedi nam nehote pride na misel južnoruska stepla: neizmerna ravnina, podobna ameriškim prerijam in savanam, obrastla z visoko travo, da se v njej skrrije človek in žival. To pa je samo ena vrsta step, takozvana travnata stepla. Kjer ne prebivajo ljudje, je taka stepla napol divja, gola planjava, brez sence in brez vode, brez hiš in brez grmovja. Vsa pokrajina nalikuje brezmejni morski gladini. Vsled pomladanskega deževja oživi trava; nepregledna ravnina se ogrne v zeleno praznično odelo. Ne klije pa samo trava, marveč tudi brez števila živopisanih cvetk. Ob tem času je stepla bajê krasna. Stepnjaki so kar očarani; za ves svet ne bi zamenjali svoje domovine; prav nič ne pogrešajo razkošnih gozdov in nebotičnih gorâ. Ko pa pripeka poletno solnce, ovne trava in cvetice se posuše. Žgoči solnčni žarki uničijo vse rastlinstvo. Stepnjak spravi seno, ki z njim preživlja živad v ostalih letnih časih. Pozimi počiva narava; hudi viharji gospodarijo po nezavarovani planjavi;

gorje nepoklicanemu gostu, ki bi v takih dnevih zašel v sneženo puščavo! — Taka deviška stepla z divjim rastlinstvom izginja bolj in bolj. Človek si pokorava stvarstvo; s plugom in z motiko, z vodo in z gnojili je iztrgal stepi že velikanska ozemlja. Kakor gine pristna ogrska pusta, se krčijo tudi meje njene južnoruske posestrime. Le v zgodovini ter v pesmi živi še stepla ukrajinskih Kazakov in njih hetmana Mazepe; gole planjave, ki se je v njih izgubila vojska Karla XII., obdelujejo Malorusi po vseh pravih umnega kmetijstva.

Vsa drugačna je »peščena stepla«: nerodovitna pokrajina brez vode, brez prsti, zato pa tudi brez rastlinstva. Travnata stepla je goličava le poleti ali pa zato, ker nihče v njej ne prebiva; peščena stepla je pa stalna, večna puščava, ki je tudi najmarljivejši prebivalci ne bi mogli oživiti, ker ji manjka bistvenih pogojev rastlinstva: vlage in rodovitne zemlje. Kamenje, pesek ali pa celo skorja soli pokriva trda tla. Marsikje pozimi stoji slano jezero, ki se poleti posuši, da se prikaže tanka bela skorja, strjena sol, ki zamori vsako rast.

Brez rastlinstva pa tudi peščena stepla ni. Nahaja se v stepi brez števila večjih in manjših »zelenic«, ki se sicer nikakor ne morejo primerjati z afriškimi oazami, vendar pa so velikega pomena za nomadske rodove. Ob pomladanskem deževju ozeleni stepna trava in puščavsko grmičevje, nizke rastline, ki so večkrat prepojene s soljo. Tako grmičevje posebno rade obirajo ovce, največje bogastvo azijskih nomadov; pa tudi konj, kamela in osli si poiščejo primerne, čeprav siromašne hrane. Najslabše so »gladne« in »slane« stepe, kjer je rastlinstvo najubornejše.

Kirgiško stepla sestavljajo najrazličnejše pokrajine. V vzhodnem delu, posebno še v Sibiriji, prevladuje travnata stepla, med Uralom, Kaspiškim in Aralskim jezerom pa se širi peščena stepla daleč dol v Turkestan, ki o njem trdijo strokovnjaki, da je dve tretjini te dežele pravcata puščava. Taškentska železnica vozi večinoma po nerodovitnih krajih; le ponekod so zelenice s kirgiškimi naselbinami.¹

¹ Zanimivo je, kako preprost vojak-invalid, ki se je vrnil iz turkeštanskega ujetništva, sodi o teh pokrajinah; kratko in dobro jih označuje takole: »... Sedaj smo se pa vozili po sami puščavi in ravnini; nisem videl nobene druge stvari nego sam pesek. Malo sveta se je videlo porastlega s travo, pa še ta je bila suha. Videl sem tu žalostno: ljudje bivajo pod zemljo ali pa imajo bivališča narejena iz blata. Videl sem same kamele in ovce, ki so se pasle po planoti in obirale suho travo. Res, žalostno je videti take reči, kakršnih še nisem videl. Ljudje so skoraj nagî, nimajo oblačila, črni so tudi kot zamorci. Ne raste pa tam nič drugega kot suha trava... Vročina v vagonih je bila taka, da ni bilo prestatî...« (»Slovenec«, 7. februarja 1916.)

Solnce je že pripekalo, ko sem se dvignil z ležišča. Vse rožasto se mi je zdelo v kupeju. Sedeže in stene iz rdečega žameta so prevlekli z rdečkastim platnom, da se blago prehitro ne obrabi. Platno večkrat premenjajo, v stepi vsaj na dva dni, ker ga puščavski pesek prehudo onesnažuje. Ko so vsi potniki vstali, prinese nižji uslužbenec — »provodnik« se mu reče — smetišnico, obriše sedeže, pomete tla in odnese smeti. Tudi na večer snažijo kupeje. Boljšim potnikom križem Rusije po železnicah prav dobro postrežejo. Tudi 3. razred čistijo po dvakrat na dan; da pa tod ni tako čedno, kot bi moralo biti, so krivi ljudje, ki ne marajo snage.

»Stjep, sámaja stjep!« me opozori сосед, ki je stal pri samovarju in kahal čaj. Ko pogledam skozi okno, uzrem rjavkasto ravnino brez zelenja in brez hiš, pravo puščavo. Planjavo pokriva droben pesek, s v i š č, ki je vsled hude vročine sivkasto barvo izpremenil v temnorjavo. Vetrič, ki ga povzroča vlak, zgrinja pesek proti vozovom; kjerkoli so odprli okna, se vsiplje neznosni prah v kupeje, pokrije tla, stene, potnika, sedež in prtljago na debelo; skozi najmanjšo špranjo prileze usiljivi gost. Po stenah so nabili letake: Železniška uprava prosi, naj potniki zapro dvojnata okna, da se vozovi ne zapraše s sviščem. Bilo bi res najbolje, da se zapro in zastro vsa okna; toda po vozovih bi gospodarila neznosna vročina. Zato potniki gosposke ne ubogajo, marveč odpro vse na stežaj; blagodejen preprih boža lice, dasi se pesek trumoma vsiplje v kupeje. Zlasti poletne noči bi bile mučenje, da okna niso odprta. Neprijetni gost sicer z debelo plastjo prevleče obleko, tišči v lase, usta, nos in ušesa, — ves obraz je zjutraj pokrit s tanko skorjo svišča, — vendar pa telesu dobro dé hladni zrak, spi se kljub svišču prav sladko. Zjutraj se osnaži obleka in prtljaga, »provodnik« strga platneno preprogo raz sedeže in očisti ležišče, stene in tla polcentimetra visoke plasti najdrobnejšega prahu. To je »večna selitev« puščavskega peska.

Postaje so daleč vsaksebi. Naš vlak je obstal komaj enkrat na uro, navadno pa na poldruho uro. Čemu neki, ko pa kroginokrog ni človeškega bivališča? Pač, tuintam stoji kolodvorček iz neoglajene kamenja, poleg njega pa nekaj pritličnih poslopij za železniške uslužbenke in delavce. Ne daleč od »stancije« so marsikje ogradili majhen prostor; to ni morebiti zelnik čuvajeve soproge; par lesenih pravoslavskih križev so vsadili na vrtilčku; preprosto pokopališče železničarjev je to, sredi puščave...

Čital sem napise postaj. »Kirgizskaja.« — »Kje pa so Kirgizi, ki se po njih imenuje postaja?« vprašam soseda. — »Še niso pripasli do semkaj,« me poduči. — »Kako naj pasejo tod, ko pa ne vidim nikakega zelenja?« — »Ne vidite stepnega grmičja?« se mi čudi; »saj ga je vse polno.« Gledam in gledam. Saj res, iz rjavega peska poganja nekako ločje, podobno nizkemu grmovju; korenine je pognalo globoko v pesek, da se trdno oprijemlje tal; drobne, ukrivljene vejice se kot mreža razprostirajo vrhu zemlje. Med grmičevjem pa so večji presledki, da se vidi rjavi pesek. »Neznatne rastline so izvrstna hrana puščavskim živalim. Popoldan bomo videli onkraj Čelkarja vse polno kirgiških šotorišč. Tod pa je gorovje; kmalu bomo na vrhu.« Ti-le mali griči, ki spremljajo progo, so gorovje? Prihodnja postaja »Mugodžarskaja« me prepriča, da se nahajamo v onem delu Kirgiške stepe, ki je zemljepisecem znan kot Mugodžarsko gorovje, nekak podaljšek Urala. Spomnil sem se, da lokomotiva že dalj časa sopiha, kakor da bi lezla v breg; čudno se mi je zdelo, da se vozimo v velikih lokih, po dolinicah, da proga marsikak griček preseče v široki zarezi; enkrat smo celò smuknili skozi kratek predor, nenavadna prikazen v Rusiji; ni mi pa prišlo na misel, da je ta valoviti svet »gorovje«. V večji razdalji sem ugledal tudi pravcate »gore«, povsem gole griče, katerih pobočje so čudovito izprali pomladanski hudo-urniki.

Oglašal se mi je glad. Žepni časomer mi je sicer kazal šele osmo jutranjo uro, vedel pa sem, da je krajevni čas dve uri pred železniškim (petrograjskim), da smo torej že v drugi polovici dopoldneva. Prav ustregel mi je vlak, da se je za četrte ure ustavil na večjem kolodvoru, ki so ga preskrbeli z živežem. Nekateri so hiteli s čajniki do velikega samovarja z napisom »kipjátók« (krop), drugi pa smo se razvrstili ob stojnicah, kjer so branjevke prodajale gorko mleko in beli pšenični kruh. Čudno, da cen niso pretiravale. Zlasti kruh je po celem carstvu prav poceni. Sicer pa Rusija pridelava velike množine pšenice in ljudje pojedjo mogočne sklade kruha. Ni čuda, če Rus v tujini toži, kako drag je »hljeb« in kako malo se ga dobi. Ker ob vročini potnike tare žeja, so mesto vodnjaka poleg kolodvora postavili tudi sod z napisom »kipjácaja vodá« (prekuhana voda). Nevarno bi bilo, v Rusiji ali celo v Aziji piti navadno vodo; zato železniška uprava prekuha velike množine vode in jih v sodih razstavi v javno uporabo. Ob hudi vročini sem se včasih poslužil take vode, dokler nisem iztaknil — želodčne bolezni.

Taškentska železnica vozi do Aralskega jezera največ po samoti, po zelo redko naseljeni deželi. Ob tiru je prav malo znatnejših krajev. Karavanska pot iz Orenburga v Turkestan vodi mnogo bolj vzhodno, koder je prebivalstvo gostejše. Za vlak so Rusi izbrali to progo, ker je najkrajša. Radi Kirgiške stepe bi itak ne bili gradili železnice; važno je bilo, da so kolikor moč skrajšali pot v Osrednjo Azijo.

Na postaji Čelkár sem si ogledal uro na peronu. Na kazalniku so bili pritrjeni štirje kazalci, dva črna in dva rdeča. Črna sta naznanjala petrograjski čas, ki se po njem ravna železnica, rdeča pa krajevni čas; vse štiri vrti isto kolesje. Prva dva sta kazala enajst pred poldnem, druga dva pa eno čez poldan. V Čelkarju so vlak zadržali, da smo zadostili želodcu s kosilom. Nikomur se ni bati, da bi v turkestanskih puščavah umiral od lakote; »bufét« so po vseh večjih postajah dobro založili z jedjo in pijačo. Pred odhodom sem na zunanji strani vlaka opazoval ta-le prizor: Dva Sarta stopita z voza, razgrneta po trdem kamenju plašč, sezujeta galoše in pričneta poldansko molitev z običajnim poklekovanjem, dviganjem rok in poljubovanjem tal. Vlak zahrope, vozovi zaropčejo, moslima planeta pokonci ter v zadnjem trenutku skočita na voz.

Zašli smo med Kirgize. Že pred Čelkarjem smo ugledali nekaj šotorov, za to postajo pa se nam jih je prikazalo več in več, ponekod kar cele premakljive vasi. Tudi v bližini postaj smo videli taka selišča; radovedni cigani ter ciganki so pa nas hodili gledat k progi ali h kolodvorom. Kirgizi so narod, ki stoji nekako na tisti stopinji omike kot starodavni Hebrejci za očakov Abrahama, Izaka in Jakoba. Mnogo je med Kirgizi odraslih, ki še nikdar niso videli večjega mesta, nikdar niso slišali tuje govorice, ki ne poznajo ničesar razen stepe pa lastnih šeg in postav. Kakor hebrejski očaki tudi oni s številnimi čredami prehajajo s kraja v kraj.

Kirgizi so mongolskega pokolenja in pripadajo turkotatarskim plemenom. Ločijo jih na več rodov. Večinoma so nomadi, predvsem oni, ki bivajo v zahodnem delu velikanske stepe, nekateri pa so stalno naseljeni v sibirskih gubernijah, koder je svet prikladen za kmetijstvo. Število Kirgizov ni natančno določeno. Cenijo jih na tri milijone. Vlada je že večkrat poizkušala izvesti ljudsko štetje, toda Kirgizi so se ali umeknili v puščavo ali pa naznanili napačne podatke. Cenili so jih tako, da so na šotor računili po pet oseb.

Kirgizi se po zunanosti ne ločijo mnogo od belega plemena. Polti so temne, ker se mnogo gibljejo na prostem, las so črnih, brada je večinoma redka in kratka; oči stoje malo pošev; čelo je nizko, ravno, široko, obraz ploščat in oglat, ušesa velika, proč stoječa. Vse telo je krepko in mišičasto. Postave so povprečno majhne; visokorastli so izjeme.

Kirgizi so močni, toda okorni; pešci so slabi, jezdecji so izvrstni. Posebno razvit je njih vid, ker bivajo največ na prostem. Vidiijo v daljavi neznatne predmete; kjer Evropejec komaj zapazi, da se nekaj giblje, uzre Kirgiz že konja in razloči celo barvo. Čudovito se spoznajo v stepi, ne samo poldnevi, ampak tudi ponoči in pozimi, ko sneg pokriva vso planjavo. Ker v stepi ni stalnih potov, si zapomnijo neznatne malenkosti, kamenje in travo, da ne zgreše smeri.

Po značaju je Kirgiz poštenjak, — malo je slučajev tatvine; ropa ne smatra za napako, marveč za junaštvo, — pač pa je nagle jeze in maščevalen. Možaki nočejo opravljati težkih del, razen v skrajni sili, če lakota koža prisili k delu; zadovoljni so, da imajo hrano in obleko; sami lenarijo in ukazujejo, gospodarska dela pa morajo izvrševati le ženske.

Kirgizi so gostoljubni ter otročje radovedni; najmanjši dogodek jih zanima. Izve Kirgiz kaj novega, zasede konja in jezdi v sosednje selo, da sporoči novico, kar stori tem rajši, ker ve, da ga bodo sosedje z veseljem sprejeli in dobro pogostili. Iz druge vasi se dogodek z isto hitrostjo razve po daljnjih šotoriščih. Tako se novice križem Kirgiške stepe razvedo neznansko hitro.

Vere so mohamedanske, vsaj po imenu; verska gorečnost pa jim je tuja. Dobri poznavalci srednjeazijskih narodov trdijo, da Kirgiz ne opravlja vsakdanjih molitev in se ne zmeni za umivanje, ki jih predpisuje koran; noben Kirgiz ne roma v Meko; ženske ne zagrinjajo obraza, kakor zapoveduje prerok. Glede vere se silno ločijo od Sartov, ki najvestneje izvršujejo Mohamedove predpise. Kirgizi pripadajo islamu v toliko, da se strogo drže obreze, da se možaki brijejo po glavi, ne pa po licu, in da ne jedo svinjskega mesa, ki je Židom in mohamedancem strogo prepovedano. V Turkestanu pač ni težko zdržati se svinjine; kajti ob silni vročini bi tako meso prehudo dišalo in vsled uživanja prašičevine bi se razpasle mnogotere bolezni. Tudi Evropejci v Turkestanu le malokdaj uživajo svinjetino, in to nikdar ne sveže, temveč le prekajeno kot gnjat ali klobase.

Da Kirgizi niso bolj verni, je mnogo krivo to, da imajo zelo malo mošej in duhovnikov; večinoma

tudi ne znajo ne brati ne pisati. Zanimivo je, kako so Kirgizi postali mohamedani; k islamu so jih namreč izpreobrnil — kristjani, pravoverni ruski vlada. Ko so Rusi podjarmili Srednjo Azijo, so bili prepričani, da so vsi Turkestanci in stepnjaki mohamedani. Kirgizi so bili dotlej pogani, šamanisti, kakor so še dandanes sosedje Kalmiki. Ruska vlada pa je mislila, da prisegajo na preroka, in je tako tudi ravnala z njimi. Vsi uradni razglasi so govorili o Allahu in njegovih zapovedih. Da bi jih tembolj pridobila zase, jim je vlada zidala mošeje in jim pošiljala mulle (mohamedanske svečenike), ki naj jih temeljiteje podučujejo v veri. Slednjic so Kirgizi sami mislili, da so res mohamedani, kakor človek, ki vsi ravnajo z njim kot z norcem, nazadnje še sam misli, da je norec. Sicer so pa njih šege in navade, ki se jih strogo drže, bolj šamanistične kot mohamedanske. Da so se Rusi toliko prizadejali Kirgize spreobrniti h krščanstvu, bi bili ti najbrž ravnotaki kristjani, kot so sedaj moslimi. Da Kirgizi nimajo razvitega verskega čuta, je vzrok tudi to, da se kot nomadi vedno selijo; zato ne morejo imeti ne mošej, ne stalnega duhovstva. Vkljub temu pa so vendarle mnogo poštenejši in npravnejši nego Sarti, ki se ponašajo z islamom.

Med Kirgizi kot moslimi se je razširilo mnogoženstvo. Ker pa mora nevesto drago kupiti in vzdrževanje večje družine mnogo stane, ima reven Kirgiz samo eno ženo, bogatini pa jih imajo po več, kar je razumljivo. Ženskih poslov Srednjeazijci ne poznajo, pri »hiši« pa je mnogo dela, ki ga ena oseba ne zmore. Količkaj premožen Kirgiz namreč ničesar ne dela; vsako delo se mu zdi sramotno; on samo jé, pije kumis in lenuhari, včasih gre na lov, na bližnji semenj, na obisk ali pa na veselico. Revnejši Kirgiz toliko da oskrbi konje in ženine ročne izdelke nese na prodaj. Vse drugo mora opraviti žena: donaša vodo, melje žito, kuha, molze brezštevilne kobile, krave in ovce, pripravlja sir in kumis, stroji kože zaklanih živali, prede volno, izdeluje sukno, šiva obleko zase, za moža in za otroke, redi in vzgaja deco, podučuje deklice v ročnih delih in hišnih opravilih, ob preseljevanju postavlja in razdira šotore, naklada tovore na živali in jih razklada; medtem pa, ko mož prešerno jezdi na konju in se ne briga za nobeno stvar, mora žena hoditi peš in voditi kamele za vajeti. Tako življenje se v ničemer ne razlikuje od suženjstva. Tudi sicer je žena takorekoč sužnja. Ne sme obedovati z možem. Gospodar se masti z dobrim kosilom, žene pa sede z otroki v šotoru ob steni in čakajo, da jim soprog vrže napol oglodano kost, kar se smatra za posebno odlikovanje; ko se je

nasitil vladar, pristopijo žene in otroci, da si razdele, kar je očetu ostalo. Vsled trudapolnega dela so Kirgizinje večinoma prav majhne postave, so grde kot vrag in se naenkrat postarajo. Prava gospodinja pa ni morda ona žena, ki jo ima mož najrajši, marveč ona, s katero se je najprej poročil; vse druge so ji podložne in samo njene deklice.

Ženijo se Kirgizi že zgodaj; s 15. letom je mladenka godna za možitev. Snubijo ženinovi stariši, nevestini pa določijo odkupnino. Ženo si mora namreč Kirgiz kupiti, t. j. ženin mora nevestinim starišem plačati odškodnino, ne v denarju, ampak v kamelah, konjih, kravah ali ovcah. Odkupnina se ravna po ženinem premoženju in znaša 40, 60, 120 ovac ali pa 7, 17, 27, 37, 47 govedi. Ko se je izplačala vsa odkupnina, obhajajo slovesno ženitnino; po končanem obedu pelje mladenič nevesto na svoj dom; tako se je zakon sklenil brez posebnih civilnih ali verskih obredov. Bogatejši Kirgizi povabijo sicer tudi duhovnika na ženitnino, toda le bolj iz vljudnosti. Slovesna poroka se izvrši tako, da mulla moli blagoslovljene molitve, poročenca pa iz istega kozarca pijeta vodo, ker moslimi ne smejo piti vina. Morebiti so ta obred posneli po pravoslavnih, kjer ženin pa nevesta skupno izpijeta čašo vina. — Revni Kirgizi se ne ženijo, ker ne zmorejo dote, zato služijo pri bogatinih kot pastirji.

Drevili smo mimo kirgiških selišč; »aúl« jim pravijo sami. V kakem zatišju ali pa kar na planjavi stoji pet, deset do dvajset značilnih okroglih šotorov, daleč na okrog se pase živina. V krajih, koder smo se vozili, ni stalnih vasi; le poleti priženejo semkaj črede na pašo. Poleg šotorov so se pasli konji. V večji razdalji so v gosti trumi stale črne ovce in obirale suho travo; med njimi se je prikazala tudi kaka rjava koza. Govedi sem videl prav malo, pač pa mnogo kamel; ponekod so stopale v dolgi vrsti druga za drugo in nosile natovorjeno klajo. V daljavi je dirjal jezdec proti selišču. Ceste ni v stepi nikakršne, le steze se vidijo tuintam. Čemu bi gradili ceste, ko pa svet ni ugoden? Živina si sama dela pot, vóz pa nomadi niti nimajo ne. Pokrajina je slabo valovita, na redko obrastla s travo in nizkim zelenjem; drugod se kaže trdo kamenje in puščavski pesek. Nekje sem ugledal večjo kotlino, ki se mi je zdela, da jo je zapadel droben sneg. »Sólnaja stjep!« je pripomnil moj tolmač. Pred poletjem se je tod širilo slano jezero; voda je izhlapela, sol je pokrila suho dno. V sredi velikega belega prta sem uzrl rjav hribček; otočič slanega jezera. — Tovariš je neprenehoma pil čaj, obenem pa meni razlagal okolico in Kirgize.

Nomadi se pečajo skoraj izključno z živino - re je in se rede od čred, ki jim dajejo hrano in obleko, sploh vse, kar potrebujejo za življenje. Nekaj Kirgizov je tudi napol kmetov, ki njih polja leže poleg zimskih stanovališč. Ko spomladi žito posejejo, se preselijo s čredami na letne pašnike, polje pa prepuste hlapcem, ki nimajo ne družin ne čred. Sejejo največ prosa, manj pšenice in ječmena. V sibirskih gubernijah pa so Kirgizi tudi stalno naseljeni ter se pečajo s kmetijstvom. Če kdo tako obuboža, da zapusti stepo in se preseli v mesto, kjer si kruh služi kot dninar, smatrajo drugi tako življenje kot poniževalno in sramotno.

Veliki bogatini rede na stotine kamel, na tisoče konj in na desetisoče ovac.

Najvažnejša Kirgizova domača žival je kamela, enogrbasta in dvoogrbasta. »Verbljud« ji pravijo Rusi, »zuzá« pa stepnjaki. Velika in močna žival je to, zlasti še enogriba, ki nosi povprečno sedem ali osem stotov težko breme. Kirgiz jih uporablja samo kot tovorno živino; ker nima vóz, prenaša na njih, kadar se seli, svoj šotor in vse premoženje, medtem ko stopajo konji neobremenjeni poleg ovac in govedí. Velblod je okorna, obenem pa trmasta žival, ki nerada uboga. Kameli prebodejo nosni hripelj, da skozi vtaknejo vrv. Navadno stopa kamela za kamelo, vrv druge je pritrjena ob sedlu prve. Nekaj izmed njih nosi velike zvonce, da se karavana sliši od daleč. Kamele poleti izgube skoraj vso dlako; gole rjavke so v taki opravi zelo grde. Omağa kamela na poti, jo druge vlečejo za seboj, dokler se ne pretrga vrv ali pa hripelj. Usmiljenja do živali Kirgiz ne pozna. Priljubljena kirgiška »igra« je ta-le: Živo ovco pritrđijo na sedlo, da molí noge od sebe; konja zapode v dir med dvema vrstama udeležnikov; igralci stezajo roke; zmağa tisti, ki zgrabi ovčjo nogo in jo izdere. — Kamel je bilo svojčas v Turkestanu mnogo več; v neprestanih bojih je poginilo na tisoče živali. Ko se je general Perovski bojeval s Hivanci, je v eni zimi padlo 11.000 kamel. Odrastli velblod stane krog 300 K. Enogrbaste kamele so dražje nego dvoogrbaste, ker so večje in močnejše.

Konj redé Kirgizi mnogo več kot kamel. Uporabljajo jih za ježo. Toda to ni glavni namen, da redi Kirgiz stokrat, celo tisočkrat več konj, kakor pa jih potrebuje za jezdarjenje. Važni so mu vsled kobiljega mleka, iz katerega nareja kirgiško narodno pijačo: kumis. Pa tudi meso mladih žrebet je Kirgizu slaščica, brez katere ni večje gostije, kakor si mi ne moremo misliti boljšega kmeta, ki si ne bi ob slovesnih prilikah privoščil svinjske gnjati.

Kirgiški konji so nizke postave, čokati, krepki, imajo gosto dlako in dolgo grivo. Glave in vratu ne nosijo pokonci, marveč vodoravno, najbrž vsled tega, ker silijo z glavo v tla, kadar se pasejo, drugačne hrane pa ne poznajo; ječmena in ovsa ne okusijo nikoli. Kirgiška pasma je vztrajna in skromna. Celó življenje tak konj ne stoji pod streho; vedno biva na prostem ali pa v stajah brez strehe; poleti prenaša neznosno vročino, pozimi pa prezeba pri 40° C. sibirskega mraza. V gorkih časih se sicer pase po stepah, ko pa sneg pokrije deželo, si mora pičlo hrano izkopati izpod snežne odeje; ko razgrajajo zimski viharji, mora več dni prestati brez hrane. Za ježo so izvrstni; 120 km na dan pretečejo brez truda. Kirgiški konji so zelo poceni; dobé se za 100 do 200 K.

Največje nomadovo bogastvo so ovce, črne, bele in pisane; bogatini jih rede na tisoče. V Kirgiški stepi živi samo ena pasma: debelorepke, ali bolje: debelozadnjičarke; repa namreč skoraj nič nimajo, zelo razvit pa je konec života; zdi se, kakor da bi žival nad zadnjimi nogami imela dve mastni blazini. Tovariš me je opozoril na ovco, ki nama je kazala zadnjo plat: »Kak grúša!« (Kakor hruška!) Res je bila od te strani živalca podobna debeli hruški s kratkim pecljem. Lokomotiva je zapiskala, ovca je stekla. Smešen prizor! Težišče je namreč pomaknjeno v konec života, kar ovco ovira pri hoji; ko teče, se premetava in postavlja pokonci, da ne pride naprej. Ob zimskem času vsled lakote blazini splahneta kot pri kameli grba. Kirgiška ovca je velika in močna, nos je ukrivljen, ušesa mahedrava. Odrastla žival tehta 70 do 90 kg, blazini sami pa 20 kg ali še več. Runo ni mehko; iz njega izdelujejo preproste kožuhe. Ovco cenijo na 10 K.

Kôz rede Kirgizi malo; pomešajo jih med brav, da kozličí vodijo ovce, ko se nomadi selijo. Ponekod kozam izčešejo najfinejšo dlako, »kozji puh«, da iz nje izdelujejo silno tanke »orenburške robce«.

Govedí je v Kirgiški stepi malo. Krave rede samo vsled mleka. Govejega mesa Kirgizi ne marajo, je preveč žilavo. Paša in vedno preseljevanje govedí ne prija; zato je pasma tudi dokaj zanikrna. Molzejo krave samo poleti, pa še tedaj nimajo dosti mleka. Vole rabijo za ježo in prenašanje tovorov.

Med domače živali spadajo tudi psi ovčarske pasme, ki čuvajo črede in varujejo žene in otroke, kadar moža ni doma. So izvrstni čuvaji. Gorje mu, kogar tak pes popade! Zunanjosti so izredno zanikrne, čemur se ni čuditi, kajti nihče

ne skrbi zanje, nikdar ne prenočujejo pod streho, nikdar ne stopijo v šotor. Pse smatrajo Srednjeazijci za nečedne živali, zato pes ne sme v človeško stanovanje.

Drugih domačih živali vsled vednega preseljevanja po stepi Kirgizi ne redé, ne mačk, ne kokoši, rac, gosi itd. Samo krotkih sokolov in orlov, ki jih porabljaajo za lov, imajo mnogo.

Hlevov stepnjaki ne grade, živina biva leto in dan na prostem. Včasih poiščejo kako zatišje med griči ali sipinami, da obvarujejo živali pred hudimi vetrovi. Pozimi živina jako prezeba. Ob snežnih viharjih se konji zbero v zaokroženo gručo; vsi obrnejo glavo na sredo; tesno stisnjeni čakajo po več dni nepremično, da vihar preide.

Pozimi živina tudi hudo strada, ker ni dosti rastlinstva; poganja samo nekaj stepnega ločja, ki ga morajo pa dostikrat šele izbrskati izpod snega. Kirgizi napravijo takole: Seženo na pašnike konje, da s kopiti razgrebejo sneg; konji pogrizejo zgornje končiče rastlin. Za njimi nastopijo kamele, ki odgriznejo, kolikor dosežejo. Nazadnje pridejo ovce in koze, ki vse poglodajo do korenin. Zakaj Kirgizi živini ne preskrbe klaje za zimo? Vzrok je prav enostaven: Ne morejo. V Kirgiški stepi je trava tako redka, da je ne morejo kositi ali sploh zbirati; razen tega pa živina poleti vso travo pojé. Tudi bi ne bilo mogoče za tolike črede nabaviti zadosti sena, ker ni delavcev. Pozimi živad zelo shujša, spomladi si pa naglo opomore. Da preskrbe živalim tem preje svežega živeža, Kirgizi spomladi stepo zažgo. Stara trava je pod snegom spreperela; pepel sežganih rastlin je dober gnoj stepnih pašnikov. V par dneh ozeleni sveža trava tam, kjer so požigali; kamor pa ni segel ogenj, ni še nikakega zelenja.

Kirgizi so nomadi, ki se celo leto selijo s pašnika do pašnika. Selitev se prične v zgodnji pomladi in traja vse poletje do pozne jeseni; šele pozimi bivajo dalj časa v stalnih domovih. Preseljevanje — Rusi mu pravijo »perekočvka« (prekočevanje) — pa Kirgizom ni ne zabava ne brezakono pohajkovanje, marveč naravna potreba; podnebne razmere so vzrok, da Kirgizu na istem mestu ne zraste čez leto toliko klaje, da bi preredil svoje črede; nerodovitna stepa ga sili, da prehaja s kraja v kraj. Selijo se cele »vasi«, po 10 ali 15 šotorov skupaj. Vsak rod in vsak »aúl« ima strogo določene meje, ki jih ne sme prekoračiti; vso stepo in vse pašnike so si nomadi enakomerno razdelili.

Na zimo romajo Kirgizi v južne kraje ali pa se skrijejo v kakem zatišju, kjer ni preveč snega, da živina preveč ne prezeba in da se črede lažje

prežive. Komaj sneg skopni, že stepa ozeleni. Zelenje se kmalu posuši; tedaj pa napoči trenutek, da se nomadi prično seliti. Prvi dan selitve je velik praznik. Vsi se oblečejo v najlepša oblačila, kakor da gredo na ženitnino; tudi živali okrase in kamele ogrnejo z najlepšimi pregrinjali. Črede razdele. Naprej pošljejo ovce pod nadzorstvom starejših sinov; za njimi stopajo konji v spremstvu pastirjev; za temi gre govedo, kolikor ga je sploh »pri hiši«; sprevod končajo kamele, na katere so naložili vse premoženje; pri teh se nahaja tudi gospodar z ženami ter malimi otroki.

Kjer obstanejo, postavijo šotore, žene seveda same, ker mož ne gane niti z mezincem. Šotor — Rusi mu pravijo »júrta« — je najbolj praktična stvar, kolikor jih je iznašel človeški um. Prostoren je tako, da biva v njem 10 do 15 oseb z vsem pohištvom vred. Pozimi je gorak, ker se lahko popolnoma zapre in zadela, poleti pa hladen, ker skrbe za prepih. Postavi ali razdere se v 15 minutah, lahek je pa tako, da ga natovorijo na eno samo kamelo; je skrajno trpežen, da ga niti najhujši vihar ne prevrne. Ogrodje šotora tvorijo prožne lesene palice, — 300 do 400 jih je, — ki so med seboj zvezane z vrvicami; ogrodje se postavi navpično na zemljo in raztegne v krogu, bolj ali manj na široko, da se napravi večji ali manjši šotor; na te stene postavijo kupoli podobno, iz ravnatakih palic sestavljeno ogrodje, ki se na vrhu končuje v obroč. Mrežasto ogrodje pregrnejo z debelim suknom, ki je šotorovi obliki primerno sešito; čimbolj je mrzlo, tem več sukna spravijo na šotor. Spredej je štirivoglata odprtina: vrata; zastro jih z debelim pregrinjalom, ki se z vrvico dviga kot zastor pri oknu. Vrhu šotora je luknja, ki nadomešča dimnik in se lahko zagrne s suknom. Ves šotor ima obliko valja z nizko kupolo. Take šotore rabijo vsi nomadi v Turkestanu.

Jurta je pripravna ob vsakem letnem času; zato Kirgizi nočejo stanovati v ilovnatih ali kamnitih hišah, ki so poleti silno vroče, pozimi pa mrzle. Izpočetka je ruska vlada mislila, da se nomadi selijo vsled razvade, ne pa vsled nujne gospodarske potrebe. Hotela jih je stalno naseliti. Da bi se jim prikupila, je zgradila njih poglavarjem palače na državne stroške. Le-ti so se pa z jurtami preselili — na dvorišče, elegantna stanovanja pa so porabili za shrambe ali pa tudi kot hleve za mlada žrebeta, kamele in ovce.

Tla v jurti pokrijejo s suknom in pregrinjali, le v sredi puste majhen prostor, kamor postavijo železen trinožnik, nanj pa kotel iz litega železa. Kirgiz nima mnogo oprave, saj nima ne mize, ne

stolov, ne postelje; ležišče si napravi na tleh ob steni. Kam bi vse spravil, kadar se seli? Najvažnejši je kotel, ki v njem kuha vsa jedila in vse pijače. Nekaj kovinske posode in lesenih čaš je vsa njegova kuhinjska oprava. Steklenih, lončenih in porcelanastih posod ne rabi; ob selitvi bi se mu vse zdrobilo. Žlic in vilic tudi ne pozna; česar z rokami ne more nesti v usta, sreblje iz čaš. Ni čudno, da jurte neznansko hitro postavijo. Ko se je karavana ustavila, je v pol ure »aúl« tako urejen, kakor da bi stal že pol leta. Vse je na svojem mestu, v kotlu se že kuha in črede se pasejo.

Glede hrane bi marsikdo mislil, da se Kirgizi preživljajo z mesom, ker imajo toliko čred. Temu pa ni tako. Le ob posebnih priložnostih jedo meso, n. pr. ob ženitninah in pogrebih ali na gostijah. Takrat pa tudi použijejo neverjetne množine. Na večji ženitnini zakoljejo po 30 konj in 150 ovc. Najvišje cenijo meso mladih žrebet; zdi se jim najboljša slaščica. Saj je pač meso mlade živali, ki je zrastle v prosti naravi in uživala sočno travo, vse drugačno kot pa meso stare, zdelane kobilice, ki z njim evropski konjski mesarji pitajo odjemalce. Največkrat uživajo bravino, govedino pa le izjemoma.

Ker primanjkuje lesa, kurijo s kameljimi in kravjimi odpadki. Kamela pojé mnogo lesu podobnih snovi, zato so njeni odpadki dokaj dobro kurivo. Kravjeke skrbno pobirajo, jih zmešajo s prahom in zgneteje v tanke okrogle plošče, ki jih na solncu posuše. Tako prirejeni kravjek se ruski nazivlje »kizják«. Pred jurtami se vidijo skladanice kizjaka kakor pri nas skladanice lesa. Tako kurivo ima seveda poseben duh, ki pa ni tako zopern, kot si domišljamo. Nad takim ognjem Kirgizi kuhajo jedila in suše meso.

Glavni stepnjakov živež je mleko raznovrstnih domačih živali. Najbolj pa mu prija kobilje mleko, iz katerega pridobiva kumís, znano kislo zdravilno pijačo. Čaja ne pije mnogo, pač pa neko opojno pijačo »buzá«, ki jo vari iz kumísa ali pa iz prosa; je prav poceni ter hitro omami. Navadili so se je tudi že ruski vojaki v Turkestanu. Pravijo, da se

za 50 vinarjev Kirgiz dvakrat upijani do nezavesti: prvikrat za denar, ko pije buzo in pade pod mizo; drugič zastonj, ko se zbudi in spi je kozarec vode, na kar buza zopet zavre in pivca spravi v nirvano. — Nomadi jedo tudi razne vrste sira, mlečno in praženo kašo. Kruha ne pečejo, zelenjav ne uživajo.

Oblačijo se Kirgizi kot drugi Srednjeazijci. Nosijo dolgo srajco in široke hlače, ki pa niso tako ohlapne, da bi ovirale hojo. Večinoma obuvajo visoke škornje, katerih golenice so včasih barvane. Dolga suknja jim sega do peta, je navadno iz bombaževine, bogatini pa si jo napravijo iz svile ali iz žameta. Pozimi nosijo kožuhe, bogatini prav dragocene. Glavo pokrivajo s čepico; vrhu nje povezjejo poletí stožčasto pokrivalo iz sive klobučevine, ki ima spredaj in zadaj zarezo, da poletí krajevce privihnejo, ob hudem mrazu pa spuste čez ušesa, če ne nosijo kučme. Kadar sem videl tak klobuk, sem se spomnil na našo mladino, ki se v papirnatih čakah ravnotake oblike igra vojake. Ženske se oblačijo kot moški, le da nosijo mesto klobuka velik robec, ki jim sega do kolen.

Vsak jezdec nosi zastarelo puško. Bogat Kirgiz si ob pasu priveže tudi bič, znano rusko »nagajko«; bič je tako debel in težak, da njegov lastnik z enim udarcem na tla pobije človeka in žival.

Na zunanost Kirgizi nič ne drže. Lase sicer strižejo, brado pa zanemarjajo, je ne brijejo in ne snažijo. Ne umivajo se nikoli. Dež in sneg jim od časa do časa izpirata glavo in roke. Olikanejši Kirgizi si po jedi obrišejo roke, ker jedo brez žlic in brez vilic; obrišejo si jih pa kar ob čevlje. Ne smemo si pa misliti, da vsled nesnaže bolehajo; nasprotno, Kirgizi so splošno tako zdravi, da je prišlo v pregovor: »Zdrav kot Kirgiz.« Ne umivati se — pravijo — je tudi dober pripomoček zoper mraz in ozeblino. Saj tudi Eskimi, Jakuti in Samojeđi mraz lažje prenašajo kot drugi ljudje, ker se ne umivajo.

Vlak je drevil po Kirgiški stepi, mi pa smo se vkljub hudi vročini naslajali ob prizorih, ki so se vršili kroğ aúlov. Žarko solnce se je nagibalo v zaton, ko se je na jugu prikazala modra površina velikega Aralskega jezera. (Dalje.)

sede so veljale tudi za Slovenko, katera vzame Nemca — Stankove seveda samo za Nemko, katera vzame Slovenca. (Zakaj za Slovenko da ostane vedno načelo: noben prah male krpe se ne sme izgubiti!) . . .

Bila bi molčala do konca, da ni postal Stanko z neko opazko nekako »oseben«. Rekel je namreč, da bi morala tujka, katera ima taka čudna načela, to že pred poroko pošteno povedati. In ni mi bilo do teža, da se izdam, kako sem ves čas vlekla njun pogovor na ušesa, čeprav sem se delala, da me ne briga, nego sem rekla:

»Gotovo bi bila to tudi storila, da jo je kdo po tem vprašal. Ali uverjena sem, da bi taka izjava, kakor sem jo — da se poslužim političnega žargona — jaz prej podala, takega moža prav go-

tovo ne bila oplašila, in zato tudi naknadno tako očitanje ni popolnoma korektno. Kar se pa mene še posebej tiče, bi si dovolila opazko, da takrat takih načel celo sploh nisem imela, ker se s takimi stvarmi nisem nikdar pečala. Ako se zdaj, ni moja krivda — jaz bi gotovo ne bila začela. Pravico v to pa si lastim, dokler se smatram za misleče bitje.«

Moje besede so bile tako odločne in menda pač tudi tako prepričevalne, da je zdaj tudi Stanko umolknil. In z malomarnim nasmehom je predlagal, da rajši pustimo tako nespametno modrovanje ter se lotimo česa boljšega. Povabil je Vidica na partijo šaha, Zima pa je sedel bliže k meni, ki sem bila po zadnjih besedah pričela z Dvořakovimi »Slovanskimi plesi«.

(Dalje.)

Solze.

Šopek cvetic, kot zlati klic
v moje srce.

In pred večerom so glave nagnile,
kot bi deklice bile,
ki jočejo bele solzé.

In v dnu teh solza je pol neba.

France Bevk.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

7. Onstran Aralskega jezera.

Ne smem pozabiti prikazni, ki sem jo videl v Kirgiški stepi prvi dan na večer, drugi dan pa zgodaj dopoldan, prikazen, ki je znana kot — f a t a m o r g a n a.

Vozili smo se po ravni puščavi, ki jo je v ozadju ograjalo gričevje. Proga je tekla po vzvišenem nasispu. Na levi strani se je širil najdrobnejši pesek prav do gorskega podnožja. Stal sem pri oknu in zrl na gorovje. Naenkrat se mi je zdelo, da se razteza med progo in griči široko, svetlomodro jezero. Da nisem ravnokar še videl rjavega peska, bi bil za gotovo mislil, da gledam puščavsko jezero, kakršno nastane pač spomladi po deževju, ob poletni vročini pa bi se brez dvoma posušilo do zadnje kapljice. Zamizal sem in zopet pogledal: ista

sinja jezerska gladina se je širila pred menoj. Vščipnil sem se v bedro, da se zdramim, če sem morda zadremal: prikazen ni preminila. Da nisem sanjal, me je prepričal deček, ki je stal pri sosednjem oknu. Čebljal je venomer. Hipoma je umolknil, pogledal srepro na vzhod in zaklical: »Mámuška!« — »Čevó? (Česa želiš?)« se je oglasila v kupeju mamica. — »Smatrí, smatrí! (Poglej!)« — Iz oddelka je stopila mlada gospa. — »Vot, vot, vadá! (Glej, glej, voda!)« — Mamuška pa je malomarno zamahnila z roko: »To ni voda, to je stepa,« in se vrnila.

V puščavi so take prikazni pogostne. Pesek se vsled žgočega solnca hudo segreje in z njim vred spodnja plast ozračja, ki se dotika tal, da zrak migeta kakor nad žerjavico. Višje zračne plasti so zjutraj še mrzle, na večer so se pa tudi že ohladile.

Poševni svetlobni trakovi, ki prihajajo od sinjega neba, se v zračnih plasteh lomijo, na meji med spodnjo gorko in višjo hladnejšo plastjo pa se popolnoma odbijajo, kakor uči optika. V oko, ki se nahaja par metrov višje, se zlivajo odbiti žarki modrikastega neba poševno navzgor; sinji nebosklon se takorekoč zrcali na spodnji gorki plasti, kakor se zrcali na vodni gladini. Ker pa nismo vajeni zrcaljenja v ozračju, pač pa mnogokrat gledamo nebesno modrino v mirni vodi, se nam zdi, da zremo na površje puščavskega jezera. Da me vara oko, sem spoznal, ko sem hotel dognati, kje se voda prične in kje preneha; jezerskih bregov nisem mogel določiti; izgini so kakor v megli.

Ko sem gledal proti gorovju, sem opazil, da se celó gore zrcalijo v »jezeru«. Sicer je bila slika nekoliko meglena, pa vendarle toliko jasna, da sem ločil obrise gorovja. Vzrok je bil seveda isti kot oni, da se je zrcalilo nebo.

»Sehrab« (skrivnostna voda) imenuje Arabec prikazen puščavskega jezera. V zgodovini beremo, da so Napoleonovi vojaki v Egiptu zašli v puščavo. Žejni do skrajnosti so zagledali v daljavi jezero. Napeli so zadnje sile, da so kar tekli proti navidezni vodi. Ko so pa spoznali, kako strahovito so se varali, niso hoteli dalje; s težavo so jih pregovorili, da so se vrnili. — Chamisso je potoval po planjavah Severne Amerike. Nekoč ugleda pred seboj jezero; v njem se je zrcalila gora, ki se je dvigala v precejšnji razdalji. Napotil se je proti gori; zajezdil je v navidezno jezero in po suhem dospel do podnožja gore. Tako se je prepričal, da ga je varal vid. Zaostali spremljevalci pa so videli pesnika, ki je stopil v jezero, se v njem pogrezal bolj in bolj, dokler ni na drugi strani zopet prilezel iz vode. Kolikor časa se je nahajal v jezeru, so videli tudi njegovo zvrnjeno sliko na vodni gladini.

Spomnil sem se, da v arabski puščavi in v afriški Sahari nastajajo še čudovitejše prikazni. Utrujenim karavanam se prikažejo — toda le v meglenih obrisih — zelenice s palmovimi gozdčiči ali pa bela mesta s palačami in minareti, ki se v resnici nahajajo še pod obzorom. Pogoji takega prirodnega pojava — »fata morgana« ga imenujejo učenjaki — so isti kot v Kirgiški stepi: razgret zrak nad razbeljenim peskom in popolni odboj svetlobe na zračnih plasteh.

Drugo jutro se mi je prikazen ponovila; bila je še bolj izrazita. Ko je izginito jezero, sem uzrl prirodni pojav, ki ga ne morem povsem razložiti. V daljavi se je vila nekaka cesta; ob njej se je raztezal drevored nizkih, košatih dreves. Drevored v puščavi! Napenjal sem vid: obrisi so bili jako

megleni; le toliko sem videl zagotovo, da so med posameznimi drevesi kratki presledki. Gledal sem natančneje. Saj to ni drevored, vlak je, ki sopiha vzporedno z našim in vozi z isto hitrostjo; naprej vozi lokomotiva; dim se dviga iz nje in se vije nad sledečimi vozovi; cesta je železniška proga. Prikazen je bila malo nejasna, pa vendar sem dobro razložil obrise — lastnega vlaka. Čudoviti svetlobni pojav sem si razlagal takole: V neki razdalji od nas se je gorki zrak hitro dvigal nakvišku; nastala je nekaka prozorna stena; svoj vlak, edini predmet v pustinji, smo gledali v plinastem zrcalu.

Sredi med Orenburgom in Taškentom se širi ogromno Aralsko jezero,¹ eno največjih jezer na svetu; zavzema namreč 68.000 km² prostora, je torej sedemkrat tolikšno kot Kranjska. Dolgo je 400, široko pa 200—300 km. Rusi ga vsled velikosti nazivljejo »morje«. Beseda »aral« v kirgiškem jeziku pomeni »otok«, iz česar sklepamo, da so okoličani jezero zaznamovali kot »morje otokov« vsled mnogih, čeprav ne velikih kopnin sredi vode. Kot puščavsko jezero je slano, vendar pa množina soli ne znaša več nego en odstotek, kar je razmeroma prav malo. Splošno je voda plitva, posebno še poleg obrežja; povprečno je globoka samo 20 metrov. Nekod je plitva tako, da Kirgizi s čredami bredejo do 13 km oddaljenega otoka. Jezero tvori mnogo zalivov, ima več polotokov in predgorij, primernih pristanišč je pa vendarle zelo malo. Ob jezeru niso zgradili nikakih mest, le na severnem in vzhodnem bregu je par skromnih naselbin, kamor zahajajo Kirgizi na zimo. Poleti pa tod ne stanuje nihče; obrežja so gola puščava; studencev s sladko vodo ni skoro nikakršnih. Paroplovba bi se ne izplačala; zato po jezeru ne vozijo parniki, preprosti ribiški čolni ter jadrnice prevažajo blago od soseda do soseda. Pozimi plitva voda ponekod zamrzne; pastirji se s kamelami po ledu preselijo na bližnje večje otoke. Eden izmed njih se med Kirgizi nazivlje Barsa-Kilmes, kar bi se reklo po naše: »Greš, pa se ne vrneš.« Pripovedujejo, da se je pred leti nekaj domačinov čez led podalo na otok; nenadoma pa se je led stalil, da se niso več mogli rešiti na celino.

V jezero se iztekata največji srednjeazijski reki: Amudárja in Sirdárja. Po njih strugah se vali velika množina vode. Preden prispeta do »morja«, se porazgubi voda v puščavskih tleh, le majhen del je priteče do široke delte. Veletok prinaša do

¹ V ruščini: Araljskoje morje.

ustja toliko peska, da je spodnji del struge jako plitev. Ko so Rusi zasedli Turkestan, so na Sirdarji vpeljali parnike, ki so jih pa kesneje opustili. Po Amudarji še vedno vozijo mogočne ladje, od Afganistana skoraj do mesta Hiva, glavnega kraja istoimenske kneževine; spodnji del Amudarjine struge pa tudi ni več ploven. Svoj čas so Rusi na jezeru vzdrževali malo vojno brodovje, najbrž v brambo pred Hivanci; ko so pa s kneževino sklenili pogodbo, ki prepušča Rusom neomejeno oblast in izključno pravico do jezera, so brodovje opustili.

Večina zemljepiscev omenja kot posebnost Aralskega morja, da se jezero — zmanjšuje. Kirgizi pravijo, da je Aralsko jezero po podzemeljskem rovu zvezano z niže ležečim Kaspiškim morjem, kamor baje odteka, kar pa ne more biti res. Pravi vzrok je oni, ki so ga dokazale vremenslovne postaje križem Turkeстана: Mnogo več vode izhlapi iz jezera, nego se je vanj povrne. Vodne hlape zaneso vetrovi v Sibirijo ali pa v gorovje na rusko-kitajski meji. Res da se nastala dežnica in snežnica večinoma zopet stekata v Amudarjo in Sirdarjo; toda veliko vode porabijo za umetno namakanje nasadov v južnih turkestarskih pokrajinah, mnogo pa je izgine v puščavskem pesku, da se le manjši del vode vrne tja, odkoder je izšel. Prva posledica preobilnega izhlapevanja je ta, da se neznatno sicer, toda stalno znižuje vodna gladina. S tem pa je v zvezi druga posledica, da se razsežnost jezera zmanjšuje, tembolj, ker je poleg obrežja voda večinoma plitva. V 19. stoletju se je posušil velik zaliv, vsled česar se je skrčilo jezero za 5200 km², za pol Kranjske. Kirgizi kažejo mošejo, ki je nekdanj stala na obrežju, zdaj pa je mnogo kilometrov od nje oddaljena. Na 150 let starih zemljevidih sega jezero do podnožja nekega gorovja, ki je zdaj 65 km daleč v puščavi. Preračunili so, da se jezerska gladina letno zniža za kakih 5 cm, kar znaša v 100 letih 5 m, v 1000 letih pa že 50 m. Če bo izhlapevanje v isti meri napredovalo, se bo jezero v 1000 letih posušilo.¹

Večerilo se je že, ko smo zagledali pred seboj modro površino velikega jezera. Vlak se je ustavil ob severovzhodnem zalivu, ki se je daleč zažrzel v celino, prav blizu pristanišča, na postaji »Aralsko morje«. Poleg kolodvora stoji nekaj zidanih poslopj; najbrž stanujejo v njih ruski naselniki, da

¹ Franz v. Schwarz, »Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker«, str. 579 sl. — Henry Lansdell, »Russisch Centralasien«, str. 346—349. — Iz teh dveh del sem posnel še marsikako podrobnost o razmerah v Turkestanu.

kupčujejo z domačini. Na vzvišenem kraju se širi ograjen prostor, v njem pa se dvigajo znani ruski križi: pravoslavno pokopališče. Onstran železnice se vidi borno kirgiško selo. Značilnih šotorov tod nisem opazil, pač pa siromašne kočice, zidane iz ilovice; streha je malo poševna, z bičevjem krita. Ponekod so kočice zgradili kar iz prsti, v obliki nizkega šotora. Ker stoji taka koliba v bregu, se zdi, da so si prebivalci izvrtali v zemljo luknjo in jo priredili za stanovanje. Odtod mnenje, da siromašni Kirgizi prebivajo kar v zemlji. Drugod so postavili štirivoglato leseno poslopje, podobno zaboju; od treh strani so ga obmetali s prstjo, sprednja stran pa je prosta; široka vrata so odprta na stežaj. To so živinske staje, kamor zganjajo živino ob slabem vremenu.

Vlak je obstal za 20 minut, da smo si utešili želodce z večerjo. Poleg postaje so branjevke prodajale pečene ribe iz Aralskega jezera; potniki so se gnetli ob stojnicah. Moje grlo pa se je tekom popoldneva tako izsušilo, da bi za nikako ceno po njem ne zdrknila slana riba; s čajem in juho sem si ga razmočil v kolodvorski obednici. V Aralskem jezeru živi mnogo rib. Škoda, da se ribištvo ni bolje razvilo. Kirgizom namreč ribe ne diše; le najrevnejši domačini, ki bivajo ob vodi, se preživljajo z njimi, če jim zmanjka drugačne hrane. Pač pa ribištvo izkoriščajo ruski naselniki. Precejšnja zapreka so tudi viharji, ki od časa do časa nastanejo na jezeru. Večinoma je vodovje prav mirno; kadar pa se razburka, nastanejo valovi, da se potopi vsak čoln. Če ribarijo sredi jezera, uporabljajo težke, z železom okovane plitve parnike.

S kolodvora se je prav lepo videlo na pristanišče. Mnogo tovornih čolnov in belih jadrnic se je zibalo v zalivu, v daljavi pa je plula ladja z visokimi jambori. To je najbrž edino trgovsko pristanišče Aralskega jezera, in še to je prav skromno. Narava ne more dati, česar nima; ko bi bili breгови rodovitni, bi vladalo po jezeru pač vse drugačno življenje. Pogled na zaliv je tem zanimivejši, ker oko cel dan ni videlo nikakršne vode, tod je pa naenkrat zazre toliko, da se v jugozahodno smer ne vidi drugega kot neizmerna vodna gladina, ki v njej odseva modrina neba. Onstran postaje smo se jezeru približali še bolj; pogled na jezero se mi je zdel še veličastnejši.

Kakor na drugih kolodvorih, nas je tudi tu prišlo gledat mnogo Kirgizov, Kirgizinj in otrok samosrajčnikov. Starejši nomadi so se mi zdeli prav grdi. Sicer je pa telesna lepota menda nekaj subjektivnega. Nam n. pr. mongolski obrazi ne ugajajo, ker so preveč zaokroženi, nos je potlačen

in majhen; tudi je med Mongoli premalo razlike. Nasprotno pa Azijci Evropejcem očitajo predolg obraz in velik, naprej štrleč nos; Mongoli belo-kožce zaničujejo kot »konjske obraze«.

Moj sosed je med otroke razdelil štruco belega kruha, ki se mu je tekom dneva preveč posušila. To so se cigánčkom svetili obrazi! Kirgizi ne peko kruha; če ga pa dobé od Rusov, ga smatrajo za veliko slaščico.

Bral sem, da kirgiški otroci krog doma hodijo goli do dvanajstega leta, in to poleti in pozimi, ne samo po revnih, marveč tudi po bogatih družinah. Sam tega nisem videl, zatrjujejo pa zanesljivi potopisci. Vojni invalid, vrnivši se iz Turkeстана, pripisuje narodno šego veliki revščini puščavskega prebivalstva. Izvedenci pa trdijo, da Kirgizi pri otroški obleki ne varčujejo, ampak da hočejo deco le telesno utrditi. Velika je razlika med poletno vročino in zimskim mrazom; Kirgiza bi pozimi hudo zeblo, poleti pa bi se potil čez mero. Zato silijo otroke, da hodijo v Adamovi obleki tudi pozimi. Medtem ko se hišni gospodar do ušes zavija v kožuh, skačejo in se takajo njegovi dediči brez obleke po svežem snegu. Kadar peljejo otroke »med ljudi«, jih starši vendarle oblečejo v dolgo srajco, ki je pa iz prav lahkega blaga. Novorojenčke baje šest tednov vsak dan kopljejo v vodi na prostem, brez ozira na letni čas. Če dojenček noče zaspati, temveč kriči na vse grlo, ga mati golega, kakršen je, privzdigne za nogo in ga polije s korcem mrzle vode; to izredno uspavajoče sredstvo menda izvrstno učinkuje. Ker so mladi Kirgizi že v najnežnejši dobi prestali toliko vode, so pa za celo nadaljnje življenje prosti vsakega umivanja.

Kakor so nomadi utrjeni z ozirom na podnebje, so pa utrjeni tudi z ozirom na življenje: pozimi stradajo, poleti pa žive v izobilju, prav kakor njih živina. Ne določajo si gotovega dnevnega časa za kosilo, obed in večerjo, marveč se ravnajo po pravilu slavnega Diogena: Bogatini jedo in pijo ob vsakem dnevnem času, kadar hočejo in kolikor-

krat hočejo; reveži pa jedo in pijo le takrat, ko imajo kaj jesti in piti. Pravi Kirgiz brez posebne težave po več dni vzdrži brez pijače, brez hrane pa tudi cele tedne. Kadar pa se mu ponudi prilika, da je, kolikor se mu ljubi, použije neverjetne množine mesa. Nekdo¹ pripoveduje, da je Kirgiz v njegovi navzočnosti pojedel šest mesecev starega koštruna, ne da bi vstal od mize; ko so se mu čudili, je izjavil, da sne še enega, če mu ga prineso.

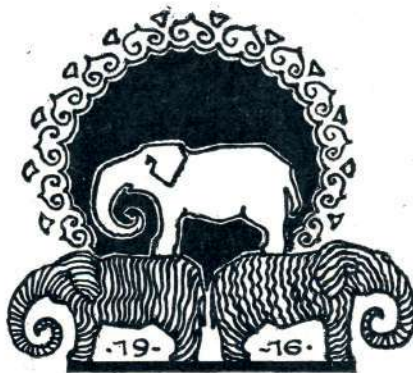
Ker sem že omenil, kako nomadi deco telesno utrjujejo, pripomnim, da se je s tem dovršila prva polovica celotne vzgoje otrok; druga polovica pa obstoji v tem, da se otroci nauče jezdarjenja. Ko deček dopolni tretje leto, ga prvič prosto posade na konja. Ta važni dogodek praznujejo s pojedino in veselnicami. Po končani gostiji kirgiški jezdec otroka predse posadi na sedlo in ga vodi po celi vasi, sosedje in sorodniki pa dečku dajejo darila. Slovesnost je nekaka »birma« malega Kirgiščka. Ko je deček star šest let, jezdari že tako, da bi prekosil vsakega evropskega športnika.

S tem je pri nomadih dečkova vzgoja končana. O kaki duševni vzgoji komaj moremo govoriti. Pri stalno naseljenih Kirgizih so Rusi pač ustanovili ljudske šole. Tudi nomadom vlada pošilja učitelje, da bi otroke naučili vsaj brati in pisati; toda reden pouk se more vršiti le pozimi; kar se takrat otroci nauče, pozabijo poleti; redki so nomadi, ki bi znali čitati.

Deklice se »vzgajajo« istotako; tudi one se morajo dodobra naučiti jezdarjenja. Vrhutega pa morajo znati vsa hišna in ženska ročna dela: prestiti, tkati, šivati, kuhati, skratka vsa opravila, ki jih izvršujejo gospodinje. V vseh »predmetih« jih poučujejo matere, ki skrbijo za to, da bo hči kot nevesta vredna vsaj sedem goved...

Predaleč sem zašel. — Poslovlili smo se od Aralskega jezera. Mračilo se je, ko smo krenili na levo in se vozili tik skrajnega rokava Sirdarjine delte.

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 93.

bil en večer med njima, se mi je zdelo, da še čutita ne, koliko let je že preteklo od tedaj, ko sta se lovila bosa okrog domače hiše. In njuni otročiči so bili tako pristno domač pridelek, da bi bil na njih zaman iskal sledov pomeščanjenja. Evo — to je sreča, sem si rekel, in kakor mehko domotožje po sreči sami me je obšlo ...»

Vse me je sililo, da mu še ugovarjam, da najdem še kaj proti temu... temu najožjemu razlaganju sreče... v obrambo svoje lastne sreče... In počasi sem rekla:

»Toda ali ne boste priznali vsaj tega, da sta ta dva človeka, recimo vsaj dva jako — trezna človeka — in njuna sreča sama jako... recimo... vsakdanja sreča?... Ali nista prišla tako že od vseh začetkov ob vso ono sladko vzdrtavanje src ob prvem spoznanju... ob vse ono bajno iskanje oči... ob vse ono čarno pogrezanje duše v dušo... ob vse ono interesantno...«

»Evo, zdaj je prišla beseda, na katero sem prežal!« se je nasmehnil. »Da, to bo menda res, da si drug drugemu nista bila in nista »interesantna«; čeprav ni izključeno, da je vse ono prejšnje bilo tudi med njima, ko sta spoznala, da sta drug za drugega, namreč ono vzdrtavanje srca, iskanje oči in pogrezanje duš. Radi »interesantnosti« same pa Vas vprašam čisto trezno: Ali se izplača?... Koliko časa pa traja ta interesantnost v zakonu? Tri, štiri, pet let? Ako se ni prikazala ljubezen

res v obliki razodetja namreč... Ah, in kaj ostane še potem, ko je izginila »interesantnost«? Dolgčas... Dolgčas, ko pripoveduje — nočem biti negalanten — ko pripoveduje mož že desetič skoro z istimi besedami svoje doživljaje, »anekdote«, dovtiipe; dolgčas, ko poroča o svojih dnevnik doživljajih; dolgčas celo, ko snuje svoje načrte za bodočnost. Vedno in povsod samo neusmiljen dolgčas. In o onih skupnih spomilih njiju nekdanje zaljubljenosti tudi rajši ne govorita, ker ju je sram poznejšega razočaranja in jima je ob njem preveč težko... In zdaj je treba seveda samo še čim več »diferenčnih točk«, in vice se izpremenijo v pekel. On je za to, da dobi sinček štulasti tirolski klobuček s peresom, njej je to grozota in je za naličkano kapico; »pri njih doma« so jedli slane krvavice in ona je za take — on je vaje sladkih in onih niti v usta ne vzame; pri njem doma so imeli o Božičih jaslice, ona se vnema za drevesce; in tako dalje, in tako dalje — od najmanjšega in smešnega gori do silno resnih in tragičnih diferenc... Zdaj si pa mislite slučaj, da je imel leta 1871. Nemeč Francozinjo, in vpoštevajte izrek, da kri vendar ni voda, in potem povejte, ali imam prav ali ne? Seveda, gospa — netaktnosti mi ne smete očitati, zakaj midva razpravljava...«

Zasmejala sem se, a pri srcu mi ni bilo veselo.

(Dalje.)

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

8. Pod žgočim solncem.

Pozno na večer smo prispeli do velikega, lepega kolodvora z napisom: K a z a l i n s k. Mesto (krog 12.000 prebivalcev) leži ob Kazali, desnem rokavu Sirdarje. Svojčas je bil ta kraj močna trdnjava, ki so jo Rusi zgradili, da se branijo pred roparskimi Turkestanci; odkar so pa meje premaknili daleč doli na juž, nima Kazalinsk posebne važnosti. V mestu biva mnogo uralskih Kazakov, ki se bavijo z ribištvo. Poleg kolodvora je večja ruska naselbina. Kakor se po južnih krajih poleti pričinja poulično življenje šele na večer, ko poneha neznočna vročina, zato pa je po ulicah vse živo do polnoči, tako se turkestantska malomestna gospoda zbira ob večernih urah po kolodvorih, zasede restavracije in se izprehaja po peronu, najraje takrat, ko se na postaji mudi vlak. To vam

je »guljanje« (izprehajanje) prav kakor na petrograjskem Nevskem prospektu! Parfimirane dame se izkazujejo v belih in rožastih svilnatih oblačilih, častniki v zelenkasti uniformi žvenketajo z orožjem, vmes pa hihitajo mladoletni metulji in drve nervozni turisti; takih prizorov nisem opazoval samo v Kazalinskem, marveč po vseh garnizijskih mestih turkestantske gubernije. Ko se po »tretjem zvoncu« vlak prične premikati, se družba ustavi, dame vihte robce, častniki pa desnico v zadnji pozdrav, dokler vse ne izgine v daljavi.

Zvijal sem se na ležišču; ni se mi hotelo zadremati. Sveča je že davno dogorela, ko sem še zrl na jasno nebo, ki se mi je zdelo modrejše, zvezde pa svetlejše nego doma. Motril sem severnico in veliki voz, ki sta nomadom edina velikanška ura, po kateri merijo nočni čas, medtem ko ga podnevi določajo s pomočjo solnca. Ob pozni uri

je vetrič toliko shladil ozračje, da so se veke zaprle; nanasel pa je tekom noči debelo plast neznosnega puščavskega peska.¹

V jutro me je zbudilo vrvenje in drvenje na večji postaji: Perovsk (8300 prebivalcev) ob Sirdarji, 400 km od Aralskega jezera. Tod je nekdanj stala utrdba Ak-Mečet (»bela mošeja«). Ruski general Perovski se je l. 1853. z domačini spustil v boj in razrušil staro zidovje, na istem kraju pa je zgradil novo trdnjavo, ki se nazivlje po ustanovitelju.²

Krog mesta se razteza rodovitno polje. V starih časih se je tod pričevala Sirdarjina delta. Obsežna kanalizacija je preprežala spodnji tok reke. Pokrajina je bila rodovitna zelenica, ki se je pa domala postepila; puščava sili ob reki navzgor. Jarki se zasipljejo s peskom; le drevje še priča o nekdanjem blagostanju. Pravljičica³ pripoveduje, da je bila dolina ob Sirdarji v davnih časih tako rodovitna in gosto naseljena, da je slavec z enega sadnega drevesa frfotal na drugo in da je mačka od kitajske meje do veletokovega izliva v Aralsko jezero skakala z enega zidu na drugega. Bajka seveda pretirava. Vendar pa nam stari zasuti jarki dokazujejo, da so nekdanj to pokrajino mnogo skrbneje obdelovali nego dandanes; velika, cvetoča mesta, ki so stala tod, so izginila z zemeljskega površja. S poljedelstvom se pečajo le še najrevnejši Kirgizi. Pridelujejo največ proso ter nekaj ječmena in malo pšenice. Bogatejši Kirgiz je preponosen, da bi se ukvarjal z delom; z zaničevanjem zre na svojega rojaka, ki v sili prime za plug in motiko.

Kakor izhlapeva Aralsko jezero, tako se je tekom stoletij znižala tudi gladina Sirdarje; večina jarkov se je zasula, oskrbovanje preostalih pa povzroča mnogo dela in stroškov. Res, da ruska vlada podpira umetno namakanje polja, vendar pa je dežja in vode premalo, da bi ne prodirala puščava.⁴

¹ Vojak-invalid pripoveduje, kako ga je v Turkestanu mučila vročina. Ko je došel v Skobeljevo, je našel tamkaj že nekaj Slovencev. »Segli so mi v roke in kar vsem so prišle solze v oči. Videl sem, da jim gre slabo. Povedali so mi, da ne morejo nič spati od same vročine. Pa sem tudi jaz poizkusil to vročino... Dežja pa ni tam skoro nič; to leto, ko sem bil jaz tam, ga ni bilo osem mesecev.« (»Slovenec«, 7. febr. 1916.)

² Poleg Perovskega se nahaja večji ujetniški tabor, kjer biva tudi nekaj Slovencev.

³ Lansdell, »Russisch-Centralasien«, str. 312.

⁴ Schwarz (»Turkestan«, str. 341.) pripoveduje mično zgodbi: Polkovnik K. je bil okrajni načelnik taškentske okolice. Med »uradne stroške« je nekdanj ustavil 50.000 rubljev (= 75.000 K), češ da jih je izplačal popom, da so pri-

Svočas so brodarili od Perovskega 700 km daleč na jug mogočni parniki. Ker ni bilo zadostnega prometa, so z ladjami prenehali; odkar je stekla železnica, ni več potrebna plovba po Sirdarji.

Rastlinstvo kraj veletoka uspeva prav bujno. Na nizkem obrežju raste bičevje in gosto grmovje, koder se varno skrivajo zveri. Divjačine je v Turkestanu obilo, posebno še ob vodah in gorah. Dežela je redko naseljena; zato je premalo sovražnikov, ki bi preganjali zverjad. Vendar pa so Kirgizi izvrstni lovci; lov je edino resno opravilo bogatina, ki lenuhari na leto 365 dni.

Mnogo je v deželi tigrov. Turkestanski tiger je večji ter močnejši kot indijski; ker so zime mrzle, ima tudi daljšo in gostejšo dlako. Drzni lovci gredo nad zver s preprosto puško starega kova. Nekdo¹ pripoveduje, da je Kirgizu tiger ugrabil živino in družino. Kirgiz se je spravil nad zver z navadno sekuro. Čakal je v grmovju, da je tiger prišel požirat ostanke zadnje govedu, je skočil nanj, ga pobil na tla in mu v daljšem govoru očital storjene hudobije. Drugače pa previdni lovec zleze v kletko brez dna, ki jo potiska bliže in bliže brlogu, dokler živali ne ustrelji brez vsake nevarnosti. Za ubitega tigra plača vlada 60 K odškodnine. Volkove preganjajo na konju in udarjajo po njih z debelim bičem (nagajko) ali pa z lesenim kolom. Lisice love v past. Rede se v Turkestanu še: pantri, leopardi, jeleni, antilope, divje koze, medvedi, divje mačke, zajci ter mnogo kožuharjev, izmed ptic pa: fazani, žerjavi, kljunači, divje race in gosi, jerebice, divji petelini, orli, sokoli in še mnogo drugih povodnih in gorskih ptic. Kirgizi ne uporabljajo lovskih psov, ampak lovske sokole, da z njimi love manjšo divjačino; večje zveri pa jim love orli, ki jih izuče, da zverem izključujejo oči. Tudi ruski naseljenci se mnogo pečajo z lovom; zato je divjačina v Turkestanu baje prav poceni.

Odmaknili smo se od Sirdarje v pokrajino med veletokom in nizkim gorovjem, odrastkom

rejali prošnje procesije za dež. Stvar se pobija že sama: V Turkestanu uspevajo samo take rastline, ki rabijo mnogo solnca; za namakanje skrbe prebivalci sami z umetnimi jarki; ko bi poleti izdatno deževalo, bi moča uničila večino pridelkov. Sicer je pa prebivalstvo izključno mohamedanske vere; ko bi se procesije plačevale, bi jih prirejali mulle ter imami, ki so tudi cenejši od popov. Gubernator je k postavlki pripisal: »Previsok znesek«, izplačal ga je pa vendarle, saj vrana vrani ne izključuje oči...

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 116.

Tienšana, ki v primerni razdalji spremlja reko na vzhodu. Vročina, ki je nastopila že rano, me je spravila z ležišča.

Rjavkasta pokrajina se je širila poleg proge. Opazoval sem podobne prizore kot prejšnji dan. Od časa do časa se je prikazal aúl, kirgiška vasica. Na širšem prostoru stoji po več okroglih šotorov. Vidi se tudi nekaj ilovnatih koč brez strehe; to so menda hlevi, ki so jih v novejšem času zgradili za živino, predvsem za govedo, ki je glede mraza občutljivejše kot pa druge domače živali. Rastlinstva je prav malo; največ je še suhe trave in sivkastega grmičja, ki ga obirajo ovce in velblodi. Ponekod sem uzrl karavane kamel, ki so stopale druga za drugo. Če take karavane — prav počasi seveda — korakajo skozi mesto, zastane ves promet; nihče ne more čez ulico; vsi vozovi se ustavijo; saj imajo rjavke čudno navado, da se prva umakne na levo, druga pa na desno; ker so pa privezane zaporedoma, mine nekaj minut, da se nastali klopčič razvozla. So pa živali tudi radovedne: vsaka se za trenutek ustavi ob vozu, da ogleda in ovoha vprego in gospodarja. Kamelam nevarni so prehodi čez železnico. Nespametno bitje se ustavi na tračnicah, ko prihaja vlak, ali kar krene po tiru, ker se mu zdi pot pripravna. Lokomotiva je raztrgala že marsikatero žival, ali pa je nasprotno vlak skočil s tira. Zato je železniška uprava naložila za vsako kamelo, ki jo pozvozi vlak, kazni 50 rubljev (= 125 K). Nomad izgubi dragoceno žival in plača zato še občutno vsoto denarja.

Po stepi je prijezdil Kirgiz. Ker smo slučajno stali na progi, sem slišal, da — poje. »On pojót!« opozorim tovariša. Ta pa mi začne razlagati, da nomadi sploh prav radi pojejo in muzicirajo na kitaro; poje pastir pri čredi, poje jezdec na stepi, da preganja dolgčas, ki se ga loteva v samoti. Pojejo največ v molu in zategujejo tone, vsled česar se nam zde kirgiške pesmi enolične in otožne, kot je otožna njih stepa. Čudno pa je, da Kirgizi ne poznajo nikakršnega plesa.

Kirgiz sedi skoro ves dan na konju, če ne lenuhari v šotoru. Na sejmiščih jezdarijo prodajalci in kupci, čaj in kumis pijejo v sedlu, pri sejah sede kar na konju. Blago, ki ga prineso na trg: ročne izdelke, kožuhe, preproge, pa tudi ovce, koze in teleta, si privežejo na sedlo. Kirgizi so podobni njih daljnim sorodnikom, starodavnim Hunom, ki so tudi celo življenje prebili na konju. In kakor stari zgodopisci pripovedujejo o Hunih, da so jedli surovo meso, ki so ga nasolili in zmehčali pod sedlom, se ista bajka ponavlja o Kirgizih.

Nomadi ne jedo surovega mesa; tem manj bi ga jedli, prepojenega s konjskim potom, ki neznansko smrdi. Kako je nastala ta bajka, razlagajo takole: Če sedlo konja ožuli, vzame Kirgiz kosček surovega mesa, ga nasoli ter dene na rano, da se v ožuljeni koži ne zarede črvi in se rana hitreje zaceli.¹

Rabijo prav kratka stremena kot Azijci sploh; zato ne sede nič kaj trdno na konju. Kapitan parnika, ki je vozaril po Sirdarji, si je večkrat napravil tole šalo: Ko se je bližal parnik, se je zbralo na obrežju sto in še več kirgiških jezdecev, da bi občudovali mogočno ladjo. Nenadoma je na vso moč zabrlizgala parna piščal, in vsaj tri četrtnine jezdecev je ležalo na tleh.² Vendar pa se Kirgiz ne pobije prav nič ter istotako hitro sedi zopet v sedlu. Konji niso podkovani. Nomadi ne poznajo ostrog, pač pa močno nagajko. Kônj na paši ne privezujejo, ker je trava prerodka in mora žival popasti precejšnjo ploskev, da se nasiti. Večje črede nadzorujejo pastirji; posameznemu konju pa zvežejo prednji nogi s kratko vrvjo, da ne more uteči ter se le skokoma premika po pašniku.

Ob gotovih časih se na stepi vrše veliki sejmi. Trgujejo največ z živino, ki jo zamenjavajo med seboj ali pa z ruskimi kupci. Obrt se je namreč med Kirgizi prav slabo razvila. Doma izdelujejo samo suknene odeje, kožuhe in kučme, volnene tkanine in preproge iz bičevja; vse drugo kupujejo od Rusov: kotle, z železom obite kovčege, orodje, tkanine iz platna in svile, živila in vse, kar se rabi pri hiši. Pri medsebojnih kupčijah ne rabijo nikaškega denarja, marveč plačujejo vse v blagu: s kamelami, konji in ovcami. Nam se taka kupčija zdi staroveška in smešna; nehote nam prihajajo na misel hebrejski očaki in druga davna ljudstva. Izmodrila nas je pa svetovna vojska: na Balkanu in z nevtralnimi državami trgujemo največ po »zamenjalnem načinu«. — Kirgizi tudi ne poznajo in ne rabijo ne dolgostnih, ne utežnih, ne votlih mer.

K progi so prihajali otroci in psi. Tovariš me je opozoril, da je mnogo dece opečene: »Kotel se prevrne s trinožnikom in krop opari otroka.« Psi prihajajo z namenom, da bi dobili kaj za zobe; vsi so ovčarske pasme; mnogo je pohabljenih. Malo pride v bližino ženskega sveta. Žene ne zakrivajo obraza in se oblačijo zelo preprosto. Dekleta pa so gízdava: nosijo pisana oblačila; glavo jim diči svilen čepica, ki jo okrase tudi z novci ali srebrnimi ploščicami. Spletajo si dolge lase; čim

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 89.

² Istotam, str. 108.

daljše so kite, tem lepša se zdi Kirgizu devojka; med lase si vpletajo tudi konjsko žimo, da postane kita tem daljša; konce kit si olepšajo s pisanimi trakovi in novci. Bogatejše se ponašajo tudi s srebrnimi zapestnicami, prstani, uhani, ovratnicami. Vse to je po kirgiški šegi dovoljeno dekletom, ženam pa prepovedano.

Na neki postaji mi je tovariš pokazal bogato oblečenega moža: »To je ‚sultán‘!« Kirgizi se namreč dele v plemenitaše in preproste ljudi. Prvi so potomci nekdanjih kanov (knezov) in drugih močnjakov; nazivljejo se »sultani«, kar po naše ne pomeni drugega nego »plemeniti«. Pridevek se imenu zapostavlja, prav kakor pri azijskih vladarjih beseda »kan«. n. pr. Džingis-kan, Abdulah-sultan. V navadnem govoru pravijo plemenitašem »bele kosti«, medtem ko so plebejci »črne kosti«; podobno kot imajo pri nas grofje in baroni »plavo kri«, navadni zemljani pa rdečo. Kirgizi še sedaj zelo časte plemenitaše, dasi so jim Rusi odvzeli vse oblasti.

Poleg sultanov Kirgizi posebno spoštujejo vse stare ljudi; pri vsaki priliki jih odlikujejo. Celò mlajši brat si ne upa sedeti poleg mnogo starejšega brata, če mu ta ne veli sestí. Hudo počeščenega se čuti mlad Kirgiz, če pri obedu siv stavec iz skupne skledé — z neumitimi rokami seveda — zažabi pest mesa ali kaše in mu jo lastnoročno pomaši v usta...

V prejšnjih stoletjih so se Kirgizi delili v plemena (orde), toda Rusi so jih razdelili v »okraje«, ki jim načelujejo ruski uradniki, okraje pa v »občine«. Te si same vsaka tri leta volijo predstojnike (župane), ki jih potrjuje, nadzoruje in odstavlja okrajni glavar. Volitve so po postavi seveda svobodne, izvoljen more pa biti le tak župan, ki je glavarju všeč. Davkov plačujejo Kirgizi prav malo: za vsak šotor ali družino komaj 10 K, kolikor je vredna navadna ovca. Če pomislimo, da goji gospodar na stotine ovac, konj in kamel, je ta znesek malenkosten. Vojaščine so Kirgizi prosti, kakor sploh vsi Turkestančani. Ti Azijci bi bili pač slabi vojaki; v vojski bi več škodovali nego koristili. Če beremo v svetovni vojski o »turkestanskih« četah in jezdecih, je to tista armada, ki je pred vojsko bivala v Turkestanu, jezdecí so pa oni Kazaki, ki so se bili preselili v Osrednjo Azijo. Azijce uporabljajo v zaledju kot delavce.

Zanimivo je s o d s t v o med nomadi.¹ Kakor župane, volijo Kirgizi tudi lastne sodnike, da razsojajo po starih šegah in navadah, ki se zelo razlikujejo od naših. Če kdo ubije moškega, mora

sorodnikom ubitega plačati »kun«, t. j. tisoč ovac ali 100 konj ali 50 kamel; kdor umori žensko ali sužnja, plača pol kuna. Sultana cenijo na 7 navadnih mož, ubijalec torej plača 7 kunov. Moža, ki ubije lastno ženo, otroka ali sužnja, nič ne kaznujejo, ker je — škodo prizadejal samo sebi. Kdor je ukradel kamelo, konja ali ovco, mora poleg ukradene vrniti še dve lastni živali. Posebnost kirgiške sodbe je ta: Če kazni ne more plačati hudodelec sam, jo morajo plačati sorodniki, oziroma vas, občina ali rod. Vlada je v celoti potrdila tako sodstvo. Le hujša hudodelstva razsojajo po ruskem državnem pravu, n. pr. veleizdajstvo, upor proti državni oblasti, zavraten umor in rop, manjše prestopke, kakor telesno poškodovanje, razžaljenje časti, goljufijo in tatvino, pa kaznujejo domači sodniki, navadno starejši, izkušeni možje, ki niso nikamor hodili v šolo in so si juridično znanje pridobili med narodom. Kazni so te-le: Za majhne prestopke terjajo suknjo ali kožuh, za malo večje še konja povrhu; za ukradeno stvar je treba vrniti trojno vrednost; za hujše prestopke (goljufijo, nasilje) zahtevajo 9 ovac, goved, konj ali kamel; telesne poškodbe cenijo na desetino do tretjine kuna; kdor pred sodnijo krivo priča, ga pretepejo z biči ter izženo iz občine. Kirgiški sodniki so na glasu kot pravični, nepristranski možje, da jih spoštujejo domačini kakor tudi Rusi.

Hiteli smo dalje in dalje. Vročina je naraščala; kar puhtelo je od tal, kajti zelenja v tej pustinji je bilo prav malo, rjavi pesek pa je odbijal toplotne žarke.

Preden smo dospeli do postaje Turkestan, sem zagledal na ravnini prvega o s l a , znanega sivca, ki mu po krivici jemljejo čast. »Asjól, asjól!« sem zaklical tovarišu. Poučil me je, da je v južnih pokrajinah med stalno naseljenim prebivalstvom teh živalic prav dosti, da so jako vztrajne, razmehoma zelo močne in skromne. In res: čim bolj smo prodirali na jug, tem več jih je bilo. Ponekod so se pasli, drugod so prenašali tovore ali pa so jezdecí sedeli na njih. Nomadi jih prvotno niso redili; pozneje so jih nekaj kupili od Sartov; v gospodarstvu jim pa le malo koristijo. Zato so tudi zelo poceni, po 10 do 30 K.

V neki kotlini zagledamo kirgiško selo z 20 šotori. Tovarišu izrazim dvom, da bi mogla vlada prešteti nomade, ker se Kirgizi strašno boje vsake štetve. Odgovori mi: »Res je, da nomadi glede sebe utaje, kolikor morejo; so pa otročje preprosti, da o sosedih povedo vse po pravici, ne samo, ko-

¹ Istotam, str. 61—63.

liko šotorov ima kdo, ampak izdajo tudi natančno število živine; zato so statistični podatki dokaj zanesljivi. Štejejo pa šotore in živino vsaka tri leta.«

Poleg proge se vidijo ponekod večje razvaline. Tovariš mi je razlagal, da so bile to stare trdnjave, ki so jih Rusi razbili (1860—1865). — Nekje mi je mentor pokazal razrit, strm breg: »Tod so kopali cement, ki je pa bil premahak; zato so s kopanjem prenehali.«

Solnce je stalo že skoraj v nadglavišču, ko smo dospeli do zelenice in postaje *Turkestan*. Prijetno iznenadijo potnika v brezkončni puščavi gozdiči visokih zelenih topolov; sredi oaze pa se blesté bela poslopja večjega mesta (15.000 prebivalcev). Turkestan se nazivlje ta kraj že od nekdaj. Mesto pa svojega imena ni morebiti prejelo po deželi, ampak nasprotno: Ko so Rusi od severa in vzhoda prodirali v pokrajino in so dospeli do te trdnjave, so mislili, da se »Turkestan« imenuje ne samo kraj, marveč tudi dežela; kajti domačini pokrajinam niso nadeli posebnih imen. Hiva in Buhara n. pr. sta pri domačinih samo imeni mest; Evropejci pa z isto besedo zaznamujejo tudi samostojni kneževini. Tako je mesto Turkestan posodilo ime oni veliki generalni guberniji, ki je dvakrat tolikšna kot avstro-ogrška monarhija in ki se širi od Kaspiškega morja mimo Perzije in Afganistana do južne Sibirije. Tej pokrajini pravijo tudi »Ruska Srednja Azija«, kar se popolnoma krije s pojmom: Ruski Turkestan. Na podoben način je prejela svoje ime tudi Sibirija; neizmerne pokrajine, ki prej niso imele nikakega zaznamovanja, so Rusi krstili na ime glavnega mesta ondodnih Tatarov: Sibir.

Turkestan je od postaje oddaljen uro hoda. Z vlaka se prav lepo vidi na mesto, ki sestoji iz majhnih ilovnatih poslopij. Ponekod so še pustili zidovje nekdanje trdnjave, ki pa nima nikakega pomena v današnjih časih, ko se cement in beton rušita v prah pod pritiskom mnogokalibrskih granat. Rusi so mesto zavzeli l. 1864. brez hudega boja. Turkestan je tudi znamenita mohamedanska božja pot. Sredi mesta se namreč dviga velikanška mošeja; široka fasada z mavriškim lokom je nenavadno visoka; ob strani jo podpirata dva vitka stolpa; mošejo krasi več melonom podobnih kupol. To je grobnica (mavzolej) nekega šejka iz 12. stoletja, največjega srednjeazijskega »svetnika«. Kirgizi ga časte kot narodnega patrona in romajo v procesijah na njegov grob. Sven Hedin, ki je potoval po teh krajih, pravi¹ o mestu: »Turkestan

¹ »Durch Asiens Wüsten«, str. 8.

je razpadlo, nezanimivo mesto... Kakor drugod v orientu, se tudi tu zavedamo otožnega vtisa: starih spominskih stavbam se čudimo vsled njih krasote in velikosti, novodobna poslopja pa so revne ilovnate koče z napol podrtimi strehami; med kočami se vijejo ozke, zakrivljene ulice.« — Ko sem zrl na mesto, se mi je zdelo, da gledam šolsko sliko puščavske zelenice: Krogiškrog rjava peščena pokrajina, sredi nje pa zelen otok z belim zidovjem in pritličnimi hišami. Motilo me je, da so mesto datljevih palm zavzemale visoke platane in topolovi gozdiči; tudi mošeja se mi je zdelo za tako sliko preogromna, minareta previsoka.

Kraj kolodvora sem ugledal nekaj valjastih posod iz pločevine, podobnih gazometrom ob plinarnah. Ni se mi zdelo verjetno, da bi tod proizvajali svetilni plin v toliki množini. Vprašam starega, v vseh strokah izkušenega tovariša. »To je ‚nječ‘!« me poučuje. Ko vidi, da ga ne razumem, sili vame: »Vi ne veste, kaj je ‚nječ‘? Ali pri Vas ne kurite z njo?« Tedaj se mi je posvetilo: »Nafta,¹ neočiščeni petrolej!« Ker na Ruskem primanjkuje premoža, nafte pa preostaja, kurijo lokomotive v južnih pokrajinah in v Turkestanu z nafto; taka kurjava je baje prav poceni.

Kolodvor je prostorna, jako čedna stavba v mavriškem slogu. Daljšo »ostanóvko« smo porabili za kosilo. V dolgi dvorani so stale belo pogrnjene mize, v kotih pa tropične rastline: elegantna velikomestna restavracija sredi puščave! Tudi obed ni zaostajal za evropskim kosilom. Zanimalo me je, ko sem videl v omari poleg točaja steklenice najboljših tujih vin z napisi: Marsala, Malaga, Bordeaux, Moselwein; pil jih sicer ni nihče, v zalogi jih imajo pa vendarle. V točilnici so izpili mnogo — piva. V zadnjih letih se je pivo križem carstva zelo razširilo, najbrž pod vplivom Nemčije in Amerike.

Na peronu sem pogledal na toplomer; kazal je 40° Celzija. Pa je tudi žehelo kot v peči; solnce je pripekalo na tlak, da je kar žarelo od kamenja. Odleglo mi je, ko se je vlak premaknil in je nastalo nekoliko prepaha.

Na postaji nas je ogledovala množica ljudstva. Tovariš mi je kazal: »To je Kirgiz, to je Sart.« Dejal mi je, da ni težko ločiti turkestanskih narodov; ne samo, da so Kirgizi drugačne telesne zunanosti kot Sarti, se narodi ločijo še prav posebno po noši, ki se je krčevito drže. Tod prebivajo še Kirgizi, kakor tudi na stepi med Turkestanom in

¹ Svoj pridelek imenujejo Rusi »njeftj« (rod. njeftji, samostalni je ženskega spola), kar nam zveni tuje, ker smo preveč vajeni trgovskega mednarodnega izraza: nafta.

Taškentom. 20 km pred glavnim mestom pa se prične velika taškentska oaza; tam prebivajo že Sarti, ki so si torej izbrali boljši del, rodovitne pokrajine, medtem ko so Kirgizom¹ prepustili stepo in puščavo prav do vrat Taškenta, »turkestarskega Pariza«.

Ker se poslavljamo od Kirgizov, o njih samo še par besedi.

Kirgizi so veja turko-tatarskega debla in govore čisto turško narečje, ki se v njem nahaja prav malo tujih besedi. V starih časih so bivali onkraj nebotičnih gora v Mongoliji. Ko so se Kitajci začeli širiti, so potisnili turške rodove v sedanji ruski Turkestan, odtod so se morali pa Indogermani umakniti v Evropo. Drugi narodi so se sčasoma ustanovili; samo Kirgizi — pa tudi ne vsi — še vedno prehajajo iz kraja v kraj. Tudi oni bi se stalno naselili, ko bi dobili primerno pokrajino, ko bi jih nerodovita stepla ne silila, hoditi od pašnika do pašnika. Ustanovili so se pač v toliko, da se selijo v zakonitem redu, po strogih postavah, ki so si jih dali sami in pa — vlada. Zdi se pa, da je bilo v starih časih nomadov več nego sedaj; vsled neugodnega podnebja se je stepla poslabšala in mnogo Kirgizov se je pomaknilo v gorovje, kjer so si zgradili stalna bivališča. Hribovci se imenujejo »Črni Kirgizi«, ker nimajo plemenitavev in so temnejše polti kot pa stepnjaki.

O pokrajini med Turkestanom in Taškentom ni, da bi govoril. Čudno, da v tej puščavi bivajo ljudje, ko je zemlja tako izsušena, da nisem opazil črede kamel, ker jih nisem ločil od rjavega peska. Izvzeti moram okolico reke Aris, ki se izliva v Sirdarjo. Krog postaje Aris je nastala večja naselbina. »Tod se bo odcepila južnosibirska železnica,« mi je razlagal sosed. »Predpriprave so že dovršili. Zvezali bodo s Taškentom pokrajini Sjemirječe (največje mesto Vjernij) in Sjemipalatsk. Nekaj sveta je ondi zelo rodovitnega in živine je tamkaj obilo. V južni Sibiriji je tudi mnogo bogatih rudnikov.« Pravil mi je, da njegov sin služi v Barnaulu kot inženir in hvali ondotne kraje. »Sibirijo moramo še drugič odkriti; svet ne ve, kako bogata je ta dežela.«

Solnce je pripekalo, da mi je znoj kapal z lica; tolažila pa me je zavest, da se ne zvečeri, ko se bom že sprehajal po drevoredih glavnega mesta.

¹ Pravijo (Schwarz, »Turkestan«, str. 14.), da je beseda »Kirgiz« sestavljena iz »kir« = stepla, na kateri ob času deževja raste trava, in »kis« = seliti se. Sami se nazivljejo Kazake in »Kazak« tudi pomeni človeka, ki se vedno seli. Obe imeni torej značita »preseljevalni narod«.

Preden vkorakamo v Taškent, še nekaj o vplivu turkestarskega podnebja na ondotne prebivalce.¹

V Srednji Aziji gospodari poleti silna vročina; toplomer kaže v senci do 48° C; vročina preseže temperaturo človeškega telesa za 11° C. Pozimi pa nastopi ponekod silno hud mraz, da so opazovali v ravnini že 30° C pod ničlo. Podnebje v Turkestanu je torej skrajno celinsko.

Posebno mrzlo je pozimi v »slanih stepah«, po zelenicah pa je ob istem času mnogo topleje. Prirodni pojav temelji na tem-le dejstvu: Če zmešamo v posodi sneg in sol, se temperatura zniža izdatno pod ledišče. Isto se zgodi v stepi: sneg nalletava in se pomeša s slano plastjo zemeljskega površja. Tudi domačini pripisujejo občutni zimski mraz slani puščavski skorji. Nasprotno pa se poleti pesek in skalnata tla silno segrejejo; tujcu se zdi, da se nahaja v zakurjeni peči; razbeljeno kamenje se čuti skozi najdebelejše podplate. Domačini so ugotovili »vremensko pravilo«, da bo le tedaj bogata letina, ko morejo že v maju isti dan trikrat zaporedoma na trdo skuhati jajca v vročem pesku. Kovin, ki leže na solncu, se ne sme nihče dotakniti z golo roko, da se ne opeče. Ob vročih poletnih dnevih se konjski gnoj na kamnitih tleh užge kar sam ob sebi.

Vlažnost ozračja pa je neznamenita. Dežuje samo pozimi, deloma tudi spomladi, plohe poleti so pa silno redke. Če je gostota prebivalstva sorazmerna z vlago, predpogojem vsega rastlinstva, more Turkestan prerediti razmeroma le malo ljudi, kar je tudi res. Polje namakajo le s pomočjo umetnih jarkov. Ni čuda, da se je vsa zemlja, kar je niso umetno namakali, spremenila v nerodovito puščavo ali v stepo, ki se le ob deževju prevleče s slabim rastlinstvom. Izvzeti moramo obljudene zelenice, ki pa tvorijo samo dva odstotka celega Turkeстана; 98 odstotkov zavzemajo puščave, stepe in gorovja. Oaze dobivajo zadostno množino vode le z gorovja, odkoder pritekajo reke. Ko bi ne bilo Pamirja in Tienšana ter njih izrastkov, bi bil ves Turkestan puščava brez vode, brez rastlin-

¹ Franc pl. Schwarz, rodom Bavarec, je stopil v rusko službo; namestili so ga kot astronoma na zvezdarni v Taškentu in ravnatelja vremenoslovnega zavoda v Turkestanu. Kot tak je 16 let preživel v Ruski Srednji Aziji (1874 do 1890), večkrat prepotoval celo gubernijo, sestavil natančne podatke vseh meteoroloških postaj — izprva jih je bilo 27, opremljenih s preizkušenimi aparati; kesneje so jih iz varčnosti skrčili na polovico — in rezultate priobčil v obširnem delu: »Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker«, str. 529—584. Iz tega znanstvenega spisa povzamem le najzanimivejše podatke.

stva in brez življenja. Za turkestarskega kmeta je vsled tega zima zelo važna, poletje pa brez pomena. Čim več pade pozimi na gorah snega, tem več bo priteklo poleti v ravnino vode, tem boljša bo letina. Zima brez snega pomeni za ondotnega kmeta isto kot za našega kmeta poletna suša.

Za prihodnost Turkestarana je odločilnega pomena, da mnogo več vode iz rek in jezer izhlapi, kot se je pa vrne. Zato bo dežela, ki je že dandanes povečini puščava, postala še nerodovitnejša; pustinja se bo še razširila, zelenice se bodo skrčile. Res, da si vlada mnogo prizadene, da bi nekatere pokrajine kolikor mogoče kultivirala, posebno še taškentsko zelenico, okolico Samarkanda in Sjemirječje, koder je nastalo mnogo novih naselbin. S tem pa, da gotovim odsekom umetno dovajajo vodo, jo odtegujejo domačinom in njih zelenicam; kolikor na enem kraju pridobe obdelanega sveta, ga drugod izgube še več. Zato pa Turkestaran gospodarsko nima bodočnosti, marveč mora brez-pogojno propadati.

Zdelo bi se komu, da velikanska razlika med poletno vročino in zimskim mrazom kvarno vpliva na človeško telo. V spomin nam sili Vzhodna Indija, kjer poleti nikakor ni tako vroče kot v Turkestaranu, kajti Indijo od treh strani obdaja morje in vrhutega ravno poleti največ dežuje. In vendar, kako težko se Evropejci privadijo indijskega podnebja, koliko jih tamkaj pomrje! Saj je tako podnebje celo hrabre in krepke domačine izpremenilo v strahopetne in slabotne Inde. Turkestarsko podnebje pa ne samo ni škodljivo, marveč je naravnost zdravo; domačini se v takem podnebju prav dobro počutijo in dosežejo visoko starost.

Temu je predvsem vzrok nenavadno suh zrak. V popolnoma suhem zraku bi namreč človek vzdržal nekaj časa tudi tedaj, ko bi temperatura znašala 100° C; ko bi pa v takem prostoru izhlapel samo kozarec vode, bi človek takoj poginil. Če vročina narašča, izhlapeva koža izredno hitro; izhlapevanje pa povzroči, da se telo izdatno shladi. Ko bi se kdo pri 48° C docela razgalil, bi ostala koža vendarle hladna, dotičnega bi celo pretresal mraz. Ko bi ozračje v Turkestaranu vsebovalo toliko vodnih hlapov kot v Indiji, bi pa ljudje trumoma mrlí.

Drugi vzrok, da taka vročina telesu ne škoduje in da se ne razplodé nezdravi bacili, je pa neprimerno hud zimski mraz. Po drugih tropičnih krajih je temperatura tekom leta skoraj vedno enaka; zato se miazmi hitro plodé in širijo se kužne bolezni; Evropejci ne vzdrže takega podnebja. V Turkestaranu pa silni mraz pomori bacile

po stoječih vodah in nezakurjenih stanovanjih ter človeka osveži, da ne obnemore vsled vročine. Seveda se takemu podnebju ustavlja le krepak organizem, slaboten pa dostikrat podleže; Turkestaran ne prija vsakemu Evropejcu.

Kako vpliva tako podnebje na domačine, kako na priseljence?¹

Predvsem mladina telesno in duševno hitro dozori. Najbolj se to opazuje pri ženskah. Šetnajstletno dekle je dostikrat podobno tridesetletni dami, žena tridesetih let pa je že stara, ovenela, po naših pojmi: grda. Evropejci v teh krajih zgodaj osive ali pa postanejo plešasti. Vročina pospešuje — debelost, česar bi marsikdo ne pričakoval. Obilni so posebno domačini; kdor je količkaj imovit, se ponaša z zaokroženim trebuščkom. Debelušne ljudi smatrajo za imenitne. Suhih, slokih Sartov je prav malo.

Posebno vpliva vročina na značaj prebivalstva. Vsi Azijci so izredno neobčutljivi in ravnodušni, naj jih zadene karkoli. »Osebnost sem se prepričal,« pripoveduje Schwarz, »da je stoisčna ravnodušnost Azijcev le posledica podnebja. Kajti tudi sam sem končno postal tako len, da se nisem zanimal za nobeno stvar in da bi brez zunanje povoda ne bil imel niti toliko energije, da bi se vrnil v domovino. Najhujše udarce sem prenašal z največjo hladnokrvnostjo in postalo mi je popolnoma vseeno, kaj se po svetu vrši. Kakor meni, se je godilo vsem drugim starim priseljencem. Večina ni imela nikakega veselja do dela, niti zabavati se niso hoteli več. Navzeli so se mohamedanskega načela, da je stati bolje ko hoditi, sedeti bolje ko stati, ležati bolje ko sedeti, umreti bolje ko živeti.«

O solnčarici se v Turkestaranu malokdaj sliši, pač pa o kapi na srce in na možgane. Prvi generalni gubernator, pl. Kauffmann, je umrl, začet od kapi, istotako drugi, Černajev. Vročina priseljencem krati spanec, da dneve in dneve ne zatisnejo očesa, ali pa jih nasprotno uspava, da niso sposobni za nikako delo. Marsikoča boli glava. Splošno postanejo Evropejci v Turkestaranu zelo razmišljeni in večinoma jih zapušča spomin.

Izmed bolezni Evropejca najraje napade mrzlica. Pač ga ni v Turkestaranu priseljenca, ki bi parkrat na leto ne imel te bolezni. Čudno je pa to: čim dalje kdo živi v Srednji Aziji, čim bolj se privadi podnebja, tem občutljivejši je glede mrzlice. Izprva pomaga kinin; sčasoma se pa telo zdravila tako navadi, da tudi večje množine kinina ne učinkujejo. K sreči ta bolezen ni smrtonovarna; le

¹ Schwarz, istotam, str. 530 sl.

malokdo umrje vsled mrzlice.¹ Pojavi se pa mrzlica največkrat tam, kjer je mnogo stoječe vode. Zelo nevarna so rižna polja; zato je vlada prepovedala saditi riž krog večjih mest.

Gorje pa jetičnim! Kdor s to boleznijo pride v Turkestan, ga kmalu spravijo pod rušo. Ni pa menda slučajja, da bi kdo zdrav prišel v Srednjo Azijo in tukaj zbolel za jetiko. Zdi se, da v teh krajih bacili jetike izven človeškega telesa ne uspevajo, bodisi vsled vročine, bodisi vsled suhega zraka, ali pa jih zamore mrzlični bacili. Pogosti pa so slučajji, da kdo, vrnivši se iz Turkeстана, doma zboli in umrje za jetiko.

Največ ljudi umrje v Srednji Aziji vsled črevesnih boleznih. Vzrok temu je slaba pitna voda in nezmerno uživanje svežega sadja. Zelo nevarno je, piti neprekuhano vodo; da le nekaj časa stoji na gorkem, se zaredé v njej škodljive bakterije. Voda v Turkestanu je nevarna celo domačinom; raz-

¹ Leta 1883. je izmed 22.849 za mrzlico obolelih umrlo samo 19. Schwarz, istotam, str. 537.

vijejo se med njimi posebne »narodne« bolezni, ki se tujcev navadno ne primejo; priseljencev pa se rada lotita vnetje čreves in trebušni legar.¹

V zdravstvenem oziru bi morala vlada še marsikaj zboljšati. V Turkestanu deluje sicer nekaj evropskih zdravnikov in zdravnic, tudi so po večjih mestih ustanovili vojaške lazarete, toda zdravstvo je še v povojih. Priseljenci se zatekajo k zdravnikom in bolnišnicam, domačini pa, kot verni moslimi, se v resni bolezni zanašajo na Allaha; on že ve, kdaj mora koga poklicati k sebi; kakor je komu usojeno; če pa je Allah sklenil, da človek umre, je nepotrebno, celo brezbožno, njegovi volji se ustavljati z zdravili.

¹ Vojak-invalid piše o slovenskih ujetnikih v Turkestanu: »Zmeraj sem molil, da bi me Bog obvaroval tiste hude bolezni, ki je tako strašno podirala naše vojake; ta bolezen, ki je naše tako morila, je legar. Veliko se jih je preselilo na oni svet... Tudi mene se je lotila; štirinajst dni me je mučila. Jest nistem mogel nič; bil sem tako suh, da nisem bil podoben človeku.« (»Slovenec«, 7. febr. 1916.) (Dalje.)

Otroci plešejo.

Otroci plešejo...

Nožice vrté
se čez bele stezé,
s cvetjem nastlane,
v kraje neznane;
srce je odprlo
duri skrivnosti:
prihajajo гости,
čarni гости,
biserne zvezde
s čarnimi cveti,
božje oko
sred modrine se sveti
in bele steze
v nebo drže.

Otroci plešejo,
radosti doné —

Starčki plešejo.

Starčki plešejo...

Beli lasjé
valovijo na rame.
Burno srce,
temno srcé
jim prepevati jame:
»O teža nadlog,
o slásti ve vroče,
o trdi Bog,
o dobri naš Oče,
o morje strasti,
o vir modrosti
mi vaši гости —
večni гости! —
Kaj so ugasle zvezdé?
Kam poti drže?«

Starčki plešejo,
srca jim ječé —

France Bevk.

Večerne ure.

I.

Ukazan je zvonovom
večen molk,
ustavljena je ura,
moj čas je dolg, predolg.

Ozira se z lazura
truma zvezd,
kot da so prikovane,
ne smejo s svojih mest.

In zemlja se ne gane
iz okov;
priklenjena je duša
pod jetniški krov.

II.

Odprl sem okno,
Od holma dih je dihnil vame;
prijazen tvoj pozdrav,
ki misli name.

Pod holmom cerkev
kot romarica ob prestoli;
pobožen tvoj spomin,
ki zame moli.

In iznad okna
pomladna veja cvetje trosi;
ah! varstvo tvojih rok,
ki milost nosi.

III.

Kaj da ne bi veroval,
da so angeli:
Tvoj pogled je varoval
temnih me moči.

Ko je gledal za menoj
zdaleč v dno srca,
kakor v šumo temnih hój
lunin soj z neba.

Ko sem v njem zagledal spet
blaženo mladost;
trn se je razpahnil v cvet,
silna bol v sladkost.

IV.

Kadar v tvojo grem kapelo, Tiho sije luč mi drobna,
čelo mir obkroža mi, dih noben je ne plaši;
zdi se mi življenje celo kroginkrog je noč resnobna,
bela pot med rožami. tudi list na veji spi.

Silvin Sardenko.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

9. Vrtovi taškentske oaze.

Vse mine, tudi stepe je zmanjkalo. 20 km pred Taškentom nas je pozdravljalo bujno rastlinstvo. Pričela se je rodovitna, razsežna *t a š k e n t s k a z e l e n i c a*.¹

Turkestanski vrtovi so krasni, posebno spomladi, ko vse cveté in se prijetna vonjava širi kroginkrog. Zlasti še potniku, ki prihaja iz neplodne stepe ali peščene puščave, se to zelenje dozdeva bajno lepo. »Ko se jezdec po dolgi, utrudljivi ježi prek enolične, dolgočasne, rumenkastorjave stepe, ob žgoči vročini tropičnega solnca, zehajoč od žeje, slednjč približa senčnatim, temnozelenim gozdičem

¹ V okolici mesta Taškenta se nahaja »Trójičickij Lager« (Svetotrojiški tabor), kjer prebiva veliko Slovencev. Izmed vseh turkestanskih ujetniških taborov je ta največji. Vojaki opravljajo poljska in vrtnarska dela. Žalibog, da tožijo o pomanjkljivih zdravstvenih razmerah; v tem taboru je umrlo že mnogo Slovencev...

sadnega drevja srednjeazijskih zelenic, se mu zazdi, da je zašel v raj. Kdor je videl turkestanske oaze, razume pretirane hvalospeve starih perzijskih in arabskih pesnikov, ki slikajo samarkandsko in fergansko zelenico kot zemeljski paradíž.«¹

Kraj proge sem opazil zelenorjavkasto grmičevje, po velikosti podobno krompirju. Take rastline še nisem videl; zato sem vprašal sopotnika, kako se nazivlje. »To je ,hlopok'!« me poučuje, toda zamàn: nisem ga razumel. »Vi ne veste, kaj je hlopok?« se mi smeje in čudi. Prime za moj suknjič in pravi: »Tak-le je hlopok.« Tedaj se mi je zasvetilo: »B o m b a ž !« Saj res, v Turkestanu raste tudi bombaževce,² samo da je taškentska oaza šele severna meja tega pridelka. Najbogatejša glede bombaža je pokrajina Fergana, del južnega Turke-

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 361.

² Rastlini sami pravijo Rusi »hlopčatnik«, sadežu pa »hlopok«.

stana. Podnebje krog Taškenta pa za bombaževca še ni ugodno; kadar jeseni zgodaj nastopi mraz, pozebe rastlina in pridelek je uničen.

Drugod ugledam raven močvirnat svet z nekakim bičevjem, ki so ga ravno tedaj želi in vezali v snope. »Riž!« me opozori tovariš. Tudi riževega polja do tedaj še nisem videl. Zanimalo me je ovsu podobno žito, ki tvori najvažnejše hranivo ne samo Turkestancev, marveč vsega človeštva. Uspeva riž samo tam, kjer je dosti vode, da se polja umetno namakajo. Po takih krajih pa se širi tudi mrzlica; zato je vlada dovolila riževe nasade le daleč zunaj mesta. V Turkestanu pridelajo riža zelo veliko.

Bombaževa in riževa polja so prenehala, prikazali so se sadni vrtovi pa — v i n o g r a d i. Prijetno iznenadi potnika, ki se je dva dni vozil po rjavi brezplodni puščavi, ko ugleda pred seboj dolge, vzporedne brajde vinskih trt, pritrjenih na drogove in zidove. Domačini namreč ograjajo vrtove z visokim zidovjem, da jih vsaj deloma zavarujejo pred tatovi. Da prehuda solnčna vročina grozdju ne škoduje, združijo trte v 2 m visoke in 3 m široke loke, ki jih podpro z latami; tako nastanejo senčnati hodniki, koder se gospodar in družina samozavestno izprehajajo, koder revnejši meščani poleti celo — stanujejo; taka letovišča so pač najcenejša. Večinoma je grozdje prav sladko; rozine imajo do 22 odstotkov dekstroze, da jih devljejo v čaj mesto pravega sladkorja. Grozdi so veliki, jagode včasih debele kot orehi. Pravijo,¹ da je turkestarsko vino splošno močnejše in slajše kot evropsko. Cene so nizke. Za deset kopejk sem dobil grozdja, da sem ga komaj pozobal.

V starodavnih časih so že tod pridelovali mnogo vina. O Aleksandru Velikem se bere, da je popival po Samarkandu. Ko so Arabci zasedli deželo, so vinogradi propadli, ker mohamedani ne pijo vina. Dandanašnji vinarstvo zopet prospeva. Goje raznovrstne trte. Producirajo celo šampanjca, ki ne zastaja za francoskim. Ob slavnostnih prilikah visoki činovniki in častniki popijo neznanske množine takega izdelka.

Po vrtovih sem opazil dolge drevorede m u r v, znanih nizkih dreves. Uspevata obe vrsti: z belimi in črnimi jagodami. Goje jih največ, da z njimi krmijo sviloprejkje; svilarstvo se je namreč po Turkestanu silno razširilo. Sade pa murve ob potih tudi vsled sence.

Kroginkrog je vse polno ponosnih s o l n č n i c, ki jih Rusi zelo cenijo; saj so po južni Rusiji širna polja zasadili s solnčnicami. Ne goje pa te rastline vsled lepote, marveč da iz njenih peček pridobi-

vajo ceneno, toda okusno namizno olje. S pečkami krmijo kuretino in ptice pevke, uživajo pa jih tudi najrevnejši sloji, da ne stradajo. Branjevci prodajajo cele koše takih pečká, čudovito poceni; so namreč brez okusa. Na potovanju zobljejo pečke preprosti ljudje, da si preganjajo dolgčas; medkrov na parnikih in tretji razred na železnicah je poleti preprežen z luščinami. Tudi Sarti si na ta način krajšajo čas; ure in ure sede, čeblljajo, pijejo čaj, kade pipo in luščijo pečke. Nekateri mislijo, da solnčnice zamore tudi mrzlico; če v močvirnatih krajih nasade to rastlino, poginejo mrzlični miazmi. Razsekljana stebbla polijejo z vročim čajem, kar je menda domače zdravilo za mrzlico.

Stalno naseljeni domačini — v taškentski zelenici in še daleč na jug prebivajo Sarti — zelo goje s a d j a r s t v o, tako da ponekod vrtovi in vinogradi zavzemajo mnogo več prostora nego žitna polja. Bogat meščan si poleg hiše zasadi vrt z gostimi vrstami sadnega drevja; tudi po dvoriščih rasto posamezna drevesa; celo njive so ogradili z jablanami in hruškami. Saj pa tudi za sadjarstvo ni pripravnejše zemlje kot je puhlica turkestarskih oaz. Sadno drevje tod silno bogato obrodi; vrtiček more prerediti družino. Odkar Rusi gospodarijo v Srednji Aziji, so sadjarstvo in vrtnarstvo zelo povzdignili.

Razen jablan, hrušk, češpelj, češenj in orehov rasto po vrtovih tudi granatna jabolka, smokve in mandlji. Sadje uživajo domačini deloma sveže, deloma posušeno; gospoda ljubi tudi vkuhano sadje. Mandlje in orehe olupí že prodajalec, da udobnemu kupcu ni treba šele odpirati lupine in izluščiti jedra. Očiščena jedra se prodajajo po teži. Nikjer pa nisem opazil oranž in citron.

Zelo so se Turkestarscem priljubile užitne buče: m e l o n e. Na trgu sem videl cele skladanice podolgovatih »sladkih melon« (dinj), ki jih domačini, pa tudi gospoda, slastno uživajo. Mnogo boljše so majhne, bele, popolnoma okrogle buče; imajo rumenkasto, zelo sočno in sladko meso; dozorevajo že v majniku. Še več pa pojedó »vodnih melon«, ki se v ruščini nazivljejo »arbúz«. Te buče so temnozelené, imajo rdečkasto meso in črne pečke. So cenejše kot dinje. V južni Rusiji, na Kavkazu in v Turkestanu použíjejo melon na milijone; utolažijo žejo in nasitijo želodec.¹ Poleti in v jeseni se revni

¹ Schwarz (l. c. 358) pripoveduje: »Izprva nisem mogel prenašati značilnega duha, ki ga imajo melone; vsakokrat sem moral iz sobe, če jih je kdo jedel vpričo mene. Nekdaj pa sem stavil, da vkljub antipatiji použijem kosček melone. Otedaj so se mi silno priljubile, da sem vsak dan pojedel več komadov.«

¹ L. c. str. 362.

sloji hranijo skoraj izključno z melonami in kruhom. Pravijo, da se gojenje buč prav dobro izplača, na enem hektarju da jih zraste do 9000.

Naravnih gozdov v Srednji Aziji skoraj ni; zato pa vsako ped rodovitne zemlje prirede za njive ali vrtove. V novejšem času si Rusi prizadevajo, da bi nekaj sveta umetno pogozdili; kako jim bo uspelo, bo pokazala bodočnost.

Težava je s kurivom, ker primanjkuje lesa in se ga mnogo porabi za tramove v zidovju in za strešno ogrodje. Največ lesa dajo Sartom topoli, vrbe in platane.

Topolov je veliko. Sade jih prav gosto; zrastejo hitro; njih les uporabljajo kot strešne tramove in kot stebre; obenem pa je topolov les tudi najnavadnejše kurivo. Vrb je še več kot topolov; rastejo ob cestah, ribnikih in jarkih; so dokaj visoka drevesa; les uporabljajo za domačo obrt. Največ sence daje brest, ki ga vsled lepe zunanosti in košatih vej zasajajo po parkih; zraste nad 20 m visoko in meri v obsegu 2 m. Ker je les trpežen, lep in močan, ga uporabljajo za stebre pri verandah in v umetnem mizarstvu. Največja in najmogočnejša srednjeazijska drevesa pa so platane. Zasadili so jih po javnih trgih in ob mošejah. Nekatere platane so stare do tisoč let, so jako debele in silno visoke. Domačinom so platane — sveta drevesa; skoraj od vsake zatrjujejo, da jo je zasadil ta ali oni mohamedanski svetnik. V neki vasi stoji zelo stara platana, ki je votla; v deblu je domači mulla pridelil učilnico in votlino uporablja tudi kot stanovanje.¹

Zanimivo je, kako domačini sečejo les. Drevesa so nasajena dokaj gosto, dostikrat ob hišah in zidovju; ko bi jih sekali kot pri nas, bi padajoča debela poškodovala vso okolico; zato stoječe drevje razsekajo na kose. Delavec spleza na drevo in poseče najprej veje, pričenshi od spodaj. Ko drevo nima vej, mu odlomi vrh, nato pa deblo razseče na kose od zgoraj navzdol. Posameznih delov ne vrže na tla, marveč jih spušča po vrvi. Štor prežagajo in izsečejo od tal. Končno izkopljejo še korenine, da se izkoristi tudi les, ki je tičal v zemlji.

Kar potrebujejo domačini živeža, ga pridelajo sami; iz tujine uvažajo le sladkor in čaj. Poljedelstvo in vrtnarstvo sta glavni opravili stalno naseljenih Turkestancev. Oboje pa je mogoče le v krajih, kjer je dosti rodovitne prsti in dosti vode. Prav prikladne v ta namen so srednjeazijske oaze; sestoje iz puhlice, ki jo celo leto umetno namakajo.

V celoti je Turkestan zelo redko naseljen; na enem kvadratnem kilometru povprek ne prebivata

¹ L. c. 368.

niti dva človeka. Malo je dežel na svetu, ki bi imele redkejšo prebivalstvo.¹ Obdelana sta le dva odstotka velikanske gubernije. Morebiti bi kdo očital domačinom, da iz lenobe ne kultivirajo rodovitne zemlje, da so torej sami vzrok, če puščava in stepa napredujeta. To mnenje bi bilo napačno in krivično. Turkestance kmetujejo zelo vestno, njih zelenice so prav gosto naseljene. Taškentska oaza z vrtovi in polji meri 85 km², na njej pa stanuje skoraj 200.000 ljudi; na 1 km² bi torej prišlo nad 2000 prebivalcev, t. j. osemkrat več nego v Belgiji, najgosteje obljudeni evropski državi. Da se na malem prostoru preživlja toliko ljudi, je mogoče le zato, ker so domačini jako skromni, puhlica pa, dobro namočena, zelo rodovitna. Pšenica obrodi 40-, riž 100- do 200-, proso v ugodnih slučajih celo 400kratno setev. Posestnik, ki ima dva hektarja zemlje, je v Srednji Aziji že premožen.²

V Turkestanu je sveta dosti, samo vode je premalo; svet pa obrodi le tedaj, če se namaka z vodo. Zemlja brez vlage je skupna last; vsakdo lahko na njej pase živino in pobira les. Glede posesti velja pravilo: Kdor zemljo namoči, obda z zidovjem in neprestano obdeluje, postane njen lastnik, jo sme dati v najem, prodati ali prepustiti otrokom. Kdor pa tri leta po vrsti posestva ne obdela, izgubi lastninsko pravico, ne da bi prejel kaj odškodnine.³

Kanalizacija Turkeстана je svetovno delo. V teh krajih poleti skoraj nikoli ne dežuje. Velikih rek je prav malo. Največ vode se poizgubi v puščavi, le Sirdarja in Amudarja se izlivata v Aralsko jezero. V zgornjem teku imata mnogo dotokov, ki prihajajo s hribov in dovažajo leto in dan mnogo vode. Iz teh dotokov so daleč naokrog razpredli kanalizacijo; odtod rodovitnost srednjeazijskih zelenic. Taškentska oaza n. pr. ima vode v izobilju, dasi ne leži ob nikaki reki. Iz gorovja priteka manjša reka Čirčik, ki se izliva v Sirdarjo. Od Taškenta je oddaljena 10 km. Iz Čirčika so izpeljali široke jarke, ki preskrbujejo mesto z vodo in namakajo vrtove. Vode ne zmanjka niti ob največji vročini; priteka je toliko, da preplavljajo celo riževa polja in bombaževa nasade.

Kanalizacije seveda ne more izvršiti en sam gospodar, ampak le občina in vlada. Napravo novih kanalov, kakor tudi popravo in snaženje starih nadzoruje in oskrbuje občinski uradnik, ki ga volijo

¹ L. 1910. je prebivalo na enem kvadratnem kilometru: na Kranjskem 53, na Štajerskem 64, v celi monarhiji 75, v Nemčiji 120, v Italiji 125, na Angleškem 238, v Belgiji 255, na Norveškem 8, v celi Evropi 44 ljudi.

² L. c. 322.

³ L. c. 324.

posestniki, kar jih je udeleženi pri namakanju zemlje. Glede vode nastanejo hudi spori, ki jih razsojajo nadzorniki. Ti prepiri povzročajo mnogo sovraštev in pobojev med domačini. Pravijo,¹ da je med deseterimi uboji in umori devetero takih, ki so jih povzročili spori glede vode. Nadzorniki sami niso tehnično izobraženi, marveč se njih znanje opira le na tisočletno sporočilo.

Le najrevnejši gospodarji sami obdelujejo posestvo; drugi si ob setvi in žetvi najamejo dninarje. Stalnih hlapcev ni; težake najemajo vsak dan posebej in jih tudi plačujejo vsak večer. Delavci se zbirajo na trgu, nekateri samo s poljskim orodjem, drugi pa tudi z vozom in konjem, ter čakajo, da kdo pride in jih najame, prav kakor beremo v evangeljski priliki o gospodarju, ki je šel delavce najemat za vinograd. Odkar Rusi gospodarijo v Turkestanu, so se dnine jako zvišale. Ker so domačini zelo skromni glede hrane, obleke in stanovanja, si lahko mnogo prihranijo.

Manjše njive samo prekopljejo, le večje polje preorjejo. Ne gnoje skoraj nič; če zemlja opeša, nanosijo iz okolice nove puhlice. V poštev bi prišel samo konjski gnoj, ki je, kakor znano, slabši od govejega. Sarti se namreč pečajo največ s konjerejo, manj z govedorejo. Kravje odpadke posuše in porabijo kot kurivo, ker primanjkuje lesa. Človeških odpadkov pa ne izrabljajo; ko se greznica napolni, jo zasujejo; izvrstno gnojilo ne donša nikake koristi.

Žita ne sejejo veliko. Največ nažanjejo riža, pšenice in ječmena; prosa, rži, ovsu in koruze pridelajo prav malo. Lan in konoplje goje vsled olja, ne pa vsled prediva; platnene obleke namreč ne nosijo, ampak le bombažasto, volneno in svilnato. Krompirja in zelja domačini niso poznali, dokler niso Rusi prišli v deželo. Pač pa že izdavna sade peso, ki jo prav radi jedo; tudi čebule mnogo porabijo.

Po turkestarskih zelenicah ni travnikov, torej tudi ne sena. Kot krmo za konje, osle in govedo sejejo *lucerno* (nemško deteljo). Klaje porabijo veliko, ker rede prav mnogo konj; vozniki, civilni jezdec, kozaki, topničarji in poštna uprava. Lucerno sejejo samo vsakih deset let, kose jo pa štirikrat na leto.

10. Prihod v Taškent.

Vozili smo se med visokim drevjem in bujnimi nasadi. Delavci so postajali pri delu in radovedno zrlji na potnike, mi pa na domačine.

¹ L. c. 349.

Nekje sem ugledal opekarno. Sarti grade hiše iz ilovice; le javna poslopja in nekaj ruskih hiš so sezidali iz opeke. Dokler ni bilo Rusov, domačini sploh niso žgali opeke; ruski podjetniki pa so postavili par modernih žgalnic. Delavci so bili napol goli, čemur se ob taki vročini ni čuditi; le krog ledij so si opasali malo obleke; polti so temnosvetle kot Indi.

Taškent se razprostira po ravnini, ki se dviga 488 m nad morjem (pri zvezdarni). Vsled vzvišene lege poletna vročina ni tako neznosna, kot je v Kirgiški stepi. Na vzhodu, precej daleč od mesta, se širi gorovje, ki ga varuje pred mrzlimi vetrovi; zima v Taškentu je razmeroma mila. Stepa kroginkrog oaze je valovita. Sirdarja teče 60 km zapadno od mesta. Pokrajina med reko in Taškentom je močvirnata, odtod dokaj mrzlice v mestu. Sicer pa je zrak v taškentski zelenici nenavadno čist.

Odkod ime Taškent? Najpreprostejša razlaga je ta-le: »Taš« pomeni v turških jeziki »kamen«, »kent« pa je perzijska beseda, ki znači »mesto«; Taškent je torej — »Kamnik«. Da so Turki kot Mongoli privzeli perzijsko, indogermansko besedo »kent«, naj nas ne moti; gotovo jim je bila dobro znana; saj imamo v Srednji Aziji mnogo drugih mest, katerih ime se končuje na »kand« in »kent«: Kokand, Samarkand, Jarkand, Čimkent, Biskent, Hodžikent, Pendžikent. Kand in kent pomeni isto; »kand« se rabi, če stoje v prednjem delu besede samoglasniki a, o, u, drugače pa »kent«. Pravilno bi morali torej pisati: Taškand, in domačini v resnici tako govore. Ko so pa ruski častniki osvajali Turkestan, so krstili mesto »Taškent« in to pisavo so višji krogi pozneje zakonito potrdili. — Kakor večina turko-tatarskih krajevnih zaznamovanj, se »Tašként« naglaša na zadnjem zlogu.¹

¹ Učenjaki se pa s to preprosto razlago niso zadovoljili. Saj Taškent ni sezidan iz kamenja, temveč iz ilovice, in tudi daleč naokrog ni nikakršnega kamenja; vso okolico pokriva debela plast puhlice. Naj-li Taškent pomeni »kamenito mesto« vsled tega, ker ne v mestu ne v okolici ni naravnega kamenja? (Podobno latinskemu: *lucus a non lucendo, canis a non canendo*, t. j. gozd se imenuje *lucus*, ker ne sveti, psu se pravi *canis*, ker ne poje.) Modrujejo takole: Mesto se je nekdanj nazivalo »Šaškent«; tako ga imenujejo arabski pisatelji, in to je tudi pristna indogermanska beseda. »Šaš« namreč v sanskritu pomeni »šest« in Šaškent je isto kar grški Heksapolis. Najbrž je bil Taškent v starih časih v tesni zvezi s petero drugimi mesti; kot glavni kraj »šesteromestja« so ga imenovali »Šaškent«. Ko so se pa turški rodovi priselili v te kraje, niso razumeli besede »šaš« in so jo potvorili v »taš«, da je mesto dobilo ime, ki so ga razumeli tudi novi naseljenci. Na podoben način so potvorili starodavno ime Baktra v Balh (= glavno mesto), Čaškment (= mesto studentov) v Čimkent (= Travniki) itd. (Schwarz, »Turkestan«, str. 150.)

Obstali smo na kolodvoru; vse je hitelo iz kupejev. Temnopoltni nosilščiki so se gnetli krog vlaka in odnašali velikanske zveznje ruskih in sartovskih potnikov. Poslovil sem se od tovariša, s katerim sem v tesni celici prenašal vročino dveh dolgih dni, udomačenega priseljenca, ki mi je povedal marsikaj, česar ne bi našel po knjigah. Tudi meni je bradat orientalec izpulil prtljago iz rok in me spremil do kočij. Nehote sem se ozrl na kolodvorsko uro z dvojnatiimi kazalci; črna sta naznanjala četrto popoldansko uro (petrograjski čas), rdeča pa poldnevno večerno (krajevni čas). Kolodvor je veliko, novo, prav čedno poslopje. Pred vhomom je stopnišče za pešce, ob straneh pa dovozna cesta za vozove. Na stopnicah so nas obsuli postrežčki. Nekdo mi je vsilil listek hotela Kasim, sédel sem v pripravljeno kočijo in se odpeljal v mesto.

Taškentski kolodvor stoji v skrajnem vzhodnem predmestju. Odtod vodi v mesto dolga in silno široka cesta; takim ulicam pravijo »prospékt«. Če so Rusi že v Evropi mesta zgradili kolikor mogoče na široko, so to navado v Aziji še podvojili. Ceste, razsežne kot dunajski Ring, so v ruskem mestnem oddelku običajne.

Taškent je po obsegu tako velik kot Pariz, dasi nima niti desetine njegovega prebivalstva. Kakor vsako večje turkestansko mesto, sestoji tudi Taškent iz dveh strogo ločenih delov: domačega in ruskega. Sartovski oddelek ima sicer ozke ulice, toda vse hiše so pritlične in za njimi se širijo vrtovi. Oddelek priseljencev pa je zidan po ruski navadi: ulice so silno široke, vsaka hiša ima vrt, poslopja sama so večinoma pritlična; mnogo je tudi trgov in parkov.

Po isti cesti je hitela »k o n j k a« (konjski tramvaj), ki jo je pa v novejšem času gotovo izpodrinila elektrika; ob straneh prospekta so namreč že svojčas stali visoki železni stebri, na katerih so visele električne obločnice.

Zanimali so me nepregledni drevoredi kraj ceste. Sestavljajo jih zelo visoki topoli, platane, bresti, akacije in vrbe. Policija je zapovedala, da morajo poleg vsake ceste zasaditi vsaj štiri vrste dreves, dve na levi in dve na desni strani, tako da je ruski mestni oddelek bolj podoben velikanskemu parku nego mestu. Hiše se razgube med bujnim zelenjem drevoredov in vrtov. Onstran ceste so široke pešpoti, malo vzvišene in tlakane s kvadratasto žgano opeko. Senčnat je tak trotoar, ker ga ograja drevored na desni in levi. Med cesto in pešpotjo, dostikrat tudi med pešpotjo in hišami so jarki, napolnjeni z vodo. Ti jarki kot gosta mreža

preprezajo oba mestna oddelka in so potrebni, da uspevajo drevoredi. Imajo pa še drug namen: za časa hude vročine po večkrat na dan polivajo ceste in trotoare, da izhlapevajoča voda vsaj nekoliko shladi ozračje. Ceste ruskega mestnega oddelka se ne vijejo kot v sartovskem, temveč so ravne, se križajo pravokotno in so »makadamizirane« (na poseben način tlakane).

Čakal in čakal sem, kdaj me voznik pripelje v mesto, v ulice brez drevja, koder stoje hiše nepretrgano druga poleg druge, kjer se bleste trgovine s sijajnimi izložbami, koder na vsakem poslopju zagledamo table z napisi zdravnikov, zagovornikov, raznih zavodov, obrtnikov in gostilničarjev. Menil sem, da sem še zunaj mesta med vrtovi, ko drevoredov ni bilo konec. Hiše, ki so stale med drevjem, sem smatral za »dače« (letovišča) bogatih meščanov. Le to se mi je zdelo čudno, da stoji kolodvor tako silno daleč zunaj mesta. Ponosno sem se naslonoil na blazine dvovprežne kočije, da v glavnem mestu ruske Srednje Azije pokažem, kako Evropejec tudi v prevzetnosti nadkriljuje mimoidoče neolikane Azijce. Kar se kočija ustavi, hotelski »švicár« skoči na cesto in pograbi moje stvari.

Odkazali so mi prostorno sobo v pritličju. Oprava se mi je zdela prav čedna; v zelenici sredi puščave bi ne pričakoval tolike udobnosti.

Stopil sem še v »mesto«. Daleč si nisem upal, da bi se ne zgubil. Dasi je Taškent največje mesto ruskega Turkeстана, dasi se ponaša z imenitnimi stavbami, velikim prometom in krasnimi parki, zgodovinskih in umetniških zanimivosti pa nima. Zato ga tiskani »vodniki« omalovažujejo; Baedeker nima niti tlorisa, o mestu samem pa je napisal le pol strani. Rusi še niso izdali »putevoditelja« po Turkestanu. Sicer se pa ruski »vodniki« ne morejo kosati z Baedekerjem, ki je v turistični stroki doslej na višku. Korakal sem za tramvajem, ogledal si tuintam še kako stransko ulico, pomudil se v večjem parku, končno pa sem dospel do zastarelega zidovja, koder pod širokim obokom vodi pot v sartovski oddelek. Zmračilo se je že, ko sem se vračal.

Po ceni sem sklepal, da smatrajo stanovanja v pritličju, z razgledom na ulico, za odličnejša. V tem slučaju pa bi mi bila soba na dvorišče ali soba v prvem in edinem nadstropju bolj prijala. Zakesneli meščani so namreč hitevali po trdem trotoaru prav mimo okna in se glasno prepirali, tramvaj je ropotal, konji zvončkali, sprevodniki piskali; v hotelu samem se še pozno v noč niso umirili, na gostilniškem vrtu je igrala vojaška godba. Rusi po mestih kesno hodijo spat in kesno vstajajo. V sobi sami pa

je bilo zatohlo in vroče, da nisem mogel zaspati; moral sem odpreti okni, da je postalo hladneje. Zdelo bi se komu smešno, da omenjam tako malenkost. Zadeva sama pa ni bila smešna. V Taškentu ne žive sami poštenjaki; v velikih mestih je mnogo ljudi, ki ožive šele na večer. Opravo in prtljago si je vsakdo lahko ogledal skozi okno; lastno osebo sem radovednežem prikrl s špansko steno. Ko bi se bilo komu zljubilo skočiti v sobo, olajšati mi kovčeg in denarnico, morebiti celo presnavljati anatomijo mojega života, bi bil to storil brez po-

sebnih zaprek. Meni vsaj se je zdelo večje junaštvo, v tako »divjem« kraju spati ob odprtih oknih, nego potovati po srednjeazijskih gubernijah, ki so vsled carskega ukaza vsem tujcem strogo prepovedane. Ko sem drugo jutro natančneje preiskoval sobo in ležišče, sem se ne samo prepričal, da mi ničesar ne manjka, marveč začutil in zagledal sem, da imam še nekaj preveč: par šesteronogih živali bakrene barve. Kdo bi se v vročem Turkestanu zgražal nad takim odkritjem, ko se istih živalic ne sramujejo niti gosposke družine evropskih cesarskih mest...

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

V. Gospod stotnik.

Dokaj časa je že, da so zadobile moje sanje in pač sanje vsakega človeka čisto novo, prav posebno lice. Nič več niso puste blodnje, bežne megle, ki se brez smisla in vzroka prelivajo druga v drugo ter nazadnje razpuhté v nič. Niso več tiste sanje, ki jih človek zjutraj strmeč ugleda z zaspanimi očmi ter napol smehljaje, napol jezen zamahne z roko: »Vrag vas vzemi, odkoder vas je dal!« — in ki nato smešnogrozne odkobalijo v brezno, kakor se ob rani zarji škratje poskrijejo v gozd.

Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so senca prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nadvse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno. —

Hladno jesensko jutro je bilo, megle so se vlačile po dolini in se plazile ob strmih rebrih gorâ, na vrhovih se je v žarkih zgodnje zarje belil prvi sneg, ki je bil zapadel ponoči. Nebo je bilo jasno; še se je spominjalo na polnočni sneg in na mrzle jutranje zvezde, ali že je čakalo solnca.

Gledal sem skozi okno; to okno še nikoli ni bilo umito, zato sem gledal kakor skozi pajčolan, razločil pa sem natanko vse, kar se je godilo pred menoj; tudi glasovi so bili v čistem jutranjem zraku tako jasni, da sem slišal in razumel vsako besedo. Dvorišče je bilo za ped navisoko posuto s črnikaštim prahom, ki se je bil čez noč spremenil v mastno blato; s prav takim prahom so bile pokrite tudi nizke strehe barak in uvelo listje oreha, ki je stal samotni sredi dvorišča; pod tem orehom je držal vojak na uzdi osedlanega konja, ki je pohrskaval in vztrepetaval od hlada in nemira.

V dolgi, ravni vrsti je stala kompanija, napravljena, da se še tisto uro napoti na bojišče. Stali so tam kakor od kamna, nobeno oko ni trenilo; sloka telesa so bila narahlo upognjena pod bremenom težkih nahrbtnikov. Nikoli poprej nisem videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. Vsi obrazi so bili še zelo mladostni, skoraj otroški, in vsi so bili sveži, kakor v rosi in zarji umiti; tudi v očeh je bila svetla rosa, gledale so kakor iz daljnih krajev, iz lepих sanj; vse pa so bile nepremično uprte v gospoda stotnika, ki je s počasnim, malobrižnim korakom stopal pred nemo vrsto gori in doli.

Stotnik je bil sila visokega života, za glavo je bil višji od kompanije; ogrnjen je bil v ohlapen črn plašč, izpod tega je gledalo dvoje zelo dolgih in tenkih nog; v roki, ki je bila še v rokavici koščena in krempljasta, je držal palico, na katero se je gredoč opiral. V obraz mu nisem videl, ker je bil ves čas obrnjen proti vrsti. Korak za njim je stopal mlad praporščak, ki se je časih plaho ozrl, kakor se morda ozre človek, ki bi rad pobegnil, pa občuti, da je priklenjen brez usmiljenja.

Še enkrat je gospod stotnik začel od kraja svoje ogledovanje. Postal je pred prvo številko v vrsti, pred visokim, vitkim fantom, ki je strmel nanj s črnimi, zamolklimi očmi. Stotnik je stopil tik predenj:

»Kako ti je ime?«

Fant je povedal svoje ime in tedaj mi je presunilo dušo: saj te poznam, ti lepi, mladi fant! Ti zamišljeni, s polnim srcem v veliko prihodnost strmeči! Mož med tovariši, poslušen otrok med modrimi starci! Živa veja na drevesu; če bi jo odžagali, bi bilo ranjeno drevo samo!

Stotnik je vprašal nadalje:

kos zemlje, na hišo, na njivo, na vinograd, kakor drugi ljudje? Ne, ves svet je naš! Poglej to drevje, o dobra mamica, ali ne zeleni nam? Poslušni te ptičke, ne pojo li nam, najmanjšim bratom? Poglej nebo nad nami, ali ni naše? Naše, vse naše, zemlja in nebo in Bog in nebesa! O sreče, o bogastva — o bogastva božjega!»

In Silvester je razširil roke, kakor bi hotel objeti vse to bogastvo. Za njim so razširili roke Francišek in vsi bratje. In vsi so govorili z radostnimi lici, od sreče pevajočimi glasovi: »O sreče, o bogastva — o bogastva božjega!«

Mati je ihtela.

»Vidim, otrok moj, da te je ranila ljubezen božja.«

»Pa mi jo hočeš vzeti, o mamica? Pa me hočeš oropati tega bogastva in me pahniti v bedo in revščino? O draga mamica, ali me ljubiš tako malo?«

»Ne, ne, otrok moj preljubi, ne smem te jemati Bogu. A da ne bodeva ločena preveč, pojedem naravnost k materi Klari in jo poprosim, naj sprejme med svojo družino tudi mene, nevredno te milosti...«

Večerna pesem.

Zarja je v obzorje vstala
in vse morje pozlatila;
prva senca v breg je pala
kakor tiha, plašna ptica;
v mraku njenih kril se skrila
s plaho lučko je kresnica:
skozi trte in platane
sveti tam in se ne gane.

Igo Gruden.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

(Nadaljevanje iz letnika 1916.)

12. V starem Taškentu.

Srednjeazijska mesta ločimo v dva oddelka: »rusko« mesto, blizu kolodvora, s širokimi ulicami, novimi hišami, velikimi drevoredi in evropsko udobnostjo; tod prebivajo uradniki, vojaki in ruski naseljenci; pa »staro mesto« s tesnimi ulicami, zastarelimi poslopji, orientskim tržiščem in azijsko umazanostjo; tam stanujejo domačini.

Skočil sem na tramvaj, ki vozi do bazara v starem Taškentu.

Turkestantska mesta so domačini obdali z zidovjem, nekatera celo z dvojnim. Tudi Taškent se je v starih časih ponašal s 6 m visokim, 25 km dolgim, zelo močnim zidom, zgrajenim iz ilovice, ki se na solncu strdi, da postane trši kot kamen. Tak zid je spodaj debelejši nego na vrhu, kjer je nazobčan, da nastanejo nekake strelne line. Podobno starodavno zidovje sem videl v Kokandu in

Buhari. Dasi preprosto, je vendarle lično; posebno zobčasti vrh nam ugaja, ker nas spominja srednjeveških gradov. Le rjava barva zmoti tujca, da misli: »Par krogel iz topa zruši vse v prah.« Izvedenci pa trdijo, da temu ni tako. Če je zid tenak, ga krogla samo prebije; če je pa debel, odskoči krogla od njega. Skoraj ni mogoče v mesto vdreti čez zid, treba je naskočiti — vrata, ki so jih izvrstno zavarovali; ob njih so zgradili močne obrambne stolpe, vrata pa so obili z železjem. Podnevi so vrata odprta, zvečer jih zapro. V neodvisnih pokrajinah ob semanjih dnevih poleg vrat sodniki razsojajo prepire in na mestu kaznujejo zločince. Če koga obsodijo na smrt, ga obesijo kar na tramovje nad vrati, da sejmarji hodijo pod obesenci.

Ko so se po zavzetju Kokanda meščani uprli, je general Kaufmann pobesil upornike po mestnih vratih.

Taškentsko zidovje so slavili kot silno močno; sedaj pa razpada, ker ga nihče ne popravlja. Dva-najst vrat je vodilo v mesto. Kjer stari Taškent meji na ruski oddelek, zidovja ni več; material so porabili za nova poslopja; le široka obokana vrata nas še spominjajo na stare čase.

Tramvaj je zavozil čez širok vodni jarek, nato pa pod obokom v mesto domačinov.

Ulice starega Taškenta so zelo tesne, kot je v orientu že navada. Ozke so večinoma tako, da se ne moreta srečati dva voza; en voz se mora umakniti v stransko ulico, dokler drugi voz ne odide. Ob semanjih dnevih nastane po ulicah strašna gneča; cesta se zajezi, promet se ustavi za dolgo časa, nastanejo burni prizori: ljudje kriče na vse grlo, kamele in konji pa tudi ne mirujejo. Četverkolesnega voza bi na ulici niti obrniti ne mogli; zato uporabljajo domačini samo dvokolesne vozove. Ulice so tesne zato, ker so mesta obdali z močnim zidovjem; da je mesto preveliko, bi za zidavo porabili preveč materiala; naselbine so že same na sebi razsežne, ker so hiše pritlične, dvorišča velika in je poleg hiš še mnogo vrtov; zato pa varčujejo s prostorom pri ulicah.

O cesti, ki smo se vozili po njej, sem si zapisal v knjižico: »Ulica je tlakana z okroglim kamenjem.« Navadnih ulic ne tlakajo; zato so tla vegasta in vsa razrita. Po kotanjah se poletni nabere prahu nadebelo, pozimi pa tamkaj stoje luže, če morda vse ceste ne pokriva neprehodno blato. Verodostojna priča¹ pripoveduje, da je v starem Taškentu nekdanj na glavni ulici utonilo enajst žensk; voz se je v veliki kotanji polomil, ženske so padle v vodo in se niso mogle rešiti iz blata. Priča je mnogokrat videl, da so se v razmehčanih tleh jezdecu pogreznili konju do prsi. Nekoč je rešil življenje dečku, ki je s konja na glavo padel v meter globoko blato, da so le dečkove noge mogle iz luže. V zadnjih desetletjih so Rusi tlakali glavne ulice po starem Taškentu, popraviti je pa treba še mnogo cest.

Ulice v starem mestu niso ravne, ampak na moč ukrivljene. Ko so domačini gradili poslopja, se niso brigali za nikak načrt; zidali so, kakor se je komu zdelo; odtod vse polno ovinkov in oglov.

Ulice so silno enolične in dolgočasne. Kraj ulic namreč ni hiš s prikupljivim pročeljem in številnimi okni, balkoni ter umetniškimi vrati, marveč od obeh strani obdaja ulico rjavkast ilovnat zid, ki loči dvorišča od ulice; le tuintam se prikažejo v

zidu nizka vratca, o katerih mislimo, da vodijo v hlev, ne pa do človeških stanovanj; okna v zidu ni nobenega. Stanovanja se nahajajo onstran dvorišča. Pa tudi, če kdo odpre vratca, ne vidimo ničesar, kajti na notranji strani vrat je še drug zid, ki zapira pogled na dvorišče in hiše. Zid je visok 3 do 4 metre, da niti jezdec na konju ali kameli ne vidi čezenj. Ravnotak zid so domačini zgradili tudi med vrtovi in njivami zunaj mesta. Ko bi ne bilo mestnih vrat, bi človek niti ne vedel, se li nahaja že v mestu ali še na polju. Tujca zanimajo le minareti in mošeje, mostiči čez vodne jarke, ki preprezajo celo mesto, in pa večje ali manjše kotanje v uličnem tlaku. Gorje mu, kdor bi se v kočiji naglo vozil po taki cesti! Kočija bi se polomila, potniku pa pretresle kosti.¹

Hiše se skrivajo za zidovjem. V vsakem poslopiju biva ena sama družina. Hiš ne zidajo, da bi dajali v najem stanovanja ali celó posamezne sobe. Vse hiše zidajo na isti način, le da so nekatere večje, druge manjše; prve opremijo bogateje, druge skromneje. Hiša je Turkestanu »grad«: tujec ne sme stopiti v njegovo stanovanje. Orientalec si je lastnino z zidom ogradil kroginkrog. Znotraj zidovja je sam svoj gospodar; uradnik in orožnik ne smeta v njegovo hišo, kaj šele v ženski oddelek. Srednjeazijcem se zdi nedostojno, vprašati gospodarja, koliko ima žen in otrok; nihče ne sme poizvedovati, kaj se godi v njegovi hiši. Niti ljudskega štetja niso mogli izvesti vsled mohamedanskih verskih običajev. Uradniki so popisali samo število poslopij, da so sešteli družine; na družino so računali pet oseb; tako so v starem Taškentu našli 150.000 prebivalcev. Natančnejših podatkov pa še niso dosegli.

V vsaki hiši sta dva oddelka, moški pa ženski. V prvem biva gospodar, sinovi, moški sorodniki in služabniki, v drugem pa žene z otroki. V te sobe smejo stopiti samo ženske, možak pa nihče razen gospodarja.

Hiše so pritlične. Vzrok je predvsem stavbni material. Ilovnati zid bi ne vzdržal teže nadstropja; le javna poslopja (mošeje, kopališča, tržna skladišča) zidajo iz žgane opeke. Mokro ilovico zme-

¹ Schwarz pripoveduje, da je taka vožnja najboljšo sredstvo zoper — »močvirno« mrzlico. Mnogokrat je potoval po deželi na poštnih vozovih brez prožnih peres, da je voz odskakoval po kamenju in vegasti cesti. Po enodnevni vožnji je mrzlica izginila. Dogodek si je tolmačil tako: Mrzlica ustavlja kroženje krvi, neznosno premetavanje pa prisili kri, da neprestano kroži po telesu. — V gorovju, daleč od Taškenta, so ustanovili sanatorij za mrzlične vojake; prevažali so jih na kmetijskih vozovih; pretresli so se tako, da so v sanatorij prispeli — zdravi.

¹ Fr. pl. Schwarz, »Turkestan«, str. 168. Iz te knjige sem povzel marsikatero podrobnost in anekdoto, predvsem pa zgodovinske in statistične podatke.

šajo z razsekljano slamo; ko se posuši, postane zelo trda; slama drži ilovico še močneje skupaj. V slami se dostikrat nahaja tudi zrnje. Pri novih hišah to zrnje vzkali, da zraste iz zidu ječmen ali pšenica in da je zid na vse strani preprežen z žitom. Drug vzrok so pa — pogostni potresi v Turkestanu. V Taškentu — pravijo — se zemlja strese povprečno šestkrat na leto. Zloglasen v tem oziru je Vjernij, glavno mesto Sedmerorečja (Sjemirječje). Tam so imeli parkrat že tako močan potres, da se je mesto skoraj porušilo. Drugod potresi niso nevarni; hiš se malo podere, noben človek se ne ponesreči. Ilovnatemu zidu pa potres manj škoduje kot zidanemu iz opeke ali kamna.

Strehe so ravne in iz istega materiala kot stene. Vrh sobe vzdajajo tramove; na leseno ogrodje nalože bičevja ali vrbovih paličic; vse to pokrijejo z debelo plastjo ilovice, ki so jo skrbno pripravili in nagosto zmešali s slamo. Kadar dežuje, se strehe prevlečejo z bujno travo, spomladi pa zraste na njih nekaj divjih tulipanov. Dež in sneg streho kmalu končata; nastanejo razpoke in voda curlja v stanovanja. Tudi psi se vedno pode po strehah in razkopavajo strop. Vsako jesen morajo streho popraviti, od časa do časa tudi obnoviti. Domačini se radi mude na strehah. Poleti spe tam gori, zjutraj in zvečer molijo vrhu hiš, pozimi pa ob solčnih dnevih ženske na strehi šivajo, pletejo in vrše druga gospodinjstva dela.

Hiše so povsem varne pred ognjem. Moj mentor trdi, da v 15 letih njegovega bivanja v Turkestanu ni pogorela nobena hiša v starem Taškentu. Ko je pred leti v mestu nastopil agent, ki je hotel hiše zavarovati zoper ogenj, so se mu domačini smejali, kakor bi se mi smejali, če bi kdo hotel naša poslopja zavarovati pred — meteori.

Hiše nimajo oken v našem zmišlu. Pri revežih jih nadomeščajo vrata; drugod pa so nad vrati pridrili podolgaste odprtine, da skozi pada v sobo nekaj svetlobe. Stanovanja so vsled tega napol temna; le poleg vrat je mogoče brati ali izdelovati kaj finega.

Peči Turkestanci ne poznajo. Pa tudi, ko bi jo imeli, bi stanovanj ne mogli greti, ker vrata ne drže. Reveži nimajo niti vrat; kjer so pa okna, so ali povsem odprta, ali pa so jih prelepili s prav tankim papirjem. Steklene šipe niso v navadi. Tudi bogatini pozimi prebivajo v nezakurjenih sobah. Reveže zima strašno zdeluje, če nimajo volnenih oblek in pregrinjaj. Ob hudi zimi zmrzne mnogo domačinov. Mraz cenijo po tem, koliko ljudi je ponoči zmrznilo. Ob prav mrzli zimi so imeli neko noč v Taškentu 27° C pod ničlo; tisto noč je

zmrznilo v starem mestu 126 domačinov! Vse to pa ljudi ne zmodri, da bi si stanovanja uredili po zgledu ruskih naseljencev, čeprav jim ne manjka denarja.

Oprave imajo domačini jako malo. Miz, stolov in omar ne poznajo. Tudi postelj reveži nimajo; celó večina bogatinov spi kar na tleh. Pod seboj pogrnejo par suknenih preprog, zaigrnejo pa se z volnenimi pregrinjali.

Prebivalci starega Taškenta pripadajo več narodom; vendar pa tvorijo veliko večino Sarti, turško narečje govoreče mongolsko pleme tatarskega rodu. V upravnem, sodnem in verskem oziru so jim Rusi pustili jako veliko svobodo.

Celemu Taškentu zapoveduje »mestni načelnik«, po naše: nadžupan, ki mu pristoji čin polkovnika. Upravo sartskega oddelka so Rusi popolnoma prepustili domačinom. Staro mesto se deli v štiri okraje, ki jim načeljujejo »aksakali« (starejšine), po naše: župani; tem pomagajo »mestni svetovalci«. Aksakale in svetovalce voli ljudstvo samo. Občinski odbor poleg mestne uprave tudi pobira davke in vrši policijsko nadzorstvo.

Davki so bili pred ruskim zasedenjem neznosni. Domači knezi ter njih uradniki so narod izsesavali do skrajnosti, ljudstvo pa je davčne oblasti goljufalo po možnosti. Rusi so davke zelo znižali in uredili. Država pobira desetino vseh pridelkov. Obdelano zemljo so zmerili, izvedenci pa so precenili povprečni letni pridelek. Nato so določili, koliko davka mora plačati vsa občina, ne v blagu, ampak v denarju. Kako se davek razdeli med posamezne posestnike, prepušča vlada občinskim odborom. Župani morajo davke pobrati in izročiti vladi. Pobiranje davkov nadzirajo tudi ruske oblasti; zato je krivičnost skoraj izključena. Odkar v Turkestanu gospodarijo Rusi, plačujejo domačini komaj petino onih davkov, ki so jih plačevali pod domačimi vladarji. Zato se ne čudimo, da so Turkestanci z ruskim gospostvom prav zadovoljni. Tudi se čutijo pod Rusi varne z ozirom na življenje in z ozirom na lastnino; prej pa so bili vedno v nevarnosti, da izgube prvo ali drugo ali oboje. Taka prijenljivost pa je rodila napako, da ima generalna gubernija vsako leto precejšen blagajniški primanjkljaj, ki ga morajo pokriti evropski mužíki. Iz uradnih računov spoznamo, da je Rusija uprava Turkestana v 29 letih (1869—1897) stala 290 milijonov rubljev, dohodkov iz gubernije pa je prejela samo 158 milijonov; ostalih 132 milijonov so morale plačati evropske pokrajine.

Davka prosta je lastnina »verskega zaklada«, ki ga domačini nazivljejo v a k u f. To so verske

ustanove pobožnih moslimov: posestva, poslopja, trgovine, obrtna podjetja itd. Dohodke te »mrtve roke« uporabljajo, da vzdržujejo mošeje, mohamedanske šole in samostane, kopališča, javne vodnjake, zavetišča gobavcev ter da podpirajo revne učenjake in dijake. Ko so Rusi zasedli deželo, so prevzeli tudi vakuf in ga izročili posebnemu uradu. Posestva dajejo v najem. Najemniki poleg najemščine ne plačujejo nikakega davka. Dokler so bili davki neznosni, je marsikak prebrisan moslim ukrenil takole: Podaril je posestvo verskemu zakladu in ga sprejel od vakufa v najem zase in za svojce. Na ta način se je izognil vsem davkom, pa tudi nevarnosti, da mu o priliki domači knez ugrabi posestvo. Mnogo moslimov pa podari ali zapusti vakufu posestvo tudi iz prave verske gorečnosti in človekoljubja. Dandanašnji je tretjina obdelanega turkestarskega sveta last vakufa.

Še drugo ugodnost uživajo Turkestanci, da so namreč prosti vojaščine. Evropski mužik, ki plačuje upravo v Srednji Aziji, mora plačevati še krvni davek mesto azijskih lenuhov, t. j. dajati mora toliko več vojakov, kolikor jih rabijo v Turkestanu. Sicer pa bi bili Azijci zelo slabi vojaki; ne mogli bi služiti pri infanteriji, ker so slabi pešci, kot konjeniki so pa preboječi. Pač pa so zavezali Turkestance, da morajo ob času vojske v zaledju opravljati dela za vojaštvo: graditi utrdbe, ceste in železnice, dovajati vojni material in živež itd.¹

Red in mir po mestu vzdržuje policija, zlasti še ponoči. Tudi to skrb so Rusi za sartski oddelek prepustili domačinom. Ta policija si je breme na preprost način olajšala: izdala je zapoved, da ponoči ne sme nihče hoditi po mestu; ponoči se v starem Taškentu ukine vsak promet. Kogar zasačijo po solnčnem zahodu in pred jutra-

¹ Tak slučaj je nastopil tekom svetovne vojne. Dne 31. julija 1916 so v Taškentu razglasili carjev ukaz, naj mobilizirajo domačine za vojaška dela v zaledju. Po razglasitvi se je zbralo krogi 1000 mohamedancev in so napadli neki policijski urad; ranili so več policistov in enega ustrelili. Zaprli so 35 upornikov in izročili vojaški sodnji. Na Ruskem so smrtno kazen odpravili že krogi leta 1750. Najhujše zločince so pošiljali v Sibirijo in na Sahalin. Izvzeli so samo veleizdajalce. Ista postava velja za Srednjo Azijo; obesijo ali ustrelje samo upornike in one, ki so umorili ruskega uradnika. Sodi vojaštvo, obsodbo potrди gubernator. Vojaška sodnija je v tem slučaju obsodila 5 oseb na smrt, 10 v dvajsetletno ječo, 5 pa v triletni zapor. Generalni gubernator Kuropatkin je zavrđel obsodbo in obsodil: 2 krivca na smrt, 3 v petletno ječo, 9 v dvamesečni, 6 pa v enomesečni zapor. Listi so dogodke nazvali: Ruska strahovlada v Turkestanu. Izraz »strahovlada« je v toliko upravičen, ker v prejšnjih 50 letih ruskega gospostva niso v Turkestanu usmrtili skoraj nobenega domačina...

njo zarjo na ulici, ga smatrajo kot zločinca in brezobzirno tirajo na stražnico; le Rusa brez vzroka ne smejo aretirati, če ponoči zaide v sartski oddelek. V takih razmerah je nočna razsvetljava nepotrebna; luna in zvezde so najcenejša naravna luč. Vkljub temu pa ponoči v mestu ni miru. Stražniki so namreč oboroženi z bobni in ragljami. Izkazati se morajo, da res stražijo in da niso zaspali; zato morajo v kratkih presledkih tolči na boben in ropotati z ragljo. Z ropotanjem hočejo tudi prepoditi zločince, dosežejo pa nasprotno: zločinci na ta način zvedo, kje so stražniki, in se pravočasno umaknejo. Zgodilo se je že, da je policist v okraju, kjer je stanoval, prav vestno bobnal celo noč, tavori pa so mu do golega oropali stanovanje. Dasi ravno je taka policija zelo enostavna in v starem mestu ni razsvetljava, je vendarle ponoči v domačinskem oddelku varneje kot v ruskem, kjer ponoči ulice razsvetle, kjer so policijo uredili po evropskem načinu in kjer je policistov zelo veliko. Vzrok je brezobziren nastop domačih policistov, ki vsakogar zapro, koga dobe na ulici.

Hrup v starem Taškentu je ponoči včasih neznošen. Policisti bobnajo in ragljajo, mestni psi pa, edina bitja, ki smejo ponoči hoditi po ulicah, dostikrat lajajo na pretege; saj se podé po ulicah neštetilne gruče psov, ki nimajo nikakega gospodarja, ter se grizejo in koljejo. Tujec bi vsled ropota niti zaspati ne mogel.

Tudi sodstvo v manj važnih zadevah so Rusi prepustili domačim sodnikom. Sarti se v pravnih nazorih razlikujejo od Kirgizov. Nomadom sta n. pr. rop in tatvina junaštvo, Sarti pa oboje strogo kaznujejo. Ločijo tudi prestopke od zločinov. Podlaga sodstvu je »šerijat«, ki se naslanja na koran, ustno izročilo in odločbe prvih kalifov.¹ Nemogoče je, da bi ruski sodniki proučili tudi šerijat; nasprotno pa se Turkestanci v verskih in rodbinskih zadevah ne morejo ravnati po ruski postavi. Da so Rusi odpravili šerijat, bi si bili nakopali neodpušljivo sovraštvo vernih moslimov. Zato so dopustili domače sodnike; niso si izgovorili niti pravice, da bi te sodnike izbirala vlada, marveč so prepustili občinskemu zastopu, da jih postavlja in odstavlja. Ruska vlada zahteva samo, da mora biti sodnik vsaj 25 let star, nekaznovan in pri ljudeh na dobrem glasu; ne zahteva niti spričevala »usposobljenosti«. Kakor župane in svetovalce, volijo ljudje tudi sodnike. Smejo pa ti sodniki razsojati med domačini do vrednosti 100 rubljev (250 K) in manjše prestopke; imajo torej pri-

¹ Po »šerijatu« sodijo mohamedance tudi domači sodniki v Bosni.

bližno iste pravice kot »mirovni sod« v naših občinah. Važnejše zadeve razpravlja sodni zbor dotičnega okraja. Zločine razsoja pa rusko sodišče po ruskih postavah in istotako prepire med Rusi in domačini. Pa tudi domačini se smejo, če hočejo, v manjših zadevah obrniti naravnost na rusko sodišče.

Kako pametno so ravnali Rusi, da so Turke stancem pustili domačo upravo, policijo in sodstvo! Prikupili so se mohamedancem, ki jim silno ugaja, da ruska vlada spoštuje njih verske in narodne naprave. Obenem pa so si prihranili stroške za policijo, sodstvo, poulično razsvetljavo itd. Domačini si prizadevajo, da pametno upravljajo občino, da redno plačujejo davke, da sodijo pravično in da strogo kaznujejo tiste, ki motijo nočni mir. Vedo namreč, da bi jim Rusi takoj odvzeli predpravice, če bi jih domačini zlorabili; zato pa občinski odbori, policija in sodniki vestno vrše svoje dolžnosti.

V verskem oziru so Rusi dali Turke stancem popolno svobodo. Prvi generalni gubernator pl. Kaufmann je prepovedal vsako misijonsko delovanje pravoslavne duhovščine. Dasi je Taškent središče, ni dopustil, da bi tu stoloval pravoslavni škof. Ustanovili so novo mesto Vjernij, glavni kraj Sedmerorečja; tam prebivajo skoraj sami ruski naselniki, tam stoluje pravoslavni cerkveni poglavar Turkeстана. Domačini so bili pred ruskim gospodstvom zagrizeni mohamedanci; dandanes so vobče zelo strpni, kar je pri moslimih nekaj nenavadnega. S pravoslavnimi žive v prijateljskih razmerah. —

Sedel sem na tramvaju, ki je brzel proti središču starega Taškenta, in opazoval življenje krog sebe. Čudno se mi je zdelo, da ne opazim na ulici nobene — ženske. Semintja je skočila čez cesto postava, popolnoma zavita v grdo, do peta segajočemu plašču podobno zagrinjalo; kjer imajo navadni zemljani lice, je raz glavo visel črn pajčolan. Včasih se mi je zdelo, da se za črno zaveso bliskata očesi, ki natančno vidita vse predmete krog sebe, njih samih pa ne uzre človeško oko. Drobne nožice so naglo stopicale, nihče pa ni vedel, pripadajo li čeveljčki mladi krasotici ali stari sovi.

Mnogo je na ulicah jezdcev na konjih, nekaj tudi na oslih in kamelah. Vsak ima za pasom bič; koder je gneča, si z njim utira pot. Uporabljajo ga ne samo Rusi, ampak predvsem domačini; nagajka je ob prepiru zadnje dokazilo močnejšega. »Popustljivost smatrajo Srednjeazijci za znamenje slabosti. Spoštovanje si pri njih najgotoveje pridobi, kdor nastopa proti njim arogantno in brezobzirno, uporabljajoč surovo silo. Zato so Rusi takorekoč rojeni, da gosposdujejo Turke stancem.«

Ježdi, kdor ima količkaj premoženja; samo revež in postopač korakata peš. Konj je v Turkestanu silno veliko; kdor le more, redi vsaj enega. Premoženje Sartov cenijo po številu in kakovosti konj. Jezdijo včasih celó berači. Nič posebnega ni, če v cunjje zaviti možak sedi na konju, ustavi žival in pomoli tujcu roko, naj mu dá kaj vbogajme. Kdor nima konja, ga smatrajo za — postopača, ki je nezmožen za delo ali pa prelen, da bi redil konja. Na isti živali jezdita dostikrat dve osebi ali celó tri: oče v sedlu, sin pa za njim, držeč se očeta za pas. Bogati jezdeci rabijo prav čedno konjsko upravo, ki je ob slovesnih prilikah, kakor pravijo, čudovito krasna, z zlatom vezena, obložena s srebrom, posuta z dragulji. Očarujoč je pogled na skupino takih jezdecev; vse se lesketa v srebru in zlatu.

Sarti se vedejo leno in počasno. Zdi se, da je njih neobčutljivost posledica vročega podnebja in verskega fatalizma. Pravijo, da more Sart ure in ure sedeti na istem mestu, ne da bi se premaknil ali trenil z obrazom; to mu je višek pokoja, nam nedosegljiv dulce far niente. Zastonj ali preveč ne napravi nobenega koraka. Čim imenitnejši je, tem manj se giblje. Opazuje se ta lastnost že pri »gospodskih« otrocih. Pri nas je mladina živa in razposajena, otroci kriče, se pretepejo in nagajajo še odraslim, v Turkestanu pa desetletni dečki bogatih staršev nastopajo resno in brez živahnosti.

Tudi jezdijo Sarti počasi, tem počasneje, čim višji je kdo. Dirjati smejo le preprosti domačini pa konjski hlapci. Srednjeazijska olika zahteva, da je tudi povprečna dnevna pot obratno sorazmerna potnikovemu stanu. Emir buharski, nekdanji najvišji verski in posvetni gospod srednjeazijskih mohamedancev, je vsako leto jezdil iz Buhare v Samarkand; na dan pa ni smel prejezditi več kot 8 km. Dvorna etiketa je namreč zahtevala, da emir ne sme na dan napraviti več kot 12.000 korakov poti; taka pot je dolga osem ruskih verst¹ ali 8·536 km. Poleg konja sta tekla dva tekača, ki sta na desni in levi držala konja za uzdo. Tekaçe, enega ali dva, imajo še dandanašnji najimenitnejši Turke stanci. Medpotoma sta morala šteti korake; ko sta jih naštela 12.000, sta obstala in kraj znamenovala s kamnom. Brž so na mestu zgradili griček in nanj postavili knezov šator. Kamen in grički so se ohranili. Enodneвно emirjevo pot so vzeli za enoto dolgotrne mere; taka srednjeazijska »milja« se imenuje »taš« (= kamen).

¹ Verstá (izg. virstá) = 1067 m; v množini: vjórstí, 8 vjórst, virstám itd.

Istotako počasni so imenitni Sarti v govorjenju, medtem ko preprosti narod govori zelo hitro. Smejati se olikanec ne sme, kvečjemu neznatno nasmehniti. Nebrzdan, prešeren smeh se zdi Turkeščancu nedostojen. Ko bi se Evropejec kahljal na pretege, se tudi preprosti Sart komaj smehlja. Izobražen in olikan Srednjeazijec ne sme kazati čuvstev: strahu, veselja, radovednosti, nepotrpežljivosti.

Zanimivo je, kako se Sarti pozdravljajo. Če nižji sreča višjega, stopi s konja, prekriža roki nad pasom in se prikloni z gornjim telesom. Tujcu, ki ne pozna krajevnih navad, se zdi, da nižjega črviči v trebuhu. Kadar se srečata znanca, si sežeta v roke z desnicama, obenem pa vsakdo položi še levico na gornjo stran prijateljeve desnice. To je prva polovica pozdrava. Ko razmakneta roke, prime vsakdo z obema rokama za lastno brado in jo gladi od zgoraj navzdol. Brado gladiti pomeni

Sartu isto, kot nam privzdigniti klobuk. Kaj smešno se zdi tujcu, da pri pozdravu tudi mladeniči in otroci gladijo lastno namišljeno brado.

V neki zadevi pa imajo Sarti povsem drugačne nazore o dostojnosti in oliki nego mi. Kadar kdo povabi prijatelje na pojedino, se mu po končanem obedu gostje zahvaljujejo s tem, da prav nagošto in prav močno — rigajo; tako dokažejo gostitelju, kako jim je teknilo. Po dolgoletni vaji so postali tako spretni, da morejo kolcniti, kadar hočejo, in tako močno, da jih Evropejec nikakor ne doseže. Moj mentor zatrjuje, da se mu je zdelo silno neprijetno in da se mu je hotel želodec obrniti, ko so po kaki gostiji domačini začeli z vso silo rigati.

Opazoval sem domačine, ki so peš in na konjih hiteli po cesti, ko se tramvajski voz naenkrat ustavi in izprazni. Dospeli smo do konca poulične železnice, do sredine starega Taškenta, do sejmišča.

(Dalje.)

Od Kranja do Brezij...

(Rapsodija.)

Od Kranja do Brezij tri ure hodá,
dve uri pa pol, kdor iti zna.
Za eno pokoro primerno poti,
za dvoje bridkosti predolga ni.
Pa je bridkosti v srcu sto,
bogvedi zakaj, bogvedi kako! ...

*

Petelin se pojoč budi,
nekje v meglah še zora spi.
Od Šmartna temno jekne bron,
na Svetem Joštu vzdrami zvon,
in poje ob Savi navzdol in navzgor,
in kot na vasi moški zbor
trpkóprijeten povasuje,
razmišlja pol, pol čuvstvo snuje,
šumi zvonov gorenjskih spev,
molitev pol, pol gnev ...
O Bog! Ta spev, takó star, takó nov —
v pomladnem jutru glas zvonov!
— Ne vem, ali takó iz meglè rosi,
ali so rosne le moje oči? —
Moje oči, so žejne takó,
kadar čez to lepo polje gredo,
gredo in gredo in pijó in pijó
mimo mejnikov, vozar in boróv
mimo kozolcev, sanjavih domóv,

mimo prázničnih ljudi;
vsem se k zornicam mudi.
»Hvaljen Jezus!« »Vekomaj!«
»Dobro jutro!« »Bog ga daj!«
Lepo jutro! Bog ga je dal!
On je planinam vrhove vžgal,
On je v travi roso razvnel,
On raz njivo mēglo snel,
On mi v dušo žeje vlil,
da bi lepoto stvarstva pil —
Škrjanček! Moj drobni brat,
krila imaš, si bogat!
— Ne vem, ali takó iz meglè rosi,
ali so rosne le moje oči! —
Nad Okroglo žarek, solnca prvi sin ...
»Dobro jutro, vlastelin!
(V Kranju Prešernu trohnijo kosti,
v beli Ljubljani ga Vila kazi,
v celi Sloveniji ga ljubiš le Ti!)
Ti in Žigon in morda še dva
(čudim se sicer, da ga še ne izda!)
Toda, Žigona kdo lupil bo,
Puntarja kdo kupil bo!
Pa razmišljam Tvoj muzej,
in sem žalosten in glej;
to sevé le iz meglè rosi,
da so spet rosne moje oči!« —

*) Es papelt

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

13. Na bazaru med Sarti.

Svetovnoznaní so bazari (sejmišča) po vzhodnih deželah. Podobni so si, da pozna vse, kdor je videl enega. Razlikujejo se le po velikosti. Taškentski glavni bazar je zelo razsežen; v njem so našli 4000 prodajalnic in delavnic. Kakor po vseh srednjeazijskih naselbinah, se nahaja tudi v Taškentu sejmišče ravno sredi starega mesta; krog tržišča so zgradili šele druge mestne dele. Kakor žarki iz solnca, se raztekajo ulice od bazara v predmestja.

Sejmišče je podobno labirintu; pota drže po njem na vse kraje, se križajo in zavijajo; nikjer nikakih napisov, niti uličnih, niti trgovskih. Zgubil bi se v blodnjaku, da si nisem bil v knjigarni omislil mestnega in bazarovega tlorisa.

Taškentski bazar je tak-le: Ulice so prav široke, mnogo širše nego v starem mestu. Čez cesto so položili od ene strehe do nasprotne tramove, ki so jih pokrili s preprogami iz bičevja. Na tako preprost način so oslabili prehudo solnčno svetlobo, ki v orientu kar žge oči; obenem so zmanjšali neznosno vročino, ki žehť med zidovjem starega mesta. Ulice vrhutega polivajo z vodo, da je na sejmišču prav prijetno hladno.

Kraj ceste stoje zdržema lesene kolibe, ki jih uporabljajo kot prodajalne za vse mogoče blago ali pa kot delavnice; kajti rokodelci izvršujejo obrt kar javno na bazaru. Vse kolibe so enake in prav nič podobne našim prodajalnam. Visoke so 3 m, dolge 4—6 m. Na ulico nimajo nikakršne stene, marveč so spredaj popolnoma odprte; ostale tri stene so iz ilovice in tramovja; tudi streha je lesena in pokrita z ilovico in bičevjem. Tla so pol metra višja nego cesta; pogrnili so jih s preprogami. Oken in vrat kolibe nimajo; ob vsakem letnem času in ob vsakršnem vremenu trgovci prodajajo in rokodelci delajo v odprtih lokalih. Ponoči kolibe zapro s stenami iz desk ali bičevja. Kdor ne more blaga zvečer spraviti domov, tudi prenočuje v prodajalni.

Trgovci in rokodelci sedé na preprogah v kolibi ali pa pred njo. Stolov, da bi na njih sedeli po naše, Turkestanci ne rabijo. Ob slovesnih prilikah: v mošiji, pri molitvi in ob sprejemu pri višjih dostojanstvenikih pokleknejo na tla in sedejo »na pete«. Tako sedeti dalj časa je za Evropejca utrud-

ljivo. Nekdo¹ pripoveduje, da ga je buharski emir sprejel v daljši avdijenci; sedél je v črni suknji in ozkih hlačah ves čas na petah! Navadno pa Turkestanci počepnejo na tla in prekrizajo noge pred seboj tako, da stopala pritegnejo k životu, prav kakor sedé Turki ali pa nekateri krojači. Tudi kupec počepne poleg prodajalca, če ne jezdi na konju; v tem slučaju trgovec prinese blago iz kolibe in ga ponudi jezdecu.

Sarti se prav radi ukvarjajo s prodajo n drobno; mislijo namreč, da na ta način združujejo prijetno s koristnim. Ničesar se bolj ne bojé nego dela, nič pa jim bolj ne ugaja, nego sedeti na bazaru in preživljati se s kupčijo. Kdor ima količ-kaj premoženja, prične s trgovino. Zato je malih trgovcev silno veliko, mnogo preveč, dobiček je seveda neznamen. To pa Sarta ne moti, saj živi zelo skromno; če zasluži na dan po 60 vinarjev, se prehrani brez skrbi. Vsa krošnja navadnega prodajalca ni veliko vredna. Kdor ima blaga za 400 do 600 K, je — veletrgovec. Mali trgovci imajo v kolibah blaga za 40 do 60 K. Čudno pa je, da, kdor kupi večje množine, dostikrat blago dražje plača kot oni, ki kupi kaj malega. Sart se izgovarja: Če mu kdo pokupi vse blago, ki bi ga sicer prodajal mesec dni, mu sné celomesečni dobiček; kje si more trgovec v kratkem času priskrbeti novega blaga? Stalnih cen ne poznajo, vedno se je treba pogajati. Medsebojno se ne sleparijo; če pa kupuje tujec, preplača trikrat, celó desetkrat. Kupcev ne vabijo, o reklamni ni govora. Mirno čaka trgovec, da kdo prostovoljno stopi v prodajalno. Če se ne zedinita in kupec odide k sosеду, se prvi trgovec ne jezi in ubeglega niti z besedico ne kliče nazaj, marveč séde na staro mesto in čaka novega kupca. — Čudno je, da Sarti še ne poznajo javne razprodaje (dražbe). Tudi krošnjarstvo v starih časih ni bilo v navadi, najbrž zato ne, ker tujec ne sme stopiti v hišo, če ga ni povabil gospodar. Šele Rusi so v Turkestanu zaredili krošnjarje.

Z malo trgovino se ukvarjajo le Sarti; drugi rodovi so prepošteni, da bi tekmovali s takimi prebrisanici. Trgovci so skoraj vsi mohamedani. Židje morajo v domačinskih državah plačevati dvakratne davke. Le v Buhari je mnogo Hebrejcev, ki so znani kot srednjeazijski ali buharski

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 288. Glej opazko v zadnjem »Dom in Svetu«, str. 105.

Židje. Vzeli so takorekoč v nakup trgovino z barvano svilo.

Turkeستاني bazarji imajo to posebnost, da v posameznih ulicah prodajajo le istovrstne predmete, da stojé torej trgovine z enakim blagom druga poleg druge. Kupec mora samo vedeti, v katerem oddelku se nahaja stvar, ki je potrebuje; tam dobi toliko istovrstnih prodajalnic, da ima blaga na izbiro.

Ko sem stopil v bazar, sem najprej opazil kolibe, koder prodajajo kruh. Pekó ga v obliki tankih, okroglih mlincev ali oblatov različne velikosti: od najmanjše »cesarske« žemljice do velikanskega hleba. Kruh, tenék kot papir, uporabljajo Sarti mesto krožnikov, ker nimajo lončene in porcelanaste posode. Na take pladnje nalože jedi; po zaužitem obedu pojedó še — krožnike. Kruh pekó iz neprekvašenega testa, iz pšenične ali ječmenove moke. Rži do prihoda Rusov Turkestanci niso sejali.

GINLJIVO je, kako domačini spoštujejo kruh; najmanjšo drobtino skrbno poberejo s tal. Leta 1875. so se ruski odposlanci v največjem sijaju napotili k buharskemu emíru. Pred njimi so jezdili dvorni maršali in višji uradniki v najdragocenejših oblačilih. Naenkrat se procesija ustavi. Na čelu spreveda je jezdil najvišji zapovednik buharske vojske, oblečen v kraljevska oblačila. V prahu poleg pota je zapazil neznamen kosček kruha. Stopil je s konja, ne oziraje se na to, da se je ustavil velikanski sprevod, pobral drobtino in jo shranil v obleki, vezeni z zlatom in dragimi kamni.¹

Domačinom se zdi greh, živino krmiti s kruhom. Ruski uradnik¹ je potoval v gorovje, kjer ni bilo dobiti krme za konje. Imel je pa s seboj mnogo kruha in je ukazal, konje nasititi s kruhom. Dva dni kesneje opazi, da so konji povsem izstradani, da ne morejo dalje. Zvedel je, da hlapci niso izvršili povelja, ker se jim je zdelo greh, konjem dati kruh, ki je namenjen samo ljudem; rajši so pustili konje dva dni brez vsakršne hrane.

Iz krušne ulice pridemo do trgovin, kjer prodajajo sveže in suho sadje, najvažnejše hrano Turkestancev. Sadja pridelajo silno veliko. Po nekaterih kolibah so naigramdili cele skladišnice užitnih buč (melon), ki so jako poceni. Po stojnicah pa so razstavili: jabolka, hruške, smokve, češplje, mandlje, jagode, orehe in lešnike. Navadni Sarti so glede hrane zelo skromni. Preprost delavec zaužije za kosilo ploščo kruha in kos melone, kar ga stane tri ali štiri vinarje; na jesen se po-

¹ L. c., str. 273 sl.

sladka še z grozdem, ki ga je v deželi na preostajanje. Pravijo, da reven Sart porabi poprečno za hrano, obleko in stanovanje po šest do osem kron na mesec.

Značilen smrad nam naznanja, da smo zašli k — mesa rjem. Živino koljejo kar na ulici, kjer jo denejo iz kože in razobesijo po stenah in stebrih, kakor v drugih kolibah obleko, posodo itd. Poleti prične meso takoj dišati; muhe in drugi mrčes ga obletava. Par korakov od mesnic so javne kuhinje, kjer cvro in kuhajo v kotlih, pražijo pa na vilicah nad preprostim ognjiščem, seveda kar na prostem ali vsaj v odprtih prostorih. Tudi odtod se širi daleč naokrog dim in smrad pokvarjene masti.

Meso si privoščijo premožnejši, reveži pa le ob velikih praznikih. Sarti uživajo samo bravino (ovčje meso) in kuretino, malokdaj govedino, svinjine pa seveda nikoli, ker je mohamedancem ravnótako prepovedana kot Židom. Tudi ne jedó kameljege in konjskega mesa, ki ga Kirgizi cenijo kot slaščico. Bolj čudno je, da Sarti ne marajo divjačine in rib, dasi jih je v obilici ter jih vera ne prepoveduje. Krave redé vsled mleka in jih zakoljejo šele, ko se postarajo. Ker goveda slabo krmijo, je govedina žilava; tako meso uživajo samo reveži, ker je mnogo cenejše kot ovčje. Bravina pa je sočna in okusna. Ob velikih pojedinah spekó celega janjca.

Najpriljubljenejši jedili sta piláv in šašlík.

Piláv je pristno mohamedanska jed. Ko so ruski poslanci prvíkrat prišli v Buharo, so moslimi razmišljali, bi li »nevernikom« ponudili sveto jed; slednjič sta zmagali politika in gostoljubnost. Piláv prirejajo iz bravine, masti, riža, korenja in rozin tako, da najprej cvro v kotlu ovčjo mast, meso razrežejo na majhne kosčke in jih denejo v razbeljeno mast, temu primešajo razsekljanega korenja, z rozinami in poprom pomešanega riža in vse skupaj v zaprti posodi kuhajo eno uro. Najvažnejše pri tem je ovčje meso, ki mu bogatini pridenejo še kuretine, reveži pa govedine. Le domačini znajo skuhati dober piláv, Evropejcem pa se jed sprevrže v rižovo kašo. Pilava snedó Sarti ogromne množine; kakor mi kruha, se Turkestanci pilava nikdar ne naveličajo; bogatini ga uživajo celó dvakrat ali trikrat na dan. Ni ga skoraj obeda brez pilava. Vrhutega je taka jed zelo poceni; za 50 vinarjev pilava ne bi snedel nihče. Imenitnim gostom ga prineso velikansko posodo, ki bi zadostovala za dvajset mož. Sarti namreč mislijo, da gosta tem bolj počasté, čim večje množine jedil mu ponudijo.

Šašlik se je po Kavkazu in Srednji Aziji tudi zelo razširil. Kakor Ezav za lečo, bi Gruzinec ali Sart prodal prvenstvo za šašlik. Prireja se iz ovčjega mesa in masti. Oboje razrežejo v kosčke, ki so veliki kot orehi, jih osolé in opopravo, nasade na paličice tako, da se med dvema koscema mesa nahaja koscec masti, in vse skupaj pražijo na žerjavici. Meni šašlik ni ugajal; zdel se mi je pre-masten.

Nožev, žlic in vilic domačini ne rabijo; z roko zajemajo iz skupne skledе. Pred kosilom si mora vsakdo umiti roke. Ko gostje čepé krož »mize«, t. j. krož prta, ki so ga razgrnili po tleh, prinese v boljših hišah služabnik pred obedom umivalnik in vlije vsakemu gostu vode na roke; isto se zgodi po kosilu.

V sosednjih trgovinah sem ugledal razno-vrsten sladkor, ki ga uvažajo iz Evrope, testenine, med njimi pristne makarone, butarice lesa, poleg njih pa odprte vreče, napolnjene z okroglimi ploščami — posušenimi kravjekí, ki jih reveži rabijo kot kurivo. V naslednjih ulicah prodajajo žito (riž, pšenico, ječmen, oves, proso), razna seme-na (konopljeno, laneno, makovo in solčnih rož) in poljske sadeže: turščico, grah, lečo, fižol, čebulo, kumare, peso, korenje, zelje, krompir itd. Ta oddelek me ni zanimal, kakor tudi ne prihodnji: kovinska obrt, kjer so razstavili železne in bakrene predmete. V stranski ulici so hudo razbijali — kovači; le oddaleč sem gledal, kako so izdelovali podkve in jih kraj ulice konjem nabijali na kopita. Iz daljave so se oglašali kleparji, nožarji, žebjarji, brusarji, ki so povzročali tak ropot, da sem se v velikem ovinku izognil njih delavnicam.

Hodil sem po bazaru s knjižico, kamor sem zapisoval posamezne predmete. Radovedno so me gledali z vseh strani; nekaj nenavadnega se jim je zdela moja črna nedeljska obleka, kakršno uradniki nosijo samo ob slovesnih prilikah, in moj slamenik, ki na Ruskem in v orientu ni v navadi.

Zašel sem med usnjarje in čevljarje.

Ker je v Turkestanu mnogo živine, je tudi usnja več kot ga potrebujejo. Strojijo kože ovac, koz, konj, oslov in goved. Zanimivi so mehovi, ki jih rabijo za vodo, da jo prenašajo z vodnjaka v stanovanja, da škropé ulice in dvorišča, ali pa da jo vzamejo s seboj, ko potujejo po puščavi. Kadar odirajo janjca, mu ne prerežejo kože, marveč mu jo slečejo z života. Nastavke nog in vratu zadržujejo, dokler je koža še sveža, s tankimi jermení, da meh nima nikakega šiva in ne pušča vode.

Sarti ne rabijo nikakršnih nogavic; saj jih niti plesti ne znajo. Pač pa nosijo — moški, ženske in otroci — do kolen segajoče škornje iz mehkega usnja, brez petá in trdih podplatov. Táko gibljivo obuvalo jim nadomešča nogavice. Vsekdar pa, ob najlepšem in najslabšem vremenu, nosijo tudi — galoše, večinoma zelenkaste barve, ki se »škornjem« natančno prilegajo. Kadar stopijo na preproge ali v stanovanje, kakor tudi med molitvijo, odlože opanke. Da na pragu mošeje sezujejo galoše, ni morda verska zapoved ali spoštovanje, izkazano hiši molitve, marveč le splošna navada; kajti po stanovanjih in mošejah nimajo stolov in klopi, marveč vsi sedé na preprogah, ki morajo biti kolikor moč snažne; opanke so pa navadno zaprašene, ob slabem vremenu tudi blatne do skrajnosti.

Čevljarji na bazaru so si delo razdelili: nekateri izdelujejo samo »čevlje«, drugi galoše, tretji navadne opanke, četrti močne škornje za jezdece; polovica jih prirezuje usnje, druga polovica šiva posamezne kose. Po mnogo kolibah samo krpajo staro obutev; ti krpači so tudi med Sarti proletarci čevljarskega stanu. Obuval ne izdelujejo po naročilu; zato nosijo domačini navadno prevelike čevlje; dobra lastnost take obutvi je ta, da Sarti ne poznajo — kurjih očes. Šivajo pa čevlje tudi ruskim naseljencem; pravijo, da je taka obutev ne samo cenejša, marveč tudi mnogo trpežnejša nego evropska. Vzrok je ta, da mora živina turkestarskih nomadov leto in dan, v mrazu in vročini prebivati na prostem, da je torej njih koža veliko močnejša kot pa koža naše pomehkužene živine, ki večji del svojega žitja prebije po hlevih.

Poleg čevljarjev so se nastanili sedlarji, ki se pečajo s konjsko opravo, za ježo in za vožnjo. Izdelujejo pa še druge predmete iz usnja: kovčege, torbe in torbice, nožnice za orožje, biče nagajke itd. Tudi med sedlarji se vsak rokodelec bavi le z eno vrsto blaga.

Na tlorisu sem čital, da v sosednji ulici prodajajo tibetejke (čepice). Glede pokrival so Sarti, kot mohamedanci sploh, zelo natančni. Vera jim ukazuje, da si morajo lase briti. Da jih pozimi v glavo ne zebe, poleti pa solnce ne peče, nosijo podnevi in ponoči majhne, okrogle, pisane čepice iz svile, polsvile ali žameta, po obliki podobne kopicam naših redovnikov. Sešita je tibetejka iz štirih izsekov in je nizka, da se kolikor moč prilagodi glavi. Bogatini si čepico okrasé še z zlatimi in srebrnimi našivi. Tibetejka nadomešča Sartom fes, ki ga verska navada zapoveduje Turkom, vendar pa ima povsem drugačno obliko nego ta.

Kadar nastopijo javno, si krog čepice ovijejo še turban, ki se v Turkestanu nazivlje »čalma«. Turban je znamenje pravovernega moslima; zato je v azijskih neodvisnih državah vsem »nevernikom«, posebno pa Židom, prepovedano nositi čalmo. Turban je Sartom istega pomena, kot pri nas črna suknja in ponekod še cilindri: ob slovesnih prilikah ga mora nositi vsakdo. Sestoji pa turban iz več metrov dolgega, širokega traku iz svile ali bombaževine. Mohamedanski aristokrati: begi, učenjaki, sodniki, hodže, mulle in dijaki-visokošolci nosijo snežnobelega čalma iz najboljše svile, trgovci in meščani pa rdečkaste ali modrikaste iz pavole. Važno je ne samo, kake barve in iz kake snovi je turban, marveč tudi, kako širok da je. To se ravna po družabnem stališču moslima. Preprost človek se zadovolji s par metri, turbani visokih dostojanstvenikov pa so zviti iz 20 do 30 metrov blaga; pod tako ogromnim pokrivalom skoraj izgine obraz. Turškega sultana, poglavarja vseh mohamedancev, si Turkestanci ne morejo misliti drugače nego s čalmo, dolgo vsaj 50 metrov. »Ko sem jim pravil,« pripoveduje moj mentor,¹ »da sultan sploh ne nosi turbana, marveč tibetjko (= fes), mi niso verjeli; med Sarti namreč samo najrevnejši berači vedno nosijo le tibetjko, sicer si pa vsakdo kupi čalmo, bodi še tako preprosto, da jo pokrije ob slovesnostih.«

Zelo se trudijo moslimi, da si turban ovijejo krog glave kar najbolj umetno. Večkrat sem jih opazoval pri tem delu; če se mu ni zdel dovolj umetno zaviti, ga je razdril in ovil še drugič in tretjič. Predvsem si trdno privije tibetjko, da se turban in čepica dobro sprimeta; nato pa ovija blago krog glave više in više. Tibetjka tvori dno turbana in gleda zgoraj iz njega. Oba sta združena tako, da se turban in čepica dvigneta hkrati, ne da bi ovoji razpadli. Konec blaga imenitnejši skrijejo med ovoje, pri preprostih pa izza ovojev pada na levo uho. Turban je baje izvrstno sredstvo zoper solnčarico, ker ne varuje samo glave, ampak tudi obraz in tilnik pekočih solnčnih žarkov.

Doma, posebno pri delu, preprosti Sart poleti ne nosi drugega nego srajco, spodnje hlače in neizogibno tibetjko, ki je tudi ponoči ne odloži. Vsi, celo bogatini, hodijo poleti po hiši bosi. Poljski delavci pa imajo ob največji vročini na sebi samo tibetjko in spodnje hlače, ki jih zavišejo nad kolena, da se zdi, kakor bi hodili v plavalnih hlačicah.

Križem bazara stoje prodajalci n a p i t k o v, nikakor ne alkoholnih, saj je vino Mohamed strogo

¹ L. c. 265.

prepovedal, temveč raznovrstnih pokalic, ki jih Rusi nazivljejo »kvas«. Marsikje sem se ustavil, da sem si utolažil žejo s sladkim sirupom in ananasnim kvasom. Ob hudi vročini voda kar usahne onstran grla, da se je treba neprestano zalivati. Prodajalec dene v kozarec še kos ledu, da se tekočina tembolj ohladi. Domačini imajo sladkarije zelo radi, posebno še sladoleđ, ki ga poleti zaužijejo velike množine. Izdelujejo ga na preprost način. Prodajalec ima v zalogi mogočen kos ledu, dvomljive čistoče. Led pridobivajo pozimi iz umazanih jarkov in ribnikov. V njem se nahaja trava, perje, konjski gnoj in mrčes. Z nožem odlušči prodajalec par kosčkov na krožnik, polije s sirupom, zmeša, in sladoleđ je gotov.

Prispel sem v oddelek, kjer se prodaja obleka. Ta »je pri Srednjeazijcih skoraj edina stvar, kjer moremo govoriti o razkošju. Medtem ko so stanovanja večinoma taka, da bi Evropejec razmišljal, je li varno v takem brlogu nastaniti konje in goveda, se oni, ki jim razmere količkaj dopuščajo, ponašajo s svilnatimi, zametastimi, z zlatom pretkanimi oblačili, ki v žgočem solncu bleste v najkrasnejših barvah. Ko bi se k zborovanju sešli ugledni domačini in ruski dostojanstveniki, bi z zlatom in srebrom vezene, z odlikovanji pokrite uniforme uradnikov in častnikov kar obledele. Ne samo, da je obleka domačinov iz dragocenega, zelo pisanega blaga, razkošje obstoji tudi v tem, da si nadenejo kolikor mogoče veliko oblačil. Čeprav pripeka vročina, da kaže toplomer v senci 48° C, si bogatin ob slovesnih prilikah nad spodnje perilo obleče do šest sukenj različne barve; družabno stališče in bogastvo domačina moremo deloma uganiti že po številu vrhnjih sukenj.«¹

Z razkošnimi oblačili pa se ponašajo le — moški. Ženske so na ulici opravljene kot — nune; njih vrhnji plašč je zelo preprost. Mohamedova vera zahteva, da ženska ne nastopa v javnosti. Vrhutega mora biti vsaka Sartinja na ulici popolnoma zagrnjena. Ko bi se napravila v najdragocenejša oblačila, bi vendar nihče ne vedel, kakšna Evina hči se skriva za svilo in zlatom. Ker se za obleko zanimajo le moški, se »moda« v Srednji Aziji nič ne spreminja; kakor so se oblačili pred sto in dvesto leti, se oblačijo še dandanes, in če si kdo nadene suknjo, ki jo je kupil pred 30 leti, je ta še vedno — moderna.

Oblacijo se Turkestanci vsi na enak način: Sarti, Buharci, Hivanci, Turkmeni, Uzbeki, Kašgarci, Tadžiki in kolikor je še drugih stalno naseljenih narodov od Kaspiškega jezera do kitajske

¹ L. c. 256.

meje. Le pokrivalo je mnogovrstno, sicer so pa razlike malenkostne.

Obleka Sartov je prav — ohlapna. Evropejci nosimo dokaj ozke čevlje in tesna oblačila; ne govorim o modi nekaterih zastopnic nežnega spola, ki si z moderno obutvijo kvarijo noge, s pretesnimi jopiči in stezniki mučijo telo, da ne morejo niti pravilno dihati. Sarti pa skrbe za to, da je obleka kolikor mogoče široka in udobna; nikjer ne sme telesa stiskati ali ovirati. Njih obleka nima niti gumbov niti zaponk. Na perilo in oblačila so prišili trakove, ki jih poljubno pritagnejo ali spuste, kakor se jim zdi primerneje. Ne nosijo ovratnikov in ovratnic; vrat je vedno prost. Taka noša je čedna in bolj zdrava kot naša. Če bi postavili vstric častitljivega Sarta v dolgih, širokih oblačilih in pa evropskega velikomestnega gizdalina, bi vsakomur, kdor ima kaj zmisla za lepočutje, azijska noša bolj ugajala, ne glede na to, da bi se zdravniki brez dvoma izrekli za ohlapnejšo obleko. Srednjeazijcem pa se zdi naša tesna obleka, moška in ženska, naravnost — pohujšljiva.

Oblačil ne izdelujejo po naročilu, marveč že izgotovljena prodajajo na bazaru. Le za perilo in otroška oblačila kupujejo blago, da gospodinje doma sešijejo, kolikor je treba za družino.

Obleka nima nikakršnih — žepov; kar mi spravimo v žep, spravijo Sarti — za pas. Kdor vzame s seboj mnogo predmetov, si obesi za pas še usnjato torbico. Pač pa rabijo velike »žepne« robce, kar je navidez samo s seboj v protislovju; saj, kjer ni žepov, tudi ne more biti žepnih robcev. Zataknejo si jih za pas, ali pa enostavneje: kar opašejo se z robcem. Tudi jih ne moremo imenovati »njuhalni« robci; tako nazivanje pri Sartih ne bi imelo nikakega pomena, ker — ne njuhajo tobaka. Rabijo robce prav pogostokrat, da si otirajo pot in brišejo roke; Turkeščanci se namreč umivajo po večkrat na dan: pred molitvijo, pred jedjo in po jedi in ob nešteto drugih prilikah.

Sart obleče predvsem široke spodnje hlače in dolgo srajco, ki mu sega čez kolena. Nosi pa srajco nad hlačami po »sarmatskem« načinu, kakor je navada tudi pri ruskih muzikih. Srajca nima ovratnika in je razklana do pasu; le sredi prsi jo zapnó s prišitima trakovima in krog ledij prevežejo s pasom ali robcem. Poleti, vsaj v domači hiši, ne nosijo drugih oblačil. Kadar pa gre Sart med ljudi, si nadene še več »sukenj«, prav podobnih našim »spalnim« suknjam; nadomeščajo mu vsa vrhnja oblačila. Razlikujejo se od spalnih sukenj v tem, da nimajo ne ovratnika, ne žepov, ne vrvice za prepasovanje, pač pa zelo dolge rokave, ki so

zgoraj široki, medtem ko se navzdol vedno bolj zožujejo, in so mnogo daljši kot roke; zato pozimi Sarti ne rabijo rokavic, marveč spuste rokave čez dlan. Na ulici so take suknje pripravne, toda ročno delo zavirajo, ker rokavi vedno silijo čez prste. Sicer pa suknje pri delu ne nosijo, ampak jo nadenejo šele, če stopijo na ulico, podobno kot Rimljani, ki so oblekli togo samo takrat, ko so šli z doma. Pozimi Turkeščanci ogrnejo krajšo, z volno podšito suknjo s kratkimi, širokimi rokavi. Ob mrzlem vremenu je to edina vrhnja obleka delavca in kmeta. Bogatini pa oblečejo dve, tri in še več sukenj, da je dragocenejša vedno vrhu manjvredne. Njih število se ravna po temperaturi, tako da Sarti govoré o »mrazu dveh, treh, štirih in več sukenj«.

Vrhnjo obleko izgotavljajo iz najrazličnejše robe. Dragocene suknje iz rdečkastege, z zlatom vezenege brokata, podobne našim bogoslužnim oblekam, nosijo v neodvisnih pokrajinah principi pa dvorjani. Suknje iz rdečega, zelenega in modrega žameta oblačijo uradniki, župani, sodniki. Meščani si nadenejo ob slovesnostih pisana svilnata odela. Ob delavnikih se poslužujejo trgovci ter nižji uradniki napol svilnatih, navadni meščani, rokodelci in kmetje pa bombažastih sukenj. Le hlapci, dninarji in poljski delavci nosijo plašče iz surovega platna, ki se drugače rabi za vreče. V takih suknjah prenašajo tudi bremena; konce potegnijo čez ramo, da nastane velik »nahrbtnik«, kamor nalože breme: les, opeko, žito, celó — gnoj. Podobna oblačila uporabljajo Sarti kot deževne plašče; dežnikov in solčnikov Turkeščanci ne poznajo; zato si pa ob slabem vremenu plašč zavišejo čez glavo.

Suknje prevežejo s pasom, t. j. 3—6 metrov dolgim pisanim trakom, podobnim onemu, ki si ga ovijajo krog čepice; mnogi rabijo isti trak kot pas in kot turban. V ta pas zatakne Sart, kar mi spravljamo v žepe. Tamkaj shrani tobačnico, nož, bič in koran, v vojnem času bodalo, samokres in meč, na potovanju pa kruh, sadje in čaj. Ko se vrača z bazara, si zatakne ali pa obesi za pas vse, kar je nakupil, tudi čevlje in posodo. Denarnic Sarti ne rabijo. Denar zavijejo kar v žepni robec in vtaknejo za pas. Denarja ne nosijo s seboj, navadno le takrat, ko gredo na bazar. Komur zmanjka prostora, obesi na pas še usnjate in svilnate torbice, kamor spravi ostale predmete.

Ženske se nosijo podobno kot moški, le da je obleka bolj pisana, daljša in dragocenejša; prav rade si nadevljejo svilnata oblačila. Na ulici nosijo posebno »uniformo«, ki je za vse ženske enaka, naj so že mlade ali stare, revne ali bogate, omožene ali samice. Obleči morajo temnosiv plašč, ki

ga ne ogrnejo samo čez rame, ampak ga potegnejo čez glavo. Plašč sega do tal in zakriva vse telo. Na temenu je na plašč prišita mreža iz črne konjske žime; pajčolan zakriva obraz, visi do pasu in je tako gost, da potez obraza ne moremo videti. Dekleta nosijo mesto črne mreže bel, prosojen zastor iz tkanine, vdove pa, ki bi se rade še enkrat omožile, rdečega. Taka povsem zakrita ženska je podobna staroveški mumiji, ki je ubežala iz egiptovskih grobišč in zašla v orient, ali pa Lotovi ženi, ki se je vsled prevelike radovednosti spremenila v solnat steber. Uniforma je poleti prava muka za nežni spol, ker je silno vroča. Kadar ženska na ulici ne vidi moškega, odpne plašč in dvigne pajčolan, ki ga pa takoj spusti, če zagleda bradača. Le ob uličnih oglih se včasih primeri, da gospodar stvarstva nenadoma uzre ženski obraz, toda le za trenutek; takoj se namreč angelsko bitje okrene in zagrne. Doma pa se bogate Sartinje, kakor pišejo, oblačijo prav čedno in si nadevlejo mnogo nakita: srebrnih ali pozlačenih zapestnic, prstanov in uhanov. Krož vratu si obešajo veržice, ki so nanje nanizale bisere, pisane kamenčke ali pa dolgo vrsto zlatih in srebrnih novcev. Mnogo dragocenosti vpletajo tudi v kite, ki jih umetno podaljšajo s konjsko žimo ali črno svilo. Žal, da lepotičja ne morejo kazati tujcem, ampak edinole možu in znankam.

Mladina do desetega leta se oblači povsem enako. Ker dostikrat tudi dečkom puščajo kite in se otroci po obrazu ne ločijo, je marsikdo v dvomu, ima li pred seboj deklico ali dečka. Sicer se pa mladi nosijo prav kakor stari.¹ —

Od daleč začujem nenavaden hrup, ki narašča boljbolj. Izza ogla se pojavi pet moških v raztrganih oblačilih, ki — prepevajo koran. »D e r v i š i !« mi šine v glavo. Radoveden jih počakam, da si ogledam orientalsko zanimivost. Slok mladenci poje naprej, najbrž kako suro iz korana, ostali štirje, bradati starci, zanemarjeni do skrajnosti, pa mu stalno odgovarjajo: »Lávlav lávlav, lá iláha í lavláv«. Tako sem si zapisal v beležnico; natančno (arabsko) besedilo mi ni znano; zmisel celotnega stavka pa je mohamedanska veroizpoved: Bog je Bog, ni ga Boga razen Boga. Na sekirice dejati glasov ni mogoče, ker pevci ne pojejo po naši glasbeni lestvici; tudi posnemati bi jih bilo težko.

Derviševe je v Turkestanu veliko. Najrajši nastopajo po bazarih, ker je tod največ občinstva. Beračijo posamezno ali pa v gručah. Če pojejo, kriče, da se razlega daleč naokrog. Že prej me je srečal kak berač, ki je ropotal s kovinskim orod-

jem in vpil: »Amámbuli, amámbuli!« Ko nisem takoj segel v žep, mi je toliko časa vpil na ušesa, da sem mu položil denar v skledico. Čeprav so derviši nesramno nadležni in zopni, čeprav jih je mnogo preveč, jim vendar vsakdo kaj podari. Poznavalci orienta trdijo, da jih verni moslimi celó — spoštujejo. Nam je to neumljivo; saj domačini vedo, da so derviši samo leni postopači, ki se jim ne ljubi delati in rajši živé od žuljev drugih ljudi. Pravijo, da tudi z razuzdanim življenjem ne delajo časti Mohamedu. Nekateri so blazni, drugim se slaboumnost bere z obraza. So pa veliki gorečneži. V neodvisnih pokrajinah derviši po ulicah in bazarih nastopajo kot pridigarji, ki ljudstvo navdušujejo k verski gorečnosti in sovraštvu do »nevernikov«. Po ruskih gubernijah so jim javne govore prepovedali. Derviši ne delajo ničesar, samo beračijo. Miloščine ne prosijo, marveč — zahtevajo. Hvaležnosti ne kažejo nikakršne; nasprotno, derviši mislijo, da oni vernikom izkazujejo dobrote, ker jim s pobiranjem miloščine nudijo priliko, izvrševati Bogu dopadljiva dela.

Derviši nosijo posebno »uniformo«. Značilno je njih pokrivalo: izredno visoka, štulasta, sukнена kapa, kakršne sicer nima nihče. Darove pobirajo v nenavadno pušico: podolgasto bučo so razdelili na dvoje; v spodnji, širši del pobirajo denar, zgornji del pa je nekak pokrov; oba dela sta z vrvicami zvezana približno tako, kakor pri naših cerkvenih kadilnicah. V levici drže dve paličici, združeni s kovinskim obročkom; z njima ropotajo, da opozarjajo ljudi nase. V desnici nosijo debelo gorjačo; tudi nanjo včasih obesijo ploščice, da rožljajo z njimi. Oblačilo imajo na sebi samo eno: suktnjo, prevezano z vrvico. Nanjo so našili brez števila pisanih krp različne oblike in velikosti. Suknja je zamazana in razcapana; kosčki cunj in volnene podloge visé z uniforme; skozi večje in manjše luknje pa se kaže golota, da ni več — dostojno. V primeri s turkestarskim dervišem bi bil starogrški Diogenes pravcati gizdalin. Našite krpe so bistven del uniforme. Če si derviš omisli novo suktnjo, prišije nanjo pisanih cunj; od daleč bi vsakdo mislil, da je suknja že stara, od blizu pa se vidi, da je še nova.

Moslimi zelo spoštujejo one, ki so bili že v Meki na prerokovem grobu; imenujejo jih romarje (h a d ž i). Dobili so predpravico, da smejo nositi bele suknje. V Turkestanu je hadžijev malo, ker je Meka preoddaljena in pot pretežavna. Romarji potujejo skoz Afganistan v Indijo, odtod pa po morju v Arabijo. Tak izlet traja eno ali dve leti. Vsled kolere in drugih bolezni, vsled žeje in lakote, vsled roparskih napadov in težavnega potovanja

¹ L. c. 257—272.

umre mnogo hadžijev na poti. V novejšem času romajo bogatejši moslimi čez Kaspiško jezero, po Črnem in Sredozemskem morju.

Stalno naseljeni Turkestaneci so verni mohamedanci. Pripadajo k sunitom,¹ kakor Turki pa Kirgizi. Perze, ki so šiiti,¹ prištevajo med »nevernike« in jih hudo sovražijo, bolj nego kristjane. Medtem ko so Kirgizi le po imenu moslimi, toda v resnici ne molijo, se ne umivajo, nihče ne roma v Meko, ženske ne zakrivajo obraza, pa Sarti in drugi rodovi natančno vršé verske dolžnosti: radi dajejo vbogajme, se umivajo, kakor jim zapoveduje koran, če treba, tudi sredi ulice; zvesto opravljajo jutranjo in večerno molitev. Na potovanju, ob nevihti, v najhujšem blatu in prahu pokleknejo kar sredi ceste, se obrnejo proti Meki in molijo, ne oziraje se na druge ljudi. Če se dva prepirata in z minareta cerkvenec povabi k molitvi, prenehata z razporom, odmolita, nato pa se obdelujeta znova. Zdržek od vina in svinjine, obreza, post v ramazanu, so dolžnosti, ki Sart o njih ne razmišlja, pač pa jih vestno izpolnjuje, čeprav nekatere obveznosti niso lahke. Ob ramazanu n. pr. od ranega jutra do pravega večera ne smejo ničesar ne jesti, ne piti, ne kaditi; niti ne kopljejo se takrat; zgodilo bi se namreč lahko, da bi kapljica vode skozi nos ali usta zašla v telo. V tem desetletju obhajajo ramazan ob najhujši vročini, da je post še težji. Petek praznujejo drugače, nego mi nedeljo. Zjutraj se sicer možaki zbero v mošeji k skupni molitvi, nato pa se razidejo na delo in po opravkih, prav kakor ob delavnikih. —

Stopil sem v čajnico, kakršnih je na bazaru veliko, zlasti tam, kjer se križajo ulice. Gostje so za trenutek umolknili, prenehali z igrami ter me gledali kot čudo iz devete dežele. Tudi jaz sem bil v zadregi, pa le zato, ker nisem imel kam — sesti. Strežnik je prinesel nekaj zabojček in ga postavil h klopi ob steni, kamor je postavil tudi veliko posodo s kropom in majhno s čajem. Komaj so se domačini pomirili, so zopet utihnili, ko sem izvlekel knjižico, kamor sem zapisal par stavkov; moral sem jo spraviti, sicer bi z gledovanja ne bilo konec. Bazarske čajnice so za Sarte »življenska potreba«. Tu se shajajo »meščani«, da se ves dan

¹ Razdelitev mohamedancev v sunite in šiite je bolj političnega, kot pa dogmatičnega pomena. Šiiti ne pripoznavajo prvih treh kalifov; po njih mnenju je bil postavni naslednik Mohamedov njegov zet Ali. Verske razlike so malenkostne. Večinoma so moslimi suniti, predvsem Turki in Arabci, ki se smatrajo za strogo pravoverne, le Perzi so šiiti. Zato med Turki in Perzi ni odkritosrčnega prijateljstva. Sicer je pa v islamu na obeh straneh mnogo verskih ločin.

zabavajo, t. j. razgovarjajo, pijejo čaj, kadé in igrajo. Čepé seveda kar na tleh, na slamnatih preprogah, večinoma v gručah. Strežnik jim ne prinaša čaja, marveč samo — kropa v velikih loncih; čaj in sladkor mora vsakdo imeti s seboj. V boljših kolibah so uvedli ogromne ruske samovare, pa tudi v teh kuhajo samo vodo. Pred gosta postavijo lično kovinsko posodo, prav podobno vrčkom za vino in vodo po naših cerkvah, toda mnogo večjo. Vanjo vrže čaja, ga zalije s kropom in odliha tekočino v plitvo, široko čašo, ki je vedno lepo pisana, dostikrat celó iz kitajskega porcelana.

V bazarskih čajnicah je Turkestanec kakor v raju. Mimo kolibe se vrsti mnogobrojno občinstvo, Sart vse vidi, vse zve, sam sebe stavi na ogled in prevzetuje z lenobo in z lepo obleko. Če je lačen, mu iz bližnjih kolib prineso sadja, pilav, šašlik in kar poželi. S sosedi razpravlja o domačih novicah in o politiki. Če zmanjka gradiva za pogovor, igra šah, kvarta ali kocka. Dobé se med Sarti izborni šahisti. Moj avtor¹ omenja domačina, ki so ga uradniki in častniki vabili v šahovski klub; čeprav so bili Rusi izborni mojstri, Azijec je prekosil vse.

Kavaren pa v Turkestanu ni; kave Sarti niti ne poznajo.

Važna priprava po čajnicah je vodna pipa, ki ji Turki pravijo nargilé, Sarti pa »čilim«. Ni je hiše brez take pipe. Čilima ne kadé le moški, ampak tudi ženske. Domačini zelo radi kadé, toda vedno iz čilima; evropskih pip, smotk in svalčic ne marajo. S tobakom si ne dajo preveč opraviti: perje posuše kar na solncu. Čilima ne kadí posameznik, marveč le večja družba. Strežnik napolni navpično cev s perjem, vrže na tobak par kosčkov žarečega oglja in skozi stransko cev spravi pipo v red. Nato jo ponudi najiminitnejšemu gostu, ki puhne parkrat iz nje, potem pa jo izroči sosedu. Po čajnicah kade neprenehoma; ko zgori tobak, napolnijo pipo iznova. Jezdi znanec mimo čajnice, mu takoj ponudijo čilim; na konju sedeč mora jezdec puhnuti vsaj parkrat. Seveda ne pogrešajo pipe pri nikaki pojedini. Če potuje karavana, ima s seboj strežnika, da nosi čilim, ga oskrbuje in ponuja potnikom. »Neodvisni knezi imajo stalnega dvorjana, ki skrbi za čilim. Ta dostikrat zelo vpliva na vladarja, ker se vedno suče krog njega in ob pravem času lahko zastavi dobro besedo za prijatelja, pogubno pa za nasprotnika.«²

V kolibah, koder prodajajo tobak, sem opazil prav lepe tobačnice, črne in rjavkaste. Vanje so

¹ L. c. 301.

² L. c. 286.

devali — zelenkast prašek. Vendar pa Turke-
stanci nikdar ne nosljajo (njuhajo), pač pa tobak
— žvečijo. Tobakovo perje smeljejo nadrobno in
mu pridenejo še prijetno dišečega sezamovega se-
menja. Nasujejo si praška pod jezik, ga dolgo časa
žvečijo in končno izpljunejo.

Križem bazara sem srečaval b r i v c e. Veči-
noma nimajo lastnih kolib; selijo se iz ulice v ulico
in »vse svoje s seboj nosijo«. Mojster rabi samo
par predmetov: britev, brisačo, umivalnik in nizek
stolček, ki ga postavi k steni, da nanj séde, kdor
se želi briti. Ne brijejo pa brade, ampak — lase,
prav po Mohamedovi postavi. Mila brivci ne ra-
bijo; ubogi žrtvi zmočijo lase in obrijejo glavo s
preprosto britvijo. Brada pa je moslimu sveta;
britev se je ne sme dotekniti; le brke krog ust si
pristriže, da ga ne ovirajo pri jedi. Brado skrbno
negujejo in češejo. Tudi dečkom že zгодaj brijejo
lase; samo na tilniku jim pusté čop las, ki jih zvi-
jejo v kito. Kesneje jim odrežejo tudi kito; s tem
deček postane — polnoleten. Važni dogodek v
družini slovesno praznujejo. —

Takó valoví življenje po sejmišču. »Bazar je
za Turkestanca silno važen, da teža niti pojmiti
ne moremo. Na bazaru preživi Sart večji del svo-
jih dni; bazar mu nadomešča gostilne, kavarne,
zabavišča, borzo, sodnijo, časopise. Na bazaru se
vrši vse javno, pa večinoma tudi zasebno življenje
moških meščanov. Poleti in pozimi se mudí čez
dan skoraj vse prebivalstvo na bazaru, v kolikor
ni zaposleno s poljskim in vrtnarskim delom. Ba-
zar je pravi dom meščana; v zasebnem stanovanju,
ki ga zanemarja, samo prenočuje; tam hrani last-
nino, žene in otroke.«¹

Poskrbeli so tudi za tuje trgovce. Ker po me-
stih ni gostilen, so jim sezidali zelo velike k a r a -
v a n s a r a j e, javna poslopja, da v njih začasno
bivajo potujoči trgovci, ki tamkaj spravijo blago,
konje in kamele. Na širnem dvorišču, koder se
vedno nahaja vodnjak, privežejo živali in pusté
morebitne vozove. Dvorišče obdaja eno- ali dvo-
nadstropno poslopje, sestavljeno iz samih sobic za

trgovce in blago. Prostori so brez oken in brez
pohištva, saj mora vsakdo vso potrebno posteljno
in kuhinjsko opravo prinesiti s seboj, miz in stolov
pa itak ne potrebujejo. Prenočujejo in stanujejo
brezplačno, kuhati si morajo pa sami, oziroma
obedovati na bazaru.

Kdor je bral ta popis, si bo morda bazar pred-
stavljal kot nekaj krasnega, čeprav ne vseskozi
modernega. Saj se tam dobi vse, kar je v orientu
sploh mogoče dobiti. Vsak dan kupci prihajajo in
odhajajo, deloma peš, deloma na konju. Navade,
nošo in življenje orientalcev najlaže opazujemo na
bazaru. Vse to je res. Res je pa tudi, da pristni
Azijci tujca na sejmišču gledajo postrani. Če hoče
kaj kupiti, se zbere gruča, ki hvali blago na pre-
tege; tujcu je treba cene pošteno naviti. Najnepri-
jetnejše na bazaru pa je — grozna umazanost in
neznosen smrad. Po sejmišču so na vse strani iz-
peljali odprte vodne jarke. Vsa nesnağa odteka z
bazara v te jarke, da postane voda nepopisno uma-
zana. V tej vodi se neprestano umivajo domačini,
izpirajo konji in kopljejo garjevi psi. S tako vodo
polivajo ulice, pa tudi — kuhajo čaj in jedila, do-
mačini jo celó — pijejo. Mesarji na ulici koljejo
in odirajo živali; meso smrdi, mrčes in muhe ga
obletavajo v gostih rojih, da je ponekod vse črno.
Iz kuhinj se širi dim daleč naokrog; ker kurijo do-
stikrat s kravjeki, ne diši dim po vijolicah. Po-
kvarjena zabela in prismojena jedila nosu ne pri-
jajo. Trume konj in kamel vsak dan bazarske
ulice prekorakajo in — pognoje. Ker odpadkov
nihče ne odstrani, izhlapevajo dušikove spojine
kar sredi ceste in zastrupljajo zrak z neblago-
dišečimi vonjavami.

Ko bi se na bazaru nahajala cerkev, bi bilo
že davno odzvonilo poldan, ko sem dovršil izpre-
hod po sejmišču. Na to dejstvo so me opomnili
nekateri trgovci, ki so se zleknili po preprogi in
okrenili v steno, da si odpočijejo od težavnega do-
poldanskega dela. Spomnil sem se, da me je sobrat
povabil na kosilo. Poiskal sem tramvaj in se v
družbi častitljivih Sartov s širokim turbanom, pi-
sanimi haljami in svetlo zlikanimi škornji odpeljal
v ruski oddelek.

¹ L. c. 160.

petelinči lepi seržant, za Agato ste pa slepi.« — »Kogâ?« sem se razsrdil, kakor sem zgoraj napovedal, »obreklijvka!« Takrat so pa vse zavpile po vrsti: »Res je, res je. Svilene nogavice nosi, prstan in uhane iz Pariza. Mari jih je zaslužila pri Bertonu, kjer dela dnino po groši?« — »Bomo videli,« sem jim požugal in sem šel ter kar koj poklical mater na odgovor:

»Povejte, mati, tako in tako gre glas od Agate. Iz vaših rok bo Bog tirjal to dušo. Kod hodi?«

»Nikoli naj ne gledam zveličanja, če se je je dotaknil le z mezincem seržant. Ampak, če jo snubi, ali je to greh?« Meni je postalo vroče in nisem mogel drugega, kakor da sem jecljal: »Le naprej, le naprej, mati —« — »Ali naj čaka Tulčkovega Jožka, ali Boštjančkovega Tonejca, ko nimata, da bi si cikle kupila? Ta pa ima — ho —

hišo pri morju, grozdi skozi okna tišče v sobo, iz morja pa rib — da je meso na mizi v petek in svedek. Ali naj hčeri ne privoščim?« — »Za božjo voljo, mati, ali bi vi kravo kupili čez deset gorâ, ali bi je ne?« — »Ne bi je.« — »No torej in hčer prodajate na konec sveta človeku, ki ne veste, če je krščen. Mati, kaj pomaga človeku, če ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi.« — »To pravite vi, ko imate desetino in tlako — reveži si pa moramo najprej pomagati na bolje.« — »Kriste,« sem vzkliknil, ženska je pa zaprla vrata in odšla. Danes pa — o moj dobri, pravični Bog — danes je prijokala Agata, mi povedala, da bodo zibali, da je seržant oženjen — in da mora od sramote sama v vodo. O pravični Bog, ljudje so postali kot neumna živina in bodo poginili v lastnem blatu, kot govori sveti Duh.

(Dalje.)

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

14. Kako živé Rusi v Taškentu.

Srednjo Azijo loči od Rusije na zahodu široko Kaspiško morje, na severu in vzhodu pa neizmerne puščave in stepe. Turkestanci živé sicer v državi sâmi, vendar pa tako daleč od ostalih pokrajin, da ne pretiravamo prehudo, če imenujemo to gubernijo — kolonijo. Izseljenci se sicer ne izneverijo domačim šegam in navadam, toda življenje po kolonijah je v marsičem drugačno nego v domovini. Mož, ki je 15 let kot uradnik-zvezdoslovec preživel v Taškentu, nam obširneje popisuje¹ tako življenje; posnamem le par zanimivosti.

Ko so Rusi zavojevali Turkestan, so hiteli tja doli pustolovci, podobno kot svojčas v ravnokar odkrito Ameriko. Podjetne trgovce je tiral v tujino pohlep po bogastvu. Marsikomu je bila sreča mila; vsotico denarja je vzel s seboj, v novi guberniji pa se mu je kopicilo premoženje. Častnike je tjakaj vabila želja, da kar najhitreje napredujejo. V Srednji Aziji so se neprestano bojevali s sosedi; zato so mnogi dosegli, po čemer so hrepeneli; celo bivši podčastniki so se povzpeli do najvišjih služb. Druge pa je zanesla v Turkestan »nemila usoda«: zamerili so se predstojnikom, zadolžili se čez glavo, z razuzdanostjo in prepirljivostjo se sami izločili

iz družbe. Komur so tla postala prevročâ, ker so ga preganjali upniki, ljubosumna soproga in osleparjeni znanci, se je izselil v namišljeni novi raj. Starši in predstojniki so želeli, da se Katilinarci v novih razmerah poboljšajo; če pa ostanejo lahko-mišljeni razuzdanci, bodo vsaj daleč od domačih; med istovrstnimi tovariši se ne bo nihče zgražal, kako da so izprijeni. Na skrivnem so tudi upali, da njih ljubljena ob vednih bojih s Turkestanci zaseže slavna smrt za domovino: še pozni rodovi bi jih slavili kot junake. Nižji plemiči, nemški baroni iz baltiških pokrajin, grofi, knezi, celo člani carske rodovine so se preselili v Taškent. Pisana družba je tvorila prve ruske naselbine, z nrvnostjo pa se ni ponašala...

Kdor je zašel v Turkestan, se privadil kraja in uživil v razmere, gre nerad iz gubernije. Svobodno, napol azijsko, napol evropsko življenje, vedro temnosinje nebo, zdravo podnebje, bujno rastlinstvo, gospostvo nad domačini omami izseljenca, da se ne vrne na sever; če se pa vrne, mu tam ne ugaja; vse mu je pretesno, razmere malenkostne, na cesti se mora umakniti vsakomur, nebo svinčenosivo, vedno prepreženo z oblaki, solnce sije le v obrokih. Neki general, lahkoživec, da mu ni bilo para, si je izprosil dopust, da bi se v Petrogradu pozabaval; mesto namreč slovi kot shajališče veseljakov. V nekaj dneh pa je zapustil carsko prestolico in se vrnil v Taškent, češ da bi ob Nevi

¹ Franc pl. Schwarz v knjigi »Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker« (1900). Odtod (str. 458—526) sem povzel podatke tega odstavka.

znorel od dolgega časa. Drugega poveljnika so predstavili v večje gubernsko mesto v južni Rusiji; temu se je v Evropi zdelo tako dolgočasno, da je prosil, naj ga upokoje. Bavarec Schwarz se je po 15 letih zelo nerad ločil od Turkestanu; ko je bival že 10 let v domovini (v Monakovem), je še čutil nepremagljivo domotožje po Taškentu.

Kakor se ameriški Yankeeki razlikujejo od Angležev, čeprav izhajajo iz njih rodu, se je tudi pri ruskih srednjeazijskih kolonistih razvil poseben značaj. Vsak izseljenec je doma preizkusil že marsikaj. Dolga, v prejšnjih časih tudi nevarna, je pot čez Kirgiško stepo; toda neizmerne razdalje in slabe ceste izseljencev ne strašijo prav nič. Potujejo cele tedne, uživajo samo čaj in prepečenec. Poštni vozovi odskakujejo po kamenju, da bi potniku duša zletela iz telesa, on pa v vozu še — spi. Popolna osamelost od ostalega sveta, bivanje med tatarskimi rodovi in še mnogo drugega napravi kolonista samostojnega, odločnega, pa tudi brezobzirnega, samoljubnega in — surovega. V divjih, vročih pokrajinah je izginila mehka, »široka« ruska narava.

Čudovito lahko se Rus prilagodi tujim razmeram. Drugi narodi obdrže v tujini cela stoletja lastne posebnosti. Nemci, ki sta jih Peter Veliki in Katarina II. naselila v Rusiji, se še dandanašnji tako nosijo, govoré in živé, kot njih rojaki v domovini; ruskih šeg se niso navzeli skoraj nič. Kazaki pa, ki so jih poslali v azijske pokrajine, so postali sami napol Azijci in vsaj deloma privzeli tudi jezik, nošo in navade domačinov; ohranili so le telesno zunanost: okroglasto lice in bradat obraz. Ta lastnost je velikega pomena za ruske vojake in uradnike. Država je silno razsežna, uslužbenca pa premeščajo z enega konca v drugega. Kdor je pravkar služil v Arhangelskem ali Petrogradu, ga pošljejo v Taškent, iz Tiflisa v Vladivostok itd. Nekaj časa biva častnik ali uradnik v vročih pokrajinah, nato pa na skrajno mrzlem severu; prilagodi se — volens nolens — vsakemu podnebjju, navadi vsakršnih krajevnih, družabnih in narodnostnih razmer ter se povsod počuti več ali manj — srečnega.

Značilna lastnost Evropejcev, ki dalj časa bivajo v Turkestanu, je popolna otopenlost, kakor so brezbrizni tudi domačini. Ko pride izseljenec v Taškent, je energičen, živahen in podjefen. Po nekoliko letih pa otopi, da se mu ne ljubi ne delati, ne premikati se; ne zanima se za nobeno stvar; kaj se godi po svetu, mu ni prav nič mar. Sch. pripoveduje o sebi: »Svojčas sem bukve kar požiral; v mladosti sem prebral obširno knjigo, ne

da bi količkaj prenehal; v Turkestanu pa zadnja leta tedne in tedne nisem vzel v roke nikakršne knjige, časopisov nisem bral že več let. V mladosti sem bil neugnan turist. Ko sem prišel v Turkestan, so me občudovali kot izvrstnega pešca. V Taškentu pa sem se polenil tako, da me je zelo utrudila pol ure dolga pot med zvezdarno in mestom. Večina kolonistov, ki jim sredstva dopuščajo, sploh ne hodi peš. O telovadbi, borenju in s telesnim naporom združenih igrach, ki jih Angleži v Indiji strastno gojé, med Rusi v Turkestanu ni govora.«

Duševno in telesno lenobo povzroča neznosna vročina. Poleti se že vsakdo prepoti, četudi miruje, kaj šele, če se giblje. Devet mescev je nebo čisto kot ribje oko. Nihče ne gleda na tlakomer, saj vsakdo vé, da bo naslednji dan ravno tako jasen in vroč, kot je bil prejšnji. Tuj pregovor pa trdi, da človek ničesar težje ne prenaša, nego nepretrgano vrsto jasnih dni. Zima je sicer kratka, pa zelo mrzla. Zunaj pritiska mraz, ceste pa so nepopisno blatne. Zato nihče ne zapusti gorkega gnezda, ampak se tišči le gorke peči, seveda, če mu služba ne ukazuje, da mora iti na prosto.

Čudno pa je, da se v Turkestanu živeči Rusi prav malo zanimajo za deželo, kakor tudi ne za šege in navade domačinov. Mnogo uradnikov in častnikov je leta in leta živelo v Taškentu, pa niso bili še nikdar v sarskem oddelku. Da bi se učili deželnih jezikov, se jim večinoma zdi celo poniževalno. Če že morajo občevati s Kirgizi, Sarti, Tadžiki, se poslužujejo tolmačev. Neki vojaški poveljnik, turkeštanski Kazak, je razumel kirgiški prav dobro; kadar pa je imel opravka s Kirgizi, je rabil tolmača, da ne bi trpel na ugledu. Če je ta iz nemarnosti prestavljal netočno ali napačno, ga je strogo kaznoval. V novejšem času pa imajo pri službah, kjer mora uradnik občevati z ljudstvom, prednost prosilci, ki razumejo jezik domačinov.

Ruski naseljenci še rajši uporabljajo konje in vozove kot pa Sarti. Kdor le more, si kupi kočijo ali vsaj konja za ježo. Tudi izvoščkov je zelo veliko. Kdo bi pač hodil peš, ko se vsakdo boji telesnega napora? Mesto je zelo razsežno. Če kdo prebiva pred mestom, bi porabil veliko časa, da bi prišel s stanovanja v urad in obratno. Poleti je prevroče, pozimi je preveč blata, konji ter izvoščki so pa jako poceni. Pozimi še gimnazijci in učenčki prijezdijo na konjih ali vsaj na oslih. Zadnjih deset let pa električni tramvaj vozi do skrajnih predmestij.

Oblačijo se kolonisti po naše. Večina si je naredla uniformo, od šolarčka do generalnega guber-

natorja. Klobuka skoraj ni videti; tudi delavci nosijo kape. Vojaki se ponašajo z visokimi škornji; sicer pa ruski mužiki tiče v takih škornjih od zibeli do groba.

Na zahodu si mislimo, da so Rusi zelo umazani. Temu nasproti pa trdijo veščaki, da Rusi, tudi preprosti, glede telesne snage prekašajo vse narode v Evropi. V vsaki občini so zgradili javno kopalnišče, premožnejši se kopljejo seveda doma. V taki kopalnici si vsakdo vsaj enkrat na teden umije telo. Turkestanski izseljenci ne zaostajajo za rojaki. K temu jih sili že podnebje. V ruskem Taškentu n. pr. je krog 70 kopalnic. Kjer je dosti tekoče vode, se kopljejo tudi na prostem, da se z mrzlo vodo vsaj malo shladé. Pripomnim, da na Ruskem plavalne hlačice niso v navadi. —

Svetovnoznana je ruska gostoljubnost. Rus izda zadnjo kopejko, in če nima denarja, zastavi, česar ne potrebuje, da le postreže gostu. Mužik nese k oderuhu praznično suktnjo, da more prijatelja pogostiti vsaj z vodko. Pri odhodu se pa še gospodar zahvali gostu, da mu je ta izkazal izredno čast, ker je pri njem zaužil »skromno kosilce«. Pretirana gostoljubnost je uničila že marsikoga. »Komarjem« pa se dobro godi; nenapovedani smejo k znancem na zajtrk ali na večerjo, k dobremu prijatelju tudi na kosilo. Revni samci se na ta način lahko preživljajo na stroške bogatejših tovarišev. Še zamerijo znancu, če se vsaj enkrat na teden ne oglasi.

Obiskov je tudi v Turkestanu mnogo preveč. Preden gre kdo na daljšo pot in ko se vrne s potovanja, mora posetiti vse znance. Istotako mora vsem družinskim članom svojih prijateljev voščiti za god. Huda je z obiski ob Novem letu in o Veliki noči. Kdor ima mnogo znanja, tri dni teka po mestu od jutra do večera. Posluževati se pošte, je skrajno žaljivo. Častniki ter uradniki morajo obiskovati v popolni uniformi in z vsemi odlikovanji, civilisti pa v črni suktnji. Voščila imajo tudi dobro stran. Ob godovih pogosté vse obiskovalce z izvrstnim predjužnikom, ki traja neredkokrat do kosila ali celo do večerje. Ob presledkih pijó, igrajo in plešejo.

Zanimive so navade o ruski Veliki noči. Silno lepo vstajenje praznujejo opolnoči. Te dni se znanci, kjerkoli se srečajo, doma, na cesti ali v cerkvi, trikrat poljubijo in pozdravijo: »Hristós voskrése!« (»Krist je vstal!«) Pravijo, da se vsled tega lepega običaja o pravoslavni Veliki noči tudi mnogo drugih kristjanov, celo židov in mohamedancev, začasno spreobrne k pravoslavju... Takrat izginejo tudi stanovski razločki, ker se po-

ljubujejo višji z nižjimi, gospoda s posli. Obiski se prično takoj po polnočnici; vsakdo jih nadaljuje, dokler ga neso noge. Ta dan pripravijo namreč po vseh družinah izvrsten zajtrk in še boljšo pijačo. Ker mora obiskovalec v vsaki družini izpiti vsaj kozarec žganja ali vina, le najviše cementirani gostje v enem dnevu dokončajo obiske, drugi pa jih nadaljujejo še dva dni ali do bele nedelje. »Na velikonočni praznik je po mestih težko dobiti možaka, ki bi bil popolnoma trezen.«

Kadar odhaja predstojnik ali znanec na novo službo, pa tudi, če gre kdo na daljši dopust, mu prijatelji prirede poslovilen večer, kjer izpijejo ogromne množine šampanjca. Račun poravnajo skupno; zato si vsakdo prizadeva, da drugi ne jedo in ne pijo za njegov denar.

»Taškentci neizmerno ljubijo družbo. Marsikdo ne gre spat, če ni tekom dneva obiskal vsaj desetorice znancev, se z njimi pogovoril, jedel, pil in kartal. Nihče zvečer ne sedi za pečjo; ali sam gosti prijatelje, ali pa gre k njim v vas. V imenitnejših družinah prirede vsak teden zabaven večer, kamor pridejo vsi znanci z družinami. Ob teh sestankih godejo, pojejo, plešejo, igrajo šah ali kartajo.«

Obiskujejo se v Taškentu od poldan do štirih, od predjužnika do kosila. Pisarniška služba in pouk po šolah trajata od devetih do treh popoldan. Ob dvanajstih je nekoliko presledka, da uradniki pijo čaj, učenci pa zaužijejo malico, ki so jo prinesli s seboj. Dnevni red je večinoma ta-le: Krog osmih zjutraj je zajtrk; takrat pijo čaj in jedo kaj mrzlega: surovo maslo, sir itd. Opoldan je predjužnik (malica); zopet pijo čaj in si privoščijo znane »zakúske«: gnjat, klobase, kaviar, ribice, mrzlo pečenko ali kuretino. Obedujejo med tretjo in peto uro. Nato malo počijejo, če ne gredo, se peljejo ali pa jezdiyo na izprehod. Ob osmih je večerja: čaj z mrzlimi jedili. Večerje se navadno udeležé tudi znanci.

Z neomejeno gostoljubnostjo v zvezi je Rusom prirojena zapravljivost, ki se je razpasla ob času tlačanstva, ko plemiči niso vedeli, kam z denarjem in kako bi zapravili čas. Godovanja, vsaktedenski zabavni večeri, ki se jih udeležujejo vsi znanci z družinami, poslovilni večeri, novoletne, velikonočne in božične pojedine: vsaka stane po več stotakov; nihče ne mara zaostati za drugimi, ker bi ga sicer tovariši gledali postrani, češ da skopari; vsaka gospodinja hoče prekositi vrstnice. Nihče ne vé, koliko prijateljev bo vsak dan nenapovedanih prišlo k zajtrku, kosilu ali večerji. Vedno je treba skuhati za par oseb več, vsakdo

mora imeti v zalogi dosti jedil in pijače. Možaki strastno kartajo; tudi izgubo pri igri je treba postaviti v proračun.

Je pa še drug vir zapravljivosti: brezmejno število poslov, kar je tudi še ostanek nekdanjega tlačanstva. Ruske gospe mislijo, da so ustvarjene samo za reprezentanco; preponiževalno se jim zdi, da bi se doteknile česar koli pri gospodinjstvu. Zahodnoevropskih gospodinj ne pripoznavajo za enakopravne, češ da so le dekle in kuharice, kakor na Ruskem kmetice. Taka domišljavost je z gospodinjo prešla tudi na posle. Na Ruskem noče n. pr. nobena kuharica ali hišna zmirati poda; za to najamejo ženske iz najnižjih slojev. Tudi turkestanski kolonisti imajo zelo veliko služinčadi. Uradnik srednjih slojev je redil pet poslov: služabnika-vojaka, kuharico, pesterno, kočijaža, perico; toda gospa, rojena Rusinja, je vrhutega vedno zahtevala hišno in še drugo pestunjo, dasiravno so družino tvorile samo štiri osebe: mož, žena in dva otroka. Res, da plača posameznega uslužbenca ne presega 30 K na mesec, pomislimo pa, da vsak izmed njih dobiva še hrano, da je mnogo poslov oženjenih ali omoženih in da mora gospodar s poslom vred preživljati tudi — vso njegovo družino.

Ne čudimo se, da noben uradnik ali častnik v Taškentu ne izhaja z državno plačo. Kdor nima lastnega premoženja, mora zabresti v dolgove ali pa — drugod še kaj zaslužiti. Razumemo podkupljivost ruskega uradništva... Zapravljivost pa ne mori samo nižjih uradnikov, ampak tudi najvišje. General Kaufmann, osvovitelj Samarkanda, Kokanda in Hive, ustanovitelj in organizator Turkestana, je mnogo let prejemal ogromno plačo kot prvi generalni gubernator. Vsi so mislili, da je večkratni milijonar. Ko pa je umrl, si je vdova izposodila 600 rubljev, da se je preselila v Petrograd.

Največ izdatkov, zato pa tudi največ stranskih »dohodkov«, da morejo »stanu primerno« živeti, imajo turkestanski okrajni predstojniki. Dokler so previdni, jih višji ne nadlegujejo; komur pa pridejo na sled, ga odslove in pošljejo v Sibirijo. Neki major, izvrsten okrajni glavar, je na leto samo za šampanjca izdal sedemkrat več, nego je znašala njegova plača. O drugem predstojniku so vedeli, da je, če je zvečer izgubil pri kartah veliko vsoto, v jutro poklical tajnika in mu naročil, naj vsoto primerno razdeli med davkoplačevalce; podložni so zaigrani denar plačali kot davčne doklade.

Mislil bi kdo: Država naj častnikom in uradnikom zviša plače, pa ne bodo lezli v dolgove! Tako mnenje bi bilo zmotno, kajti z dohodki bi se zvišalo tudi zapravljanje. Veščak pravi: »Značilna

lastnost ruskih činovnikov je ta, da ne umejo varčevati, kopičiti denarja in skrbeti za prihodnost; vse zapravijo s prijatelji in znanci. Tekom desetletij nisem izsledil Rusa, ki bi goljufal in poneverjal, da obogati; to delajo le Poljaki pa krščeni Židje, s katerimi se glede podkupljivosti in brezvestnosti pristen Rus niti oddaleč ne more primerjati.« Bogatí torej uradniki — židovskega pokolenja, ki jim tudi ne zamerijo, da skoparijo in ne zahajajo v družbo.¹ —

Poselsko vprašanje taškentskim naseljencem povzroča mnogo skrbi. Primanjkuje žensk. Sartinj ne najemajo, ker so mohamedanski predpisi glede ženskega spola zelo strogi, pa tudi zato, ker Sartinja ne razume ruski, Rusinja ne sarski. Izjemoma sprejmejo Kirgizinje, ki so verski bolj »strpne«, uporabljajo pa jih le — v hlevu. Večina ženskih uslužbencev so žene ruskih prostakov. Izprva jih je bilo malo. Ko pa se je v domovini razvedelo, koliko da zaslužijo take žene v Taškentu kot kuharice, pesterne, perice itd., so hitele soproge za možmi. Prepeljejo jih v Turkestan na državne stroške in jih tudi zastonj preživljajo, dokler so možje pri vojaki. Laglje dobé moških poslov. Uradnikom pridelé za postrežbo vojaka. Dosluženi prostaki se radi naselijo v Taškentu in postanejo vozniki, kuharji in služabniki. Kolonisti najemajo tudi domačine: Sarte, Tadžike, Tatare. »Kakega domačina mora vsakdo vzeti za posla. Ko bi kdo imel same Ruse, bi prišel v nemalo zadrego ob najvažnejših prilikah, kajti ob praznikih so vsi Rusi — pijani.« Ker ni postreščkov, čaka na bazarju brez števila sartovskih dečkov, da kuharicam pomagajo kot strežniki. Kupljeno blago nosijo kar v vrhnji suknji, ki jo privzdignejo od zadaj, potegnejo konca čez rame in ustvarijo bisago, v katero nalože delodajalke meso, krompir, zelje, kruh, kuhinjsko posodo, ribe, žive race in kokoši, vse navzkriž.

Uslužbenca najemajo na preprost način. Gospodar gre na trg, kjer čakajo možki in ženske, ki bi radi v službo, in si izbere, kogar hoče. V Taškentu niso v navadi ne poselske knjižice, ne priporočila. Zato se pri izbiri marsikdo zmoti in šele kesneje spozna, da ženska, ki jo je najel za kuharico, ne zna skuhati najnavadnejše juhe, da likarica likalnika niti ne pozna, da novi kočijaž še nikdar ni opravljal konj, da je novi služabnik izurjen tat

¹ Glede tujcev, ki stopijo v rusko službo, je Peter Veliki dal praktično navodilo: »Angležem dajte kar največje plače, kajti zapravili ne bodo samo teh, marveč tudi lastno premoženje; Lahom pa dajte prav majhne plače, kajti skopuhi ne zapravijo nič in znosijo vse iz dežele.«

in postopač. Sch. pripoveduje, da je nekdanj sprejel kuharja, o katerem je po enem letu izvedel, da je — poleg drugih zločinov — že več ljudi umoril in da je najbrž spraval s sveta tudi prejšnjo gospodinjo, soprogo ruskega polkovnika. Odslové posla na še preprostejši način: kar zapodé ga. Pa tudi služinčad se poslužuje iste pravice: komur ne ugaja več, popusti službo, kadar se mu zdi, večinoma takrat, ko ga najbolj potrebujejo.

Najvažnejši lastnosti ruskih poslov v Turkestanu sta pijančevanje in nepoštenost; gospodarja goljufajo in oškodujejo, kjer in kolikor morejo. Vendar pa so taki posli skrajno postrežljivi in vljudni; če jih tepo in grdo ravnajo z njimi, ne godrnjajo; zdi se jim, da mora tako biti. Sarti so še manj pošteni kot Rusi, ker so bolj prebrisani kot ruski kmet; pa tudi okolico poznajo bolje; če so poneverili ali ukradli večjo vsoto, izginejo brez sledu. Prekašajo pa Ruse v tem, da so vedno trezni.

S posli postopajo dokaj surovo. Gospodar služabnika za vsako malenkost tepe in zmerja; najnavadnejša psovka je »sobáčij sin« (sobáka = pes). Žalostno pri vsem tem pa je, da služabništvo največkrat ne zasluži, da bi z njim ravnali dostojneje. Če je namreč »bárin« prijazen in obziren, se posel prevzame, nemarno opravlja službo, ne uboga in še psuje gospodarja. Nižji sloji smatrajo popustljivost in prijaznost za slabost in omejenost. Hlapčevski duh, preostanek starega tlačanstva, še vedno tiči v preprostem ruskem narodu. »Če gospodar obdaruje posla, se ta vrže na tla in se jih dotakne s čelom, prav kakor nekdanji Perzi pred kraljem. Istotako se obnašajo uslužbenci, ko se poslavljajo od gospode.«

Da rusko činovništvo s turkestarskimi domačini¹ ne rayna lepše kot z rojaki, je umljivo. Najbolj se znašajo nad prebivalstvom preprosti Rusi: služabniki pa vojaki, predvsem še Kazaki; saj so nižji trinogi najhujši. Ob medsebojnem »občevanju« igra bič precejšnjo vlogo. Če se domačin pravočasno, ne umakne, takoj okusi nagajko ali palico. Temu se Sarti ne čudijo; saj so njih prejšnji knezi in uradniki z njimi postopali še grje. —

V Turkestanu živeči Evropejci ne uživajo vseh za b a v, kot njih vrstniki v domovini, brez njih pa tudi niso. Taškentcem n. pr. ne primanjkuje plesov, koncertov in veselic. Vojaška godba igra

skoraj vsak dan: na gubernatorjevem vrtu, ob častniškem kazinu ali pa v mestnem parku; tudi v zasebnih lokalih in restavracijah priredé mnogo koncertov. Včasih uprizarjajo celo gledališke predstave. Posebno veliko veselic in plesov je pred pustom, ko tudi po cestah nastopajo maske. V kazinu je mnogo biljardov, poleg hiše pa strelišče. Samo kegljišča nimajo nikakršnega; Rusi se za ta pristno nemški šport ne zanimajo. Reveži so pa tisti, ki bivajo po naselbinah, koder je komaj desetorica Rusov, zlasti če nimajo družine; dolgčas preganjajo s kartanjem in pijačo.

Kvartopirstvo se je med Rusi zelo razširilo. Igrajo strastno, ne le moški, marveč tudi dame in gospodične. V Taškentu je malo družin, kjer zvečer ne bi kartali. Pristojbino za uporabo kart, tri rublje (= K 7-60) za en večer, ne plačujejo samo v javnih prostorih, ampak tudi v zasebnih hišah! Karte so na Ruskem zelo drage; so namreč monopol sirotišnic. Tarokisti vzdržujejo najbednejše! Strastni igralci sedé 48 ur neprenehoma. Marsikdo zapravi neizmerne vsote. Neki major je tekom dveh let zaigral celo premoženje, pol milijona rubljev, nato pa še premoženje soproge; vkljub temu je kot siv starec vsak mesec vso plačo zaigral že prvi dan in je naslednje dni živel kot komar na račun dobrih prijateljev.

Z lovom in ribištvo se kolonisti ne pečajo; je prevroče. Tudi je divjačina tako poceni, da se jim ne zdi vredno, truditi se zanjo. Sicer bi bil pa Turkestan izvrstno lovišče; divjačine je v izobilju; ne zahtevajo nikakih legítimacij in tudi pokrajine še niso razdelili v lovska okrožja. —

Najžalostnejše poglavje ruske kulture je ž g a n j e p i t j e.¹

Da Rusi ljubijo žgane pijače, je tako znano, da si pravega Rusa skoraj ne moremo misliti brez steklenice z vodko. Da radi pijejo žganje, je vsekako res; napačno pa je splošno mnenje, da na Ruskem použijejo več alkohola kot drugod; ravno nasprotno je res: Francoz, Anglež in Nemeč užijejo razmeroma mnogo mnogo več opojnih pijač kot pa Rus. Razložek je ta: oni trije spijejo vsak dan gotovo množino alkoholnih pijač in se ne upijanijo, ruski muzik pa tedne in mesce ne pokusi nikakršne pijače, zato pa se ob velikih praznikih in ob domačih slovesnostih napije do nezavesti. Rus popiva

¹ Pripovedovalo se je, da je kmalu po zavzetju Taškenta osvoboditelj Černajev povabil na pojedino one domoljubne Sarte, o katerih je sumil, da z ruskim gospostvom ne bodo zadovoljni; pogostil jih je imenitno; po kosilu jim je dal na razpolago lastne vozove; ni jih pa ukazal peljati na dom, marveč naravnost v — Sibirijo.

¹ Ko sem se leta 1913. vozil po Črnem morju, smo potniki višjih razredov obedovali skupno. Kakor pri nas posodice z oljem in jesihom, so stale na mizi steklenice z žganjem, pred gosti pa kozarčki. Izpraznili smo jih pred jedjo, da smo se dostojno pripravili na kosilo. Vodka je bila prav izvrstna ...

redkokdaj sam, marveč le v družbi; sam gosti znanca, ali pa znanci gosté njega.

Posebnost ruskih pijančkov je »zapój«. Revež nenadoma prične piti ter pije neprestano cele tedne, ne da bi se kdaj streznil. Naenkrat pa pijanski hudobec izgíne, dotični se spametuje in strezni, da žganja dolgo časa niti ne pokusi več; toda po gotovem presledku zopet začne piti. Včasih zadostuje kozarček žganja, da se bolezen obnovi. Kadar so taki pijančki trezni, spoznajo, kako nespametno so ravnali, čutijo pa tudi, da zanje ni rešitve, jočejo in zdihujejo, toda nimajo več npravne moči, da bi se odpovedali pijači.

Zanimiva lastnost ruskega mužíka je ta, da v pijanosti ne posuroví in ne razgraja, marveč postane še vljudnejši, prijaznejši, pokornejši. Med nemškimi kmeti n. pr. si ne moremo misliti pijančevanja, ne da bi nazadnje kričali, vse vprek se preteпали in razbili, kar dosežejo, ruski mužíki in delavci pa se v pijanosti objemajo in ljubkujejo, dokler ne popadajo v jarek, kjer v objemu zaspé. Pri drugih narodih nižji v pijanosti ne ubogajo in žalijo predstojnike, Rus pa je še ubogljivejši, in če sreča predstojnika, sname kapo in se priklanja, kar najbolj more, kljub nevarnosti, da izgubi ravnotežje. Moj mentor pripoveduje: Na novega leta dan je ležal kraj ceste v največjem blatu vojak prostak. Policisti so ga spravljalí pokonci, pa ni šlo. Kar se prikaže na cesti generalni gubernator. Ko vojak zasliši ime »Kaufmann«, skobaca na vse štiri, spleza do obcestnega stebra, se zravna, z levico krčevito objema steber in spoštljivo pozdravi generala, kolikor mu je dopuščal težavni položaj. Gubernatorju, ki je bil hud nasprotnik pijančevanja, je vojakova vestnost tako ugajala, da ga je poklical k vozu in mu ponujal bankovec za tri rublje. Vojak pa je bil previden; stebra, edine opore, ni maral izpustiti. Zato mu je Kaufmann izročil darilo po stražniku, ga dal prepeljati v vojašnico in je naročil, naj tega vojaka izjemoma ne kaznujejo vsled pijanosti.

Turkestanska vročina takorekoč silí k pijančevanju, saj celo v senci toplomer kaže včasih 48° C. Zrak je izredno suh; telo neprestano izhlapeva, da se človeka loti huda žeja. Primanjkuje tudi dobre pitne vode. Malokdo more piti nagnusno vodo, ki teče po jarkih in je pomešana z odpadki, blatom in živalcami; zato pa si žejo gasé z vinom, pivom in žganjem ali vsaj s čajem. Znano je, da se ob vročini vsakdo hitreje upijani kot pa ob mrazu, posebno še, če vsled vročine uživa premalo hrane. Tudi je grozdje zelo sladko, da izdelujejo iz njega močna vina. Samozatajevanja je treba, da Evro-

pejec v Turkestanu ne postane pijanec, posebno še v malih krajih, kjer ni primerne družbe in vsakogar mori dolgčas, da išče razvedrila v pijači.

Znano je, da se je že Aleksander Veliki v Turkestanu vdal pijančevanju; v Samarkandu je v pijanosti umoril prijatelja Klíta, ki mu je svojčas rešil življenje. Zdi se, da so vladar in njegovi Makedonci tekom dveletnega bivanja v Turkestanu vsled podnebja in nenavadnih krajevnih razmer zboleli na »zapoju«. V starih letopisih beremo: »Potem ko je Aleksander 5. dija (= oktobra) popival pri Evmenu, je 6. spal, ne da bi kazal kaj življenja; 7. je kosil pri Perdiku, se je napil in spal 8. ves dan...«

Prva leta po osvojitvi Taškenta, ko v Turkestanu še ni bilo ne vina ne piva, se je žganjepitje grozno razpaslo. Ob praznikih so bili vsi vojaki pijani. Domačini so se dolgo časa spominjali na »bitko generalov«: V gostilni je popivalo šest generalov v uniformi, med njimi načelnik generalnega štaba in poveljnik artiljerije; ko so se upijani, so pretepli osobe, razbili pohištvo in razrušili lokal; vsak izmed udeležencev je baje plačal odškodnine in kazni 6000 rubljev (15.000 K). Generalni gubernator pl. Kaufmann si je na vse načine prizadeval, da bi omejil pijančevanje. Dotlej so dajali vojakom žganja, on pa ga je nadomestil s čajem. Častnikom je sam dajal najlepši zgled treznosti in je strogo kaznoval vse prestopke, ki so jih izvršili v pijanosti. Zgradil je v Turkestanu pivovarne in obnovil vinograde. Dosegel je, da še sedaj vojaštvo v Turkestanu manj pijančuje kot pa v evropski Rusiji.¹

Alkohol učinkuje v vročih krajih še huje kot v mrzlih. Kdor se vda žganjepitju, propade telesno in moralno, da ni sposoben za nikakršno delo. Taki pijanci samo beračijo in zapravijo vse. Podnevi sede po beznicah, ponoči pa spe na prostem, po trgih in ulicah ali za kakim plotom. S temi reveži uprava in občinstvo ravnata preveč obzirno; vsakdo jim dá kaj vbogajme. Ko se je nekdo jezil, da postopače podpirajo z miloščino in jih s tem še bolj navajajo k alkoholizmu, ko bi jim odrekli podporo, bi jih pa prisilili k delu, so mu odgovorili, da so ti pijančki neozdravljivi bolniki, da z miloščino izvršujejo Bogu dopadljivo delo, ker se reveži sami ne morejo preživljati. »Najbrž si je kdo tudi mislil: 'Nihče ne vé, kaj ga še čaka; prej ali slej utegne vsakdo zaiti med te reveže'. Ruska birokracija je namreč nepreračunljiva; nihče ni varen, da ga ob

¹ Kar pišem o ruskem alkoholizmu, se nanaša seveda na razmere pred svetovno vojsko. Znano je, da so v Rusiji že leta 1914., v začetku vojske, strogo prepovedali vse žgane pijače.

priliki brez važnega vzroka ne odslove; v takem slučaju se je že marsikak uradnik ali častnik vdal pijančevanju in zašel med opisane siromake.« Isti avtor pripoveduje o umirovljenem državnem svetniku, ki je poleti in pozimi, napol ali docela razgaljen, pijan ležal v cestnem blatu.

Ko ponehuje alkoholizem, se boljbolj širi čaj. Rusi ga spijó neizmerne množine, ne le pri zajtrku, kosilu in večerji, ampak ob vsakem dnevnem času, kadar se komu zljubi, posebno še, ko pride znanec na obisk. Prva in najvažnejša stvar pri hiši, pa bodi še tako revna, je samovar. Celó služabništvo ima lastnega. Ko sprejemajo novega posla, se najprej natančno dogovoré, koliko čaja in sladkorja bo — poleg plače in proste hrane — dobival na mesec. »V Taškentu so prejemale navadno četrt kilograma čaja in en kilogram sladkorja.« Preprosti ljudje sladkorja ne devljejo v čaj, ampak v usta, da ga ne porabijo preveč.

Razen čaja pijó tudi »kvas«. »Kruhov« kvas je podoben gostemu, rjavemu sadjevcu, je kislav in pogasi žejo. Izdelujejo ga iz črnega kruha in jabolk. Gosposkim ljudem ne ugaja; le-ti naročajo pokalice, ki jih tudi nazivljejo kvas, n. pr. »fruktóvij« iz sadja, »limónnij« iz citron, »ananásnij« iz južnega sadeža.

Med vsemi vrlinami ruskega naroda zavzema najvišje mesto **d o b r o d e l n o s t**. Nikjer ni toliko beračev kot na Ruskem. V Taškentu ne napraviš

sto korakov, že te napadejo siromaki, nadležni domačini ali pa ruski pijančki. Ne samo po cestah, tudi po stanovanjih neprenehoma prosjačijo slepi in kruljavi, ki telesne napake dostikrat hlinijo, potegnejo pa za seboj vse, kar ni pribitega in priklenjenega. V Taškentu je več sirotišč, bolnišnica in prenočišča za reveže. Dobrodelna društva podpirajo skrivne uboge in vdove, siromašne dijake, zlasti še turkestanke visokošolce, ki študirajo na evropskih univerzah.

Večina ruskega prebivalstva v Turkestanu so uradniki in vojaki. Edini civilisti, ki jih morajo upoštevati tudi uniformiranci, so — trgovci, ker gospodujejo nad činovništvom v denarnem oziru. Obrtnikov je malo; izdelujejo predmete, ki se domačini z njimi ne pečajo. Krojači in čevljarji so dosluženi vojaki; mojstri so Židje, pomočniki pa Rusi. Urarji, peki in klobasarji so Nemci iz baltičkih pokrajin. Poljski Židje se pečajo tudi z oduštvom; imajo prav ugodno priliko, da izsesavajo lahkomisljene činovnike.

Varnost po ruskem Taškentu ni kaj velika; tatovi, ruski pa domači, so zelo predrzni. Sartom se kraja tem laže posreči, ker dostikrat hodijo bosí, ker so okna prav malo nad cesto, ker ljudje poleti bivajo na vrtu ali pa na dvorišču. Ukradenih stvari ni mogoče dobiti nazaj; tatovi jih dobro skrijejo v starem mestu, posebno še po ženskih stanovanjih, kamor ne sme stopiti nihče, niti stražniki.

Misterij.

Zlate roké — dva plamena
skozi noč do mene bleščé,
v njih žarí tvoje srcé,
žena.

O svetlobe!

Čuj odgovor, ki ga nisem slutil,
ko sem te od daleč v prvem hrepenenju čutil:
drevo spoznanja in drevo življenja
drugo v drugo stika zdaj mogočne veje
in zreli sad izmed zelenih listov
veselo se iz časa v večnost smeje:

Raj.

Joža Lourenčič.

Nocoj —
ko v rosi se kristalni
umiva slednji list;
v skesanosti naj žalni
odidem čist.

Zadnji evangelij.

Ste čuli njih spomin?
Kaj niso vzdihnili
skrivnostno med lesovi? —
„Čeprav ste vrgli nas iz lin,

ne, nismo vtihnili
zvonovi.
Razbili bronaste ste grudi,
ubili niste nam srca,
srce ubiti se ne da.“ —
Poslušaj, ljudstvo, in se čudi:
Iz koscev razdrobljenih,
iz drobcev razkropljenih
iz vseh srce ječi
poslednjo blagovest —
v kraljestvo lepših mest
zvoni, zvoni, zvoni.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

15. Pri sobratu v Taškentu.

Na kosilo me je bil povabil katoliški župnik Justin Pranaitis, »curatus Taschkentensis«, kakor se mi je podpisal v beležnico. Ob eni čez poldan sem se zglasil pri njem, prišel pa sem — dobro uro prezgodaj. Rusi vstajajo pozno, zlasti še ob nedeljah. Služba božja se prične ob enajstih, pridenejo pa navadno še »akademično četrt«. Oznanila in evangelij preberó v poljščini; pridigujejo le poljski; kadar ne pojejo latinski, prepevajo poljski; pretežna večina ruskih katoličanov je namreč poljske narodnosti. Vsled tega Rusi katoliške cerkve nazivljejo »poljske« in katolike istovetijo s Poljaki. V Petrogradu in Moskvi je par cerkva tudi za francoske naseljence. Nemcev katolikov je malo, če izvzamemo nemške kolonije ob Volgi. Katoliško vero izpoznavaajo kot narod tudi Litvini. Če Poljak ne dobi primerne rojakinje, se oženi z Litvinko. V Turkestanu je razmeroma veliko Poljakov. Mnogo so jih pred leti za kazen prestavili v Srednjo Azijo. Tudi poljske vojake radi pošiljajo v Turkestan: stara nezaupnost med največjima slovanskima rodovoma.

Nasproti cerkvi, ob vodnem kanalu, je župnik sezidal pritlično hišico, ki je od zunaj še niso pobelili, od znotraj ne potlakali. »Bodoča sirotišnica,« se je pohvalil; »tod bivam podnevi, tod je moja kuhinja in obednica.« Pokazal mi je par deklic-sirot, ki so se stiskale k starejši dami. Redovnice ne smejo v notranjo Rusijo, zato jih nadomeščajo z zanesljivimi civilistkami. »Posloplje

bomo še razširili, da dobimo prostora za — poljsko šolo.« Pomežiknil mi je, češ: postavno je sicer prepovedano, poučevati drugače kot v ruskem jeziku, vlada pa vendarle ni prestroga; v vseh večjih mestih imajo poleg katoliške cerkve tudi zasebno poljsko učilnico. Za šole Poljaki mnogo žrtvujejo. »Poljsko knjižnico že imamo,« se je pobahal in odprl omaro, napolnjeno s knjigami. »Vladi seveda prikrivam, kolikor morem in dokler morem, včasih mi pa le pridejo na sled,« se je nasmehljaj; »mnogo pretkanosti je treba, da uradnike ohranim pri dobri volji. Doslej sem izvršil že marsikaj; ovirajo pa me, kjer le morejo.«

Poljaki neradi govoré ruski, poljščina pa je nam Slovencem izmed vseh slovanskih jezikov najtežje umljiva. Nemščine gosp. Pranaitis ni bil vajen, francoščino sem odklonil pa jaz; pomenkovala sva se torej v mednarodni — latinščini.

Razodel mi je, da je rodóm Litvin, kar sem uganil že iz rodbinskega imena. Isto leto je abrahamoval. Dobrosrčnost in zdravje sta mu sijala z obraza. Preden je prišel v Taškent, je služboval v Petrogradu. Na cerkveni akademiji¹ je bil do-

¹ Ker v celi Rusiji ni katoliške bogoslovne fakultete, v inozemstvu pa z vladnim dovoljenjem sme študirati le malokdo, so v Petrogradu ustanovili »carsko rimsko-katoliško cerkveno akademijo« za višje bogoslovne nauke. Na tej akademiji poučujejo bogoslovne vede duhovniki, vlada pa je nastavila tudi (pravoslavne) lajike za svetne predmete: ruski jezik in slovstvo ter rusko zgodovino. Po srednjih in višjih šolah so izpiti ravno iz teh predmetov najstrožji. Akademija sme podeljevati doktorat bogoslovja. Vendar pa je v Rusiji mnogo težje postati doktor nego drugod. Zato

segel čast magistra bogoslovja. Potoval je nekaj časa po inozemstvu in je tudi na dunajskem vseučilišču poslušal svetopisemska predavanja. Nato je na petrograjski akademiji nad deset let poučeval stari zakon in hebrejščino.

V Turkestanu prej ni deloval noben katoliški duhovnik; od časa do časa so tjakaj poslali misijonarja, ki je v par mescih prepotoval velikansko pokrajino. Leta 1902. šele so ustanovili župnijo v Taškentu. Pranaitis je na lastno željo postal prvi katoliški župnik v Turkestanu. Z vnemo se je lotil dela. Takoj je sezidal »župno cerkev«, ki jo je v obliki dvorane prislonil na župnišče. Vanjo bi šlo komaj 300 vernikov; zato je pred vhodom še prostoren, pokrit preddvor. Nad njim so zgradili lesen »zvonik«: štirje stebrički drže streho nad majhnim, edinim zvoncem. Taškentska cerkvena občina obsega vso turkestansko generalno gubernijo ter samostojni kneževini Buharo in Hivo, kjer pa katolikov skoraj nič ni. Po prostoru je župnija vsaj trikrat tolikšna kot avstro-ogrška monarhija! Vernikov pa je komaj 10.000; v Taškentu samem jih biva krog 2000, če vštejemo vojake.

Podredili so Turkestan mohilevski nadškofiji. Prvotno je metropolit stoloval v Mohilevu (izg. Mahiljóf), odkoder se je že davno preselil v Petrograd. Pravilneje bi se torej metropolija nazivala petrograjska, česar pa vlada ne dovoli. Mohilevska nadškofija je največja na svetu. Če izvzamemo Poljsko in južne gubernije (sarátovska škofija), spada pod Mohilev vsa evropska Rusija, Finsko, Sibirija in Turkestan. Pranaitis mi je pravil, da je s petrograjskim škofom prepotoval in pregledal vso Sibirijo, se mudil na Sahalinu in ob tej priliki obiskal tudi Japonsko.

Kakor samostojen škof potuje g. Justin po ogromni župniji. Tekom let je zgradil po vseh večjih krajih že več podružnic, kapel in oratorijev. Vlada mu je dala na razpolago poseben železniški voz. Koder ni cerkvice, zapelje ta voz na stranski tir in skliče maloštevilne vernike. Vse družine pozna seveda osebno. V one kraje pa, kamor ne vozi parni stroj, mora s pošto, včasih po več dni daleč. V pomoč so mu poslali kaplana, tudi Litvina, ki ga tedaj slučajno ni bilo doma. »Pred par dnevi je odpotoval v Vjernij, glavni kraj Sedmeromalokoga promovirajo doktorjem katoliškega bogoslovja; kandidat se večinoma zadovolji s tem, da dovrši navadne rigoroze in postane »magister bogoslovja«. Z akademijo v zvezi je zavod, kamor pošiljajo gojence vse ruske škofije, tudi one s Poljskega. V tem zavodu je bilo leta 1914. v štirih letnikih 68 akademikov, medtem ko je v navadnem duhovskem semenišču petrograjska škofija sama imela 160 bogoslovcev.

rečja; odtod se poda v Džarkend na kitajski meji; vrne se koncem prihodnjega tedna,« mi je pripovedoval župnik.

Prišel mi je razvijati gospodarske načrte. Sedanja »župna cerkev« je le začasna; izbrali so že prostor, kamor postavijo novo. Sirotišnico in šolo dograde v par letih. Kupil je večji sadni vrt, travnik poleg kanala pa je odmenil za kuhinjsko zelenjavo; ker je vode dovolj, njivice pridno namaka. Še dalje ob kanalu si je uredil elektrarno in cementarno. Vsak gospodar z veseljem razkazuje posestvo; tudi Pranaitis me je vodil od drevesa do drevesa, od brajde do brajde, in mi postregel s sadjem, ki je ravnokar dozorelo. Nekaj ga je ležalo po tleh in po mizicah, ose in sršeni so ga lizali. Nehote sem se spomnil na dom in za trenutek sem pozabil, da se nahajam na zelenici velikanske srednjeazijske puščave.

Snoval je še dalekosežnejši načrt. Mohilevska škofija je prevelika. Težé na to, da se Sibirija odcepi od nje; prideliti ji hočejo tudi Turkestan, ki bo z njim zvezana po bodoči južnosibirski progji. »Sibirija ima še veliko bodočnost,« mi je zatrjeval; »zemlja je rodovitna, naravne zaklade so komaj začeli izkoriščati. V Taškentu pa bomo zgradili duhovsko semenišče. Kraj je zdrav, okolica mirna, posestva smo nakupili že dovolj. V nekaj desetletjih bo tod zrastlo posebno katoliško predmestje.« Govornik se je razvnel.

Sedli smo h kosilu. V gosti sta prišli dve dami. »Gospa Kalbpasova iz Kokanda,« mi je prvo predstavil župnik. Dama v najboljših letih je največ govorila o deci. Soproj, bančni uradnik, je ostal v Kokandu, kjer poleti gospodarji neznosna vročina, na solncu 60—70° C. Gospa s tremi otročiči je prišla v Taškent na — letovišče: »Tod je hladneje, zrak bolj svež in zdrav.« Njen oče je bil Poljak iz Varšave, mati Grkinja iz Carigrada. Stanovala sta najprej v Sibiriji, kjer se je ona rodila, kesneje pa v Odesi. Poročila se je z Italijanom Kalbpasom iz Smirne. Ko sem se prihodnji dan osebno seznanil s soprogom, sem po licu in obnašanju spoznal, da je g. Kalbpas — židovskega rodu, z »italijanstvom« pa nerodno zakriva nemško pokolenje, ki ga izdaja že rodbinsko ime. Druga dama, Poljakinja, se je nedavno vrnila iz ameriške Filadelfije, kjer je bivala dalj časa in prakticirala v — lekarni. Mati oskrbuje namreč v Buhari dvorno lekarno; želi, da bi se je oprijela tudi hči in jo prevzela po materi. Dami navajam kot zgled, kakšni naseljenci se zbirajo v Turkestanu. Med seboj so največ »movili« poljski, da sem komaj razumel, o čem govoré. Izkoristil sem

sestaneke v toliko, da mi je gospa napisala pisemce na soproga, naj mi razkaže Kokand, gospodična pa na »matko«, naj me lekarniški pomočnik vodi po Buhari. Na steni je visel izredno velik zemljevid vzhodne in srednje Evrope; na njem sem razložil, kje sem doma in kako sem zašel v Turkestan. Ko sem pravil, kod sem že hodil po svetu, se mi je stanovski tovariš nasmehnil in pripomnil, ne da bi me hotel žaliti: »Qui multum peregrinantur, raro sanctificantur« (Kdor mnogo potuje, se težko zveliča). Noben pridigar bi me ne zadel občutneje; od vseh turkestarskih pomenkov in dogodkov se mi je ta stavek najživeje vtisnil v spomin.

Kosilo je bilo skromno. Prinesli so nam sartskega »pilava«, riža z ovčjim mesom, taškentsko narodno jed; nato so nam podali — čiste juhe in malo sadja, mesto črne kave pa čaja. Ob hudi vročini se malokomu ljubi uživati kaj več; sicer je pa v boljših krogih pri Rusih, kakor pri Angležih, glavni obed šele zvečer; opoldanski malici pravijo »zavrtrak«.

Po kosilu sva šla zopet na vrt. Župnik je zadremal, jaz pa sem pobijal sršene in se čudil, da se ob toliki vročini — ne raztalim. Okušal sem neprijetno prirodno pravilo, da črna obleka vsrkava skoraj vse toplotne žarke.

Ko sem sanjaril na vrtu, sem si domišljjal, da v Taškentu pač še ni bilo Slovence in ga najbrž nikoli več ne bo. Saj skozi Turkestan ne potujejo turisti, svetovnih učenjakov, ki bi znanstveno raziskavali srednjeazijske pokrajine in gorovja, Slovenci še nimamo, za kratek čas pa ne bo nihče brodil po teh stepah. In vendar je kmalu po mojem obisku Taškent postal majhna slovenska naselbina. Onstran kanala, četrť ure od katoliške cerkve, leži stari »sapernij lager«, lesene kolibe, koder poletijo stanujejo vojaki. Še dalje na vzhod se širi ravnina: vojaško vežbališče. V tem saperskem taboru je tekom svetovne vojske bivalo na stotine ujetnikov, med njimi prav mnogo Slovencev. Iz tega tabora mi je pisal bivši učenec: »V sapernem lagru je lepše; tu bi hotel ostati do konca vojne... O božičnih praznikih smo Slovenci v kolibi postavili skromno drevesce.« Onstran saperskega tabora, na ravnini, pa je zrastlele novo, 4 km dolgo leseno mesto: zloglasni »Trójickij lager« (Svetotrojiški tabor), koder so se razpasle kužne bolezni tako, da je tabor enkrat skoraj izumrl. Isti župnik, ki sem mu nekđaj zrl v dobrosrčno lice, in njegov pomočnik sta tudi marsikateremu Slovencu zatisnila oči, z lopatico pa sta mu vrgla na krsto par kep in govorila: »Iz prsti si ga naredil, s kostmi in kitami si ga sklenil, obudi ga, o Go-

spod, poslednji dan!« Hvala Ti, blađi Justin Pranaitis, Tebi in Tvojemu tovarišu, za vse, kar sta mogla in smela dobrega storiti našim ubogim rojakom!

16. Ob Sirdarji.

Mračilo se je, ko sem se poslavljaj od Taškenta. Ob dolđih in silno širokih cestah so ravno kar prižigali obločnice, pred kolodvorom in v poslopju samem pa je gorelo žarnic kakor v imenitni palači. Ob odhodu sem se zavedal, da Taškent, središče Turkestana, ni samo naravna zelenica sredi puščave, marveč tudi veliko moderno mesto z elegantnimi stavbami in krasnimi dreveredi, nekaka oaza evropske civilizacije med tatarskimi rodovi.

Vlak je odhajal ob sedmih po petrograjskem času, ki je merodajen tudi za turkestarske železnice. Krajevni čas, po katerem se ravna vse meščansko življenje, pa presega železniškega za 2 uri 36 minut. Taškent leži torej 39 stopinj bolj vzhodno kot Petrograd,¹ t. j. 69° vzhodno od Griniča.

Ljudstva je bilo vse polno. Ker sem si oskrbel »numerovano mesto«, se mi za sedež ni bilo bati. Domačini pa so kričali in se gnetli ob vozovih. Sprevodnik mi je odkazal manjši oddelek, kjer me vso pot ni motil nihče; le v sosednjem kupeju so razgrajali otroci, dokler onstran Taškenta niso pospali.

»Ostanovke« na večjih postajah so dolge. Tačas se potniki izprehajajo ali pa obedujejo. Glede hrane potniku po turkestarskih železnicah ni treba skrbeti. Ni je v mestu boljše gostilne, nego so kolodvorske restavracije. Vedno se dobi kaj gorkega; sicer ima pa »bufétčik« veliko zalogo mrzlih jedil in skladanice steklenic domačega in tujeđa izvora. Ko privozi zvečer vlak na važnejšo postajo, se zbere na peronu gospoda tistega kraja, dame v izbranih toaletah, častniki v svetlih uniformah; domačini v lepah pisanih oblekah pa se tišče v ozadju. Peron je navadno dolg in širok, da je za procesije prostora dovolj. Dokler vlak počiva, šumi na kolodvoru živahno vrvenje.

Odrinili smo v gluho noč. Luči so izginile in zvezde so bleščale na jasnem nebu. Vozili smo se dalj časa mimo vrtov, njiv in pašnikov taškentske oaze; na tej strani je še nekaj vasic, meščanskih letovišč. Ob prvi večji postaji »Kaufmanskaja«, imenovani po prvem gubernatorju Konstantinu Petroviču pl. Kaufmannu, sem ugledal kraj prođe lepe »dače« (vile) in umetno zasajene gozdiče.

¹ 4 časovne minute = 1 dolžinska stopinja.

Vsled vročine še dolgo nisem zadremal. Odprl sem okna in vrata, zrak pa se le ni hotel shladiti. Uro kasneje začujem zamolklo rožljanje. Pogledam krog sebe: vozili smo se po (340 m) dolgem železnem mostu čez mogočno reko Sirdarjo. V mirni, modri gladini veletoka so odsevale zvezde. Onkraj vode smo se ustavili na postaji; na beli deski sem slovkoval ime: Syr-Dárjinskaja.

Sirdárja (darja = reka) je znana vsakomur, kdor je prestopil srednješolski prag. Poznali so jo že stari Grki in jo imenovali »Jaxartes«. Reka je tvorila mejo med starim perzijskim kraljestvom in skitskimi rodovi. Aleksander Veliki je z armado prodril do Sirdarje, jo prekoračil, se bojeval s Skiti in je ob reki ustanovil sedanje mesto Hodžent.¹ Sir izvira na kitajski meji; vse njegovo porečje dandanašnji spada pod rusko gospostvo. Ima mnogo vode, ki jo pa le malo uporabljajo za namakanje, ker leži struga prenizko; izrabljajo samo pritoke. Drugod so ob velikih vodah zgradili najvažnejša mesta, reka je posredovala promet, na obeh bregovih veletokov se širijo najrodovitnejše pokrajine. Ob Siru je ravno narobe: malo krajev leži ob vodi, prometa ni po njem nikakršnega, reka teče največ po puščavah. Bregovi so namreč nizki; spomladi voda naraste in poplavi okolico; zato poleg reke ne morejo postaviti stalnih bivališč; kamor pa voda ne seže, je nerodovitna puščava. Sirdarja ni plovna: gladina se neprestano izpreminja; voda je na dnu polna blata in peska. Nekaj let so vozili parniki na 600 km dolgi progí od sedanjega železniškega mostu do Perovskega; voziti pa so morali zelo previdno, vsak čas so nasedli na pesku; za vso pot so rabili — 14 dni. Ker ob tej progí ni nobene naselbine, se po parnikih ni prevažalo ne blago, ne občinstvo, marveč samo vojaštvo. Zato so plovbo po Sirdarji kmalu opustili.

Ker se vodna gladina preveč izpreminja, bregovi so pa nizki, tudi ni bilo mogoče zgraditi mostov, ne na Sirdarji, ne na Amudarji ali kaki drugi važni reki v Turkestanu. Še dandanašnji, po toliko letih okupacije in ob vsem napredku tehnike, so v Turkestanu samo trije veliki mostovi: železniški čez Sirdarjo pod Taškentom in čez Amudarjo pri Čardžuju ter lesení most pri Hodžentu. Drugod morajo čez večje reke s čolnom in brodom, kar ni brez nevarnosti, ali pa reko preplavajo tako, da se vležejo na butaro bičevja in krmarijo z nogami. Zanimivejši način pa je plavanje z mehovi: ovčji meh napihnejo z zrakom, vanj spravijo obleko in

orodje, ga trdo prevežejo s trakovi, se vležejo nanj in plavajo čez reko. Pravijo,¹ da je Aleksander Veliki na takih mehovih spravil armado čez Amu in Sir. Izredna vojskovodja Džingiskan in Tamerlan sta z velikimi množicami prekoračila neizmerne puščave in reke tako, da je vsak jezdec nosil s seboj dva mehova; čez vode so plavali na mehovih, onstran reke pa so jih napolnili z vodo, da niso v puščavi poginjali od žeje.

Ob Siru samem je mnogo drevja in bičevja. Tod se skriva nebroj divjačine, ptic in sesavcev, posebno še pred izlivom v Aralsko jezero; v bičevju pa se skrivajo tudi tigri, divje mačke in podobne zveri. V reki je zelo veliko rib, ki so se razplodile, ker jih domačini ne marajo in malo kdo ribari.

Onstran Sirdarje smo zavozili v eno najnerodovitnejših step, kakršnih je v Turkestanu še več in ki so znane kot »gladna stepa« (golódnaja stjep). Ta se razteza 140 km na jug, v smeri na Samarkand. Površje takih step sestoji iz peska in ilovice. V gladni stepi nikjer ni tekoče vode; vse poletje ne pade niti kapljica dežja; samo spomladi in jeseni je nekaj nalivov; tedaj se pokrije stepa z zeleno preprogo in milijardami cvetk, posebno še z divjimi tulipani. Poleti vse drugo rastlinstvo zamre, le sivkasta zelišča v obliki grmičevja s prav tankimi stebelci prepezajo pokrajino. Kamele, ki so zadovoljne z najubornejšo hrano, smučejo vejice. Najrevnejši nomadi pasejo črede po takih stepah. Po nepregledni ravani drže karavanska pota, ne morebiti moderne ceste, marveč steze in kolovozi. Da potniki ponoči ali pozimi ne zgreše kolesnic, je uprava poleg pota postavila meter visoke kupe iz ilovice, ki se je na solncu strdila kot kamen. Tlakanih cest graditi ne kaže. Ker v stepi ni kamenja, bi morali material navoziti od daleč, kar bi povzročilo neizmerne stroške; poleti pa bi se cesta na debelo zasula s peskom, ki ga vetrovi prenašajo iz kraja v kraj.

Križem stepe se tuintam dvigajo male zelenice, ki jih uporabljajo kot poštné postaje. Po takih oazah izkopljejo vodnjak, čigar talna voda pa je navadno bolj ali manj slana, da je ne morejo piti. Čim globlji je vodnjak, tem bolj slana je voda. Pri neki taki postaji so hoteli obdelati kos zemlje. Ker jim je primanjkovalo vode, so vodnjak poglobili; voda pa je postala tako slana, da je v par letih zamorila vse nasade.²

V tihi noči se je čulo samo enakomerno drdranje koles, ki me je polagoma uspavalo. Tu-

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 141.

¹ O. c. str. 392.

² O. c. str. 320.

intam so se oglašali psi krog čuvajnic in redkih postaj. Ležišč po kupejih sem se tekom par tednov že popolnoma privadil. Lahen prepih je toliko shladil ozračje, da sem zatisnil oči, medtem ko je v vročih pokrajinah po hotelih zrak vso noč razgret; če pa odpreš okna, se vsuje v sobo nebroj mušic. Vrhutega so železniški kupeji (2. razreda) toliko snažni, da se ni bati nikakršnega — mrčesa.¹

»Prava šiba, ki najbolj greni življenje po srednjeazijskih mestih, je nebroj mrčesa, ki preplavlja hiše in vrtove. Semkaj ne spadajo samo nedolžne stenice, molji, bolhe in ščurki,² marveč še nagnusnejša in nevarnejša živad.«

Prva izmed te golazni so kače, ki pa navadno niso strupene. »Zaredile so se po vodnih jarkih in kopališčih, splazijo se v stanovanja in zgodi se, da kdo zjutraj seže pod zglavje in mesto žepne ure zagradi za kačo. Domačini se jih ne boje. Ko spomladi čistijo jarke in ribnike, marsikak delavec nenadoma zakriči, ker ga je v bose noge pičila v blatu skrita kača; taki dogodki pa jih pri delu prav nič ne motijo.«

Po nešteti kanalih in ribnikih je brez števila žab, ki ponoči prirejajo velikanske koncerte, posebno spomladi. »Seveda ni prijetno, če kdo potuje po deželi in zjutraj v postelji zapazi žabo, ki jo je ponoči zmečkal. V turkestarskih mestih in vaseh naseljene žabe so brez dvoma sorodnice onih žab, ki jih omenja Aristofanes in katerih besedni zaklad obsega samo izraze: brekeke kekeke, brekeke kekeke, koaks, koaks, koaks.«

Najhujša turkestarska golazen so strupeni škorpioni in pajki. Po »gladnih stepah« tega mrčesa ponekod kar mrgoli, pa tudi po mestih so se zelo razširili. Škorpioni najraje živijo v stropovih, ki jih domačini spletó iz dračja in bičevja. Človeka ranijo samo tedaj, če jih draži, sicer mu gredo pa s poti. Zelo so trdoživi. Potikajo se po stepah, kjer pol leta ne pade ne kapljica dežja. Nekdo je ujel škorpiona in ga zaprl v steklenico; šest mescev mu ni dal ne vode ne hrane, toda živalca je ostala vedno enaka. Po mestih je škorpionov zelo veliko. »Ruski častnik je v Taškentu naročil nekemu Sartu, naj mu preskrbi kaj škorpionov, ker jih še nikoli ni videl. Prihodnje jutro mu Sart prinese litrsko steklenico, napolnjeno z živalcami. Častnik je posodo z nevarno vsebino postavil na okno. Ponoči je prišla mačka in pre-

¹ O. c. str. 249—255.

² Ščurka Nemeč imenuje »Russe«, v zameno mu Rusi pravijo »prusák«! Primeri slov. besedo »švaba« in hrvatsko-srbskega »švaba«!

vrnila steklenico; škorpioni so se razlezli po vsi hiši, da jih niso mogli več poloviti.«

Razen tega mrčesa se nahaja po Turkestanu še brez števila muh, komarjev, obadov, moskitov, mravelj, os in sršenov. »Množine muh si niti predstavljati ne moremo; pokrijejo vsa jedila in sadje. Ko se ob mraku muhe pomiré, prično komarji, moskiti in druga nočna sodrga svoje peklensko rokodelstvo; če se je komu posrečilo, da je par ur zadremal, se zbudi ves utrujen, po rokah in licu pokrit s srbečimi in pekočimi piki. Posebno na potovanju ti mučitelji človeka spravljajo v obup, ko se izmučen vsled naporne poti vleže k počitku, pa vso noč vsled mušic ne zatisne očesa. Posebno kraj rek živi neverjetna množina komarjev in moskitov.«

Razmeroma nedolžne so majhne črne mravlje, ki človeku ne prizadenejo ničesar, uničujejo pa živila. »Če sadje, sladkor in druge slaščice niso trdno zaprte, jih brez dvoma odkrije podjeten Kolumb-mravljinec; takoj se prične v ta sladki raj preseljevanje narodov, da so bili v primeri z njim vpadi Hunov in Mongolov le slaba senca.« Moj mentor je dalj časa bival v stari hiši. Če je sobarica zvečer pustila sladkor ali potico na oknu, je drugo jutro korakala 100 m dolga in 15 cm široka armada med stanovanjem in kakim oddaljenim kotom na vrtu. Pobiljal jih je, polival s kropom, da je uničil milijarde, vendar se število mravelj ni znatno zmanjšalo; slednjič je posnemal zgled Abderitov, ki so se hoteli ubraniti žab: zbežal je in si najel novo stanovanje.

V Turkestanu je zemlja, kolikor je obdelajo, zelo rodovitna in donaša obilo sadu, da se poljedelstvo in vrtnarstvo bogato izplača. Ker pa nobena stvar na svetu ni popolna, tudi »turkestarske posestnike na minljivost vsega posvetnega od časa do časa spominjajo — kobilice selivke in škodljivi ptiči, ki pustošijo polja in vrtove in kot pravi anarhisti žanjejo, kjer niso sejali.«

Kobilice pravzaprav zelenicam ne delajo prevelike škode, ker se navadno potikajo po gladnih stepah in malokdaj zaidejo na rodovitna polja oaz. Puščave so namreč zelo razsežne; preden kobilice priromajo do obdelane zemlje, jih večina že pogine. Nešteti kanali, ki preprezajo zelenice, so jim nepremagljiva ovira. Če oblasti zapazijo, da se kobilice bližajo naselbinam, pokličejo delavce, da skopljejo jarke krog sovražnika; kobilice popadajo vanje in delavci jih zasujejo s prstjo, ali pa zažgo suho travo in z ognjem pokončajo mrčes.

Hudi škodljivci pa so ptiči, pred vsemi seveda — vrabci, ki ne nastopajo le trumoma, ampak

privihrajo poleti nad žitna polja kot hudourni oblaki, da zagrinjajo nebo. Če se taka vojska spusti na polje ali vinograd, uniči vedno precejšen del žetve. Domačini so nametali visoke kupe ilovice, ki se je strdila v piramido. Na te kopice postavijo otroke, ki ves dan — napol ali docela razgaljeni — stoje na solncu, kriče, bobnajo in ropotajo, da bi odgnali ptiče. Od jutra do večera se razlega po njivah in vrtovih divji krik, uspeh pa je malenkosten. Vrabcí so se vpitju privadili, da se ne brigajo zanj; če jih spodé z ene njive, zlete na drugo.

Spal sem tako trdno, da nisem niti čutil, kdaj smo se vozili mimo postaje Č e r n j a j e v o, važnega križišča. Proga od Kaspiškega jezera čez Buharo, Samarkand in Černjajevo v Taškent se uradno imenuje »srednjeazijska železnica«. V Černjajevem se od glavnega tira odcepi (326 km dolga) stranska proga čez Kokand v Andižan. Ker sem se namenil v ta skrajni kotiček ruskega Turkeстана, so voz, v katerem sem spaval spanje pravičnega, odklopili od ostalega vlaka in ga priklopili oni lokomotivi, ki je vozila na vzhod proti kitajski meji. Ničesar nisem čul, ne premikanja voz, ne ropotanja koles, ne hrupa uslužbencev. Černjajevo je najbrž zelenica v »gladni stepi«. Kraj sam je majhno selo, ki ga je ustvarila šele železnica. Ima velika skladišča, mnogo uradnikov, sicer pa nima nikakršnega pomena. Imenuje se po generalu Mihajlu Grigorjeviču Černjajevem, osvoboditelju Taškenta, drugem generalnem gubernatorju in velikem pustolovcu, ki je živel burno življenje. Udeležil se je krimske vojske, bojov na Kavkazu in v Turkestanu; nato so ga odslovili. Postal je zagovornik v Moskvi; v Petrogradu je kesneje ustanovil nov list. Vstopil je v srbsko armado in poveljeval večjemu oddelku; Turki so ga premagali pri Aleksincu. Agitiral je po Avstriji, izgnali so ga, nakar se je podal na Francosko. Organiziral je v Rumeliji bolgarski upor, zaprl so ga v Odrinu in poslali na Rusko. Slednjič je dve leti (1882—1884) vladal kot generalni gubernator turkeštanski. Na progi Černjajevo—Andižan ima še več postaj ime po ruskih državnikih in generalih, n. pr. Dragomirovo, Gorčakovo, Skobeljevo i. dr.

Jutranje solnce in vpitje sta me zbudila in spravila k oknu. Stali smo na večji postaji z napisom: H o d ž e n t. Če Rusi gradé kolodvore navadno v skrajnem predmestju, so ga tu postavili daleč zunaj mesta. Hodžent¹ leži ob Sirdarji. S

¹ Poleg mesta se nahaja ujetniški tabor. Slovencev tod ni veliko; pač pa biva in deluje v taboru slovenski vojni kurat ljubljanskih domobrancev, g. Vladimir Cepuder s štajarskega.

proge mesta skoraj ne vidimo, skriva se med vrtovi; le par slokih minaretov se dviga iznad drevja.

Hodžent je večje pokrajinsko mesto; prebivalcev šteje krog 40.000, malone samih domačinov; ruski oddelek je neznaten. Hodžent je najstarejše srednjeazijsko mesto. Ustanovil ga je (v 4. stoletju pred Kr.) Aleksander Veliki. Bojeval se je v teh krajih, razširil svoje kraljestvo do Sirdarje in ustanovil na južnem bregu reke »skrajno« ali »severno« Aleksandrijo (A. εσχατη). Odkod se izvaja sedanje ime Hodžent, ni povsem jasno. Ljudska etimologija trdi, da je beseda zložena iz »hodža« in »kend«, da torej pomeni: »mesto hodž«, ker je v mestu baje izredno veliko namišljenih potomcev preroka Mohameda, muslimske duhovske aristokracije. V mestu je namreč 24 »višjih« šol, nad 200 mošej in krog 300 mohamedanskih »duhovnikov«. Pravoslavna cerkev je samo ena. Trgovina in obrt sta se zelo razvili; največ je predilnic za bombaž in barvarnic za svilo. Poletí je zelo vroče; povprečna temperatura junija, julija in avgusta znaša 30° C. Na severni strani reke se dviga gorovje, ki odvraca hladne vetrove in tako zvišuje vročino. Zima je mila, da Sir navadno ne zamrzne. Stepni vetrovi spravljajo v mesto mnogo prahu. Vrtovi znotraj Hodženta zavzemajo 150 hektarov, ne vštetišvi onih, ki leže zunaj mesta.

Krog železnice se širi stepa. Dolina tod ni široka. Hribi na severu so rjavi, brez rastlinstva; če je spomladi kaj ozelenelo, je vse uničilo žgoče solnce. Na jugu vidimo v dalji visoke gore, ki so — s snegom pokrite. Ta pogled me je presenetil. Že več tednov nisem videl tolikih hribov, po turkeštanskih stepah sem zeval od vročine, tu pa naenkrat zagledam nebotične gore, ki jih krijeta sneg in led. Brezplodna stepa se je nadaljevala še onkraj Hodženta. Ponekod so se pasli konji pa osli. Parkrat smo se približali Sirdarji, enkrat celo na streljaj. Krog vode vendarle raste malo drevja, nekake oljke. Tuintam uzremo revno naselbino, par nizkih koč iz ilovice.

Dve uri kesneje pa se je pokrajina spremenila. Sirdarja se je odmaknila na sever, gore so odstopile daleč vsaksebi, dolina se je razširila v veliko, rodovitno ravnino v obliki elipse, prikazale so se vasi in lepo obdelano polje, ki po njem razen našega žita raste še bombaževcevec, riž in mnogo južnega sadja.

Prispeli smo v najbolj rodovitno srednjeazijsko pokrajino F e r g a n a. Še dve uri in obstali smo na kolodvoru velikega, znamenitega mesta Kokanda,

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

17. Kokand.

Obstali smo poleg čedne kamenite stavbe z napisom: Kokand. Domačini kamenja ne uporabljajo za zidavo; iz njega izdelujejo samo — mlinske kamne in stiskalnice za olje; Rusi pa so zgradili nekaj kamenitih poslopij, med temi tudi glavne kolodvore ob srednjeazijski progi.

Namenil sem se najprej k bančnemu uradniku K.; zanj sem imel priporočilno pismo; upal sem, da mi bo pokazal kaj mestnih zanimivosti. Pred postajo je čakalo več dvovprežnih kočij, »faeton« jim pravijo v Turkestanu in v južni Rusiji. Zakličem vozniku: »Rusko - azijskij bank!« Samozavestno se naslonim na mehke blazine, vranca potegneta in že zdrčimo po široki cesti.

Kokand je največje in najznamenitejše mesto pokrajine Fergana. Prebivalcev ima nad 100.000, večinoma Sartov; Rusov je manj nego 10.000. Kokand sloví vsled trgovine in je najvažnejše kupčijsko mesto vsega Turkeстана. Največ trgujejo z bombažem in svilo.

Ruski oddelek zavzema dokaj prostora, hiš in ulic pa nima veliko. Mnogo je vrtov in razsežnih parkov. Krasen je »Rozenbahovski prospekt«, velikanski drevored, ki se imenuje po tretjem generalnem gubernatorju pl. Rosenbachu; v nepreglednih vrstah stoje visoki topoli, jagnedi, celó platané. Najlepši pa je »Skobeljevski prospekt«, široka ulica, koder se nahajajo — borza, velike banke in evropske trgovine, sama nova poslopja. Kolodvor so zgradili seveda zunaj mesta. Ob ulicah ruskega oddelka se dvigajo železni stebri z obločnicami; električnega tramvaja pa takrat še niso imeli.

Kočija se ustavi pred dvonadstropnim¹ poslopjem. Vratarju v pisani livreji pokažem priporočilno pismo; velí mi po stopnicah navzgor. Vse prostore so opremili prav elegantno, z blestečo kovino in s preprogami. Stopim v prostorno dvorano in se predstavim bodočemu pokrovitelju. Mož pa me je sprejel hladno in me vprašal nezaupljivo, česa želim. Prav tako hladno mu odvrnem: »Ničesar; le mesto bi si rad ogledal.« Nagovoril me je, kar se mi je čudno zdelo, v pravilni nemščini;

¹ Rusi štejejo »nadstropja« drugače nego mi. Pritlične hiše imenujejo »enonadstropne«, hiša pa, ki je nam »enonadstropna«, je Rusu »dvonadstropna«.

kaj takega je onstran Volge, zlasti še v Turkestanu, velika posebnost. Od Moskve do Kaspiškega jezera sem srečal samo par ljudi, ki so govorili nemški, in še ti so bili — Židje. Najbrž je menil, da potrebujem denarja; da ga preverim o svojem bogastvu, mu ponudim bankovec za sto rubljev (250 K) in ga prosim, naj ga izmenja. Postal je vljudnejši. Vedel seveda ni, da je bil ta bankovec zadnji svojega rodu, potoval sem pa še vedno v smeri od doma... Moral je ostati v uradu do poznega popoldneva; ni mi utegnil razkazovati mesta. »Sicer pa Kokand nima nikakršnih zanimivosti,« mi je rekel pri slovesu; deloma je govoril resnico.

Na ulici sem razmišljal, kaj uradniku na moji zunanosti ni ugajalo; domislil sem se — ščetinaste ga lica. Takoj sem stopil k brivcu; »parikmaher« mu pravijo Rusi, ki so gotovih germanizmov, pisanih s cirilskim »šriftom«, tako vajeni, da se prav nič ne zgledujejo nad njimi. Ko me ni hotel ostrgati do golega, sem mu izrecno naročil: »Usí takže!« (Brke tudi!)

Staro mesto, kjer bivajo domačini, je nekdanj obdajalo debelo zidovje, ki je pa večinoma že razpadlo; nihče ga ne popravlja; le nekaj vrat z močnimi okroglimi stolpi so še ohranili, ne radi varnosti, marveč radi lepote; zobčasti nazidci so prav prikupljivi.

Korakal sem proti glavnemu bazarju. Srečavale so me karavane dvoigrbih kamel, ki so jih natovorili z bombažem. Na vsako stran so jim obesili mogočno breme. Ko bi ne vedel, da je bombaž lahka snov, bi menil, da so živali silno močne. Pravijo, da je kokandski bazar največji v Turkestanu, glede živahnosti pa se niti zdaleka ne more meriti z onim v Buhari. Po zunanosti je na las podoben taškentskemu: ulice drže vse vprek kot v labirintu, vsak predmet ima poseben oddelek.

Splezal sem na neki stolp (minaret) in zrl na mesto, t. j. na ilovnate ali pa lesene hiše z ravnim površjem. Taka naselbina se nam zdi podobna pogorišču ali razvalinam, ko nikjer ne vidimo streh. Med hišami se vijejo ozke ulice, odkoder se čuje tuintam vpitje. Vse drže proti sredi starega mesta, na tržišče. Le malo je med hišami sivozelenih vrtov, tako da je celotna slika enolična do skrajnosti. Vse drugače je v ruskem oddelku; tam je

hiš malo, drevja veliko; tudi krog mesta je mnogo zelenja. »Domačini mesto nazivljejo ‚Kokand-i-latif‘, ‚dražestni‘ Kokand, najbrž vsled lepe okolice in s snegom pokritih gora, ki jih gledamo v daljavi. V starih časih so mesto obdajala močvirja, koder se je paslo nešteto nerescev; morebiti je odtod mesto dobilo ime Kok-kand, t. j. mesto prascev.«¹ Le nekaj medres (šol) in minaretov se dviga iznad okolice.

Največja znamenitost starega mesta je »hanski dvorec«.

Kokand je bil svojčas samostojna kneževina, ki se je imenovala po glavnem mestu, kakor še dandanašnji napol samostojni državi Buhara in Hiva. Kneževina se je širila na obeh straneh Sirdarje, od kitajske meje do Buhare, od Pamirja do Kirgiške stepe. Tudi Taškent je spadal pod njeno okrilje. Zadnji han (knez) Hudajar je ravnal s podložniki kot s sužnji; sicer so pa srednjeazijski hani tako vladali že od pamtiveka. Nastali so hudi notranji boji. Dvakrat je knez bežal iz dežele. Ko so ga prvokrat izgnali, je v buharskem mestecu pričel branjarijo; v najhujših stiskah se je preživljal tudi kot postrežček. Trgovine se je oprijel s toliko vnemo, da je tudi kesneje kot vladar na bazaru vzdrževal več prodajalnic, ki so mu donšale mnogo dobička. Postal je celó komedijant; najel si je godce, opičarje in medvedarje, ki so hodili po sejmi in po hišah, da so mu služili denar.² Ko so mu privrženci pomorili sovražnike, je drugič in tretjič zasedel kokandski prestol. V notranje prepire pa so se vmešavali Rusi. L. 1875. so zasedli Kokand. Generalni gubernator Kaufmann je upostavil novega hana. Ko pa je gubernator odšel, so uporni Kokandci javno na trgu umorili mladega vladarja. Kaufmann se je vrnil in vnovič zasedel mesto, upornike pa je pobesil po mestnih vratih. Kneževina je prenehala. Le v alajskih gorah se je ustavljalo nekaj nomadov. Poslali so nadnje generala Skobeljeva. Leta 1876. so si Rusi kneževino tudi formalno prilastili in vsem vzhodnim pokrajinam nadeli staro ime »Fergana«. Kokand je sicer največje in najvažnejše mesto vse dežele. Ker pa tod ne biva mnogo Rusov, je vlada južno od Starega Margelana izbrala kraj za novo rusko naselbino, ki so jo takoj začeli graditi; imenovali so jo Novi Margelan, l. 1907. pa prekrstili v »Skobeljevo«. Mesto je sicer majhno (12.000 prebivalcev), vendar pa je tod sedež vseh pokrajinskih uradov.

¹ Lansdell, »Russisch-Centralasien«, str. 423.

² Schwarz, »Turkestan«, str. 175.

Razmere v srednjeazijskih kneževinah so bile pred rusko zasedbo neznosne. Vladar je s podložniki ravnal kot pravi trinog. »Berača ali bivšega sužnja je povzdignil do najvišje časti, kmalu pa ga je zopet zapodil med berače, ako ga ni že prej dal umoriti, seveda brez važnega vzroka.« Marsikdo se je v Hivi, Buhari in Kokandu iz najnižjih slojev povzpел do najvišje državne službe. Neki hivanski knez je bil prvotno dninar, po revoluciji pa je dosegel vladarsko oblast; han kašgarske pokrajine se je v mladosti preživljal kot javni plesalec; najvišji kokandski dvorjan se je v prejšnjih časih ukvarjal z branjarijo.¹ Ker očetova čast ni prehajala na sina, otrok najvišjih uradnikov niso vzgajali drugače kot otroke navadnih meščanov; bosonogi, napol goli so tekali po ulicah.

Uprava srednjeazijskih kneževin pa ni bila centralistična; nikakega urada ni bilo, ki bi mu bila podložna vsa država. Knez je vladal samo v onem mestu, kjer je stoloval. V posameznih pokrajinah so neomejeno gospodarili »begi«, knezovi namestniki, so prosto nastavljali sodnike in uradnike ter pobirali davke. Kneževina je bila torej sestavljena iz neštevilnih držav, ki je vsaka zase obsegala kako zelenico, večje mesto in vasi v okolici. Begi so vladali kot nekdanji satrapi v perzijskem kraljestvu; dostikrat so se uprli gospodarju in se vojskovali med seboj, ne da bi vprašali kneza. V novejšem času pa sta buharski in hivanski emir zadobila neomejeno oblast nad begi, ki so postali navadni vladarjevi uradniki. Rusi so namreč nepokorne namestnike polovili in zaprli; od tedaj noben beg ne misli več na to, da bi se knezu protivil.²

Zadnji kokandski han je sezidal ogromno poslopje »hanski dvorec« v mavriškem slogu. Neki potopisec³ pravi o njem: »Videl sem že veliko, če ne morda vseh cesarskih in kraljevih palač v Evropi, dotlej pa še nobene stolice azijskega vladarja. Zanimala me je tembolj, ker v stavbinskem oziru prekaša vse moderne srednjeazijske stavbe. Dvorec se dviga sredi mesta na velikem trgu, ki je tolikšen, da se na njem uri vsa ruska posadka. Ima obliko velikanskega pravokotnika. Sestoji iz mnogo poslopij in dvorišč. Palačo obdaja visok zid z vodnimi jarki. Zato se v domačinskem jeziku ta stavba nazivlje »Urda«, kar pomeni isto kot ruski »Kremlj«: trdnjavo. Prednji del zidovja je dal general Skobeljev, ko je zasedel mesto, razrušiti z dinamitom. Domačini, ki tolikšne razstrelitve še

¹ O. c., str. 175.

² O. c., str. 177.

³ Lansdell, o. c., str. 424.

niso videli, so se grozno začudili in ustrašili.« Palača ima na vsakem oglu okrogel stolp, dva pa nad vhodom. Pročelje so okrasili s postekljenimi belimi, zelenimi in modrimi ploščami. Pod vrhom se v velikih črkah blesti napis: »Sezidal Said Muhamed han leta 1287.«, t. j. l. 1870. Še dandanašnji ugaja stavba iz daljave vsled lepih arabesk. Pred glavnim vhodom stoji nekaj starih ugrabljenih kokandskih topov; druge pa so prepeljali v Taškent, kjer so jih razstavili krog pravoslavne katedrale. Pred pročeljem koraka straža, kajti Rusi so palačo spremenili v vojašnico. Malokomu dovolijo, da si dvorec ogleda od znotraj. Zelo hvalijo razkošno opremljene sobe in jih primerjajo z dvoranami arabskih kalifov v španski Alhambri. Prestolno dvorano, kjer je knez sprejemal poslanca tujih držav, so Rusi spremenili v pravoslavno kapelo.

V mestnem vrtu, v ruskem oddelku, so sredi sprehajališč postavili bronast spomenik na čast »osvoboditvi« kokandske kneževine. —

Hodil sem po sejmišču, kjer pa nisem opazil nič zanimivega. Stopil sem v čajnico, se posadil na zabojček in pil čaj. Krog nizkih mizic so na preprogah čepeli domačini, se razgovarjali, kadili skupno vodno pipo in igrali nekak šah. Na stenah so visele pisane slike, kakršne so v navadi po mohamedanskih trgovinah; ponazorjujejo Kaabo v Meki, Ajo Sofijo v Carigradu in Omarjevo mošejo v Jeruzalemu, tri glavna muslimska svetišča.

Kadar se spomnim na Kokand, se spomnim tudi na veliko množino prepelice, ki sem jih tamkaj videl in slišal. Turkeščanci, tako se mi je zdelo, ptice zelo čislajo, zlasti še prepelico. Že v Taškentu sem v starem mestu opazil mnogo prepelice,¹ v Kokandu pa sem čul izza vseh oglov: petpedi. V vsaki čajnici jo imajo, kakor tudi v neštetih kolibah. Tičnice so preproste: polovico buče ali pa nizko, leseno, oziroma papirnato škatlo brez pokrova pritrdijo na mrežo iz pisane bombaževine; vse skupaj obesijo na strop ali pa na drevesno vejo; vsled teže tičnica nateza vrvice in visi prosto v zraku. Takih tičnic je vse polno tudi po bogatejših stanovanjih. Največ gojé prepelice, redé pa še slavca, škranca, liščka, škorca in srako; le kanarčka Turkeščanci ne poznajo.

Prepelico uporabljajo tudi za — dvoboje, kakor v Evropi peteline. »Sartom prepeličji boji tako ugajajo, da možu, ki je vzgojil bojevito prepelico, ni treba skrbeti za vsakdanji kruh; preživlja se imenitno z visokimi stavami na svojo ptico. Prepelice zavijajo v vrečice in jih nosijo v nedriju pod

suknjo; vsled tako nečloveškega ravnanja žival postane bojevita in hudobna.«

Dečki lové ptiče pevce s pomočjo 2 m dolgega lesenega pihalnika, ki vanj devljejo ilovnate kroglice. Spretni so, da s tako »puško« spravljajo živalce tudi z visokih dreves. Zadeta ptica omotena pade raz drevo, mladi lovec pa jo spravi v malho.

Bogati domačini zelo čislajo sokolji lov. Taka zabava je med Sartí v toliki časti, kot pri nas lov na peteline ali na divje koze. Udeleži se ga tudi knez in njegov dvor. Najvišji uradnik se še dandanašnji imenuje »kuš-begí«, t. j. sokolar; on je prvi minister, pa tudi hanov namestnik, kadar teča ni doma. Marco Polo pripoveduje, da je takratni hivanski knez na lov jemal po 10.000 sokolarjev in ptičarjev.¹ —

Kakor v Taškentu, je tudi v starem Kokandu cestni tlak razdrapan in kotanjast. V ozkih ulicah bi četverokolesnega voza niti obrniti ne mogli. Zato domačini uporabljajo samo dvo k o l e s n e v o z o v e, ki imajo to posebnost, da ni pri njih niti enega žeblja, niti najmanjšega kovinskega dela; vse je iz samega lesa, vendar pa zgrajeno trdno in prožno. Kolesa so silno visoka, 2 m ali pa še več. Njih obod ni sestavljen iz delov, ampak je iz enega samega, v obliki kroga zavitega debela mladega drevesca. Kolesa ne obijajo z železom; zato se kolo, če tla niso mehka, kmalu obrabi. Nad vozom napravijo streho iz vrbovih vejic ali pa iz platna, zoper dež in pekoče solčne žarke. Ojnici sta dve. Voznik ne sedi na vozu, marveč — na konju, nog pa ne devlje v stremene, ampak jih upira na ojnici. Kadar gre voz navkreber, voznik vstane in — stopi na ojnice, da se voz ne prekopicne vznak. Brema naložé tako, da je prednja polovica neznatno težja kot zadnja. Če je treba zložiti z voza, odpno konja in prevržejo voz, da blago zdrzne na tla. Osi ne mažejo, zato vozovi cvilijo v visokih tonih. Če se pomika po cesti karavana takih voz, se čuje cviljenje več kilometrov daleč.

Taki vozovi so zelo porabni. Ker se brema enakomerno razdeli, neznaten konj razen voza in jezdeca vleče še deset stotov blaga. Kolesa so silno visoka, zato je trenje prav majhno. Kjer bi navadni voz obtičal v kolesnicah, ali pa bi se v blatu kolesa pogreznila nad osi, se tak voz neovirano pomika naprej. Ker je voz širok, se tudi na poševni cesti ne prevrne. Neprecenljive vrednosti pa so ti vozovi spomladi, ko se sneg po gorah stali, da reke narastejo. Večjih mostov ni. Navadni voz bi utonil, ko brede narastlo vodo; turkeščanski voz pa pre-

¹ V ruščini: perepólka.

¹ Schwarz, o. c., str. 290.

korači poldrug meter visoko vodo, ne da bi se zmočil tovor. Neobloženi leseni vozovi preplavajo tudi največje reke, kakor Sirdarjo in Amudarjo; ker so široki in masivni, jih voda ne prevrne.

Pri Turkestančih se vozijo samo žene in otroci, možak pa, če je še tako star in nadložen, mora jezdit; zdi se mu sramotno, da bi se vozil. Nekdaj so se ruski poslanci poklonili buharskemu knezu. Vodja poslanstva se je pripeljal k hanu v krasni kočiji, da bi se Buharci zgledovali. Emir pa je mislil, da ga Rusi namenoma zasmehujejo, in se je razjezil tako, da je poslance zaprl v ječo. Sčasoma so vsled ruskega vpliva domačini spremenili nazore. Buharski emir se dandanašnji vozi v elegantni kočiji, ki mu jo je podaril ruski car. Kočijaži pa ne smejo sedeti na kozlu, marveč na konjih; dvorna etiketa ne dopušča, da bi hlapec sedel više kot gospodar.¹

O Kokandu pripomnim samo še to, da imajo ondi največjo turkestansko papirnico. »Najbrž je malokomu znano, da je izdelovanje papirja iz cunj srednjeazijska iznajdba, kajti prvi papir iz cunj so napravili v Samarkandu krog l. 750. Odtod se je obrt razširila v Prednjo Azijo in severno Afriko, odkoder so jo počasi prenesli na Španško. V srednji Evropi so tak papir začeli izdelovati šele koncem 12. stoletja.«² —

Ves dan je pritiskala huda vročina; na solncu bi toplomer kazal 50—60 stopinj. Nebo je bilo seveda popolnoma jasno; deževalo že dolgo ni. Vendar pa vode ne primanjkuje. Na oddaljenih gorah se tajata sneg in led. Mnogo rek in potokov teče proti Sirdarji, dasi je večinoma ne dosežejo. Po neštetih jarkih so prebivalci speljali vodo med njive in bombaževe nasade. Tudi skozi Kokand drži mnogo jarkov, po katerih se pretaka silno umazana voda. Mestni uslužbenci, ki so si krog ledij odeli kratke obveze in glavo obvili s turbanom, drugače pa hodijo v Adamovi obleki, zaje-majo vodo iz jarkov in jo polivajo po cestah.

Neznosna vročina se je odbijala od golega zidovja; vesel sem bil, da me ni zadela solnčarica. Vendar pa mi je vročina škodovala — na želodcu in povzročila črevesni katar; ves dan me je črvičilo, kar je v tujem kraju zelo neprijetno... Ukrotil sem nepokornega sitneža z lakoto, da mu

ves dan nisem privoščil drugega nego čaj; hodil sem od čajnice do čajnice in se zalival z vročo vodo. Drugo jutro me je bolezen popustila, čutil pa sem v sebi precejšnjo praznoto.

Ves popoldan sem pohajkoval po mestu in po vrtovih. Ko je legel na zemljo mrak in sem korakal po napol razsvetljenih drevoredih, se me je nenadoma lotilo — domotožje. Že večkrat sem na sebi opazil duševni pojav: Ko sem brez tovarišije potoval po tujih krajih, koder nisem poznal nikakega znanca, me je včasih zgrabila otožnost, da bi vse popustil in hitel domov, le domov. Treba se je hudo premagovati, da se utolažiš. V Kokandu mi je domotožje povečala še bolezen. Tedaj pa sem klobuk poveznil po strani, vtaknil roki v žep in pričel ono znano: »Jaz pa pojdem na Gorenjsko«. Stopal sem hitreje in hitreje, prepeval narodne pesmi glasneje in glasneje, da so se ljudje ozirali po meni, češ, kaj neki je šinilo tujcu v glavo; koncem drevoreda pa sem se zaokrenil na peti in krepko zatrdil: »Prej pa ne grem domov...« Ko sem večkrat prekoračil drevored, me je minila otožnost. Stopil sem na restavracijski vrt, naročil največjo porcijo čaja in ob električni luči zapisoval dnevne vtiske, prepelice pa so mi od blizu in daleč klicale svoj enoglasni »petpedi«.

Vlak je odhajal šele ob eni čez polnoč. Na peronu sem sedel na klop, izvlekel črno, z zlatom obrobjeno knjižico ter si ob svitu obločnic nabiral zakladov za novi dan.

Ob odhodu sem doživel še majhno idilo. Boljše prostore na vlaku so potniki takoj zasedli. Obrnil sem se do sprevodnika, naj mi preskrbi kako mesto. Najbrž je slutil protiuslugo in mi je izbral pripravno ležišče »na vrhu«, ki pa je bilo že zasedeno. Ne oziraje se na oliko in lastninsko pravico, odrinem tujo prtljago in plezam nakvišku. Lastnik ležišča opazi, da se hočem polastiti njegove postelje, in me vleče za suknjič. V zadregi pričnem klicati: »Kondúktor skazál!« (Sprevodnik je rekel!) In res mi sprevodnik priskoči na pomoč, vleče mojega tekmeča, le-ta mene, kričimo pa vsi trije. Slednjič je zmagalo nasilje. Moj tekmeč je mrmraje pobral prtljago, jaz pa sem zleknil trudne ude po mehkem ležišču. To noč sem prav sladko prespal med pestrobojnimi Sarti.

(Nadaljevanje in konec v prihodnjem letniku.)

¹ O. c., str. 336.

² O. c., str. 416.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

18. V osrčju Azije.

Zdaniilo se je, ko smo se bližali končni postaji »srednjeazijske železnice«, mestu *Andižanu*. Domačini *Sarti* v bogatih pisanih oblačilih so se pripravljali, da izstopijo. Pogledal sem skozi okno. Vozili smo se mimo rodovitnih nasadov. Povsod so napeljali vodne jarke, da je rastlinstvo krasno uspevalo. Na severu se je širila nepregledna ravan, na jugu so se v daljavi dvigali nizki griči, za njimi pa visoke, s snegom pokrite gore; zemljevid me je poučil, da so ti hribi »Alajsko gorovje«, čigar vrhovi merijo 4000 do 6000 m.¹ Za tem gorovjem se razprostira svetovnoznan *Pamir*, »streha sveta«, ki ga pa ne vidimo, ker ga zakriva *Alaj*.

Prespal sem rodovitno pokrajino med *Kokandom* in *Andižanom*; ogledal sem si jo na povratku. Spal sem dokaj trdno; v polspanju pa sem čul, kako so tuintam lajali psi, kako je na nekem kolodvoru nastalo vrvenje in so klicali sprevodniki: »*Gorčakovo*, *peresádka* (= prestop) v *Skobeljevo*!«

Med košatim drevjem so se prikázovale hišice, kar se je vlak ustavil pred nizkim poslopjem. Vse je hitelo na prosto. Ko sem stal na dolgem peronu *andižanskega* kolodvora, sem se vprašal nehote: »Čemu si priromal na skrajni konec ruske Srednje Azije?« Smejati sem se moral samemu sebi. Nič pametnega si nisem odgovoril; šinilo mi je v glavo: »Na uro sem prišel gledat.« Res je visela na steni večja ura z dvojnimi kazalci; črna sta naznanjala železniški ali »*petrograjski*² čas«; štiri čez polnoč, rdeča pa krajevni čas: sedmo jutranjo uro. Železniški zaostaja za krajevnim natančno 2 uri 51 minut. Takoj sem preračunal, da leži *Andižan* 43° vzhodno od *Petrograda*, 73° vzhodno od *Greenwicha*.

V čakalnici sem ugledal — ozaljšan oltar. Rusi razodevajo versko prepričanje tudi na ta način, da

¹ Ujetnik, ki se je dalj časa mudil v *Skobeljevem*, nedaleč odtod, je pisal: »Bivali smo pod gorovjem, ki je visoko 5000 m; človek ne bi verjel, da je na svetu tako gorovje; vrhove pokriva sneg poleti in pozimi. Bili smo od tistih gora oddaljeni kakih 40 km. In od teh gora dobivajo vode, da jo pijejo in prilivajo z njo; to je sama snežnica. Dežja pa tam ni skoro nič. Ko sem bil jaz tam, ga ni bilo osem mesecev. Kar hočejo pridelati, morajo vse prilíti.« (»*Slovenec*«, 7. febr. 1916.)

² Nekdanje glavno mesto ruskega carstva so začetkom leta 1918. iz »*Petrograda*« zopet prekrstili v »*Peterburg*«, izpustili pa so stari pridevek »*Sankt*«.

na važnih kolodvorih, posebno še tam, kjer se prične ali končuje železniška proga, v čakalnici priredé oltar s pozlačeno ikono; pred oltarčkom je veliko stojalo, kamor natikajo luči. Bogoljubni Rus kupi večjo ali manjšo svečko, jo prižge, natakne na stojalo in se križa pred svetniško podobo. Ikona predočuje največkrat *Mater Božjo* ali pa sv. *Nikolaja*, zavetnika popotnikov. Celò v *Petrogradu*, kjer se prebivalstvo ne odlikuje ne po vernosti, ne po pravdnosti, so postavili take oltarje. Na imenitnem *Nikolajevskem* kolodvoru sem videl dva velika, krasna oltarja, pred katerima je v večernih urah gorela množica svečk. *Stanovski* tovariš, ki me je spremljal na drugem potovanju križem carstva, je pred *Marijinim* oltarjem prižgal svečko, da bi srečno potovala v *Arhangelsk*; hudomušno sem ga podražil: »Ne podpiraj pravoslavja!« Nekaj tednov kesneje sva si v *Tiflisu* ogledala glavno mošejo; vratar nama je razkazal svetišče ter naju peljal na stolp, odkoder se prav lepo vidi na *kavkaško* prestolico; plačila pa ni hotel sprejeti, marveč nama je pokazal mošejino puščico, češ: »Kdor hoče kaj dati, naj daruje za mošejo.« Spustil sem vanjo denar, tovariš me je pa podražil: »Ne podpiraj — islama!«

Spravim kovčeg »na hranjenje« in odidem v mesto. Dasi ni bilo več zgodaj, so bile ulice še prazne. Ker je zvečer prevroče, spé *Turkestanci* v pozno jutro, ko je hladno. Odpirali so prve prodajalne: pekarije. Ob moderno urejeni trgovini z napisom »*konditerskaja* i *buločnaja*« (slaščičarna in pekarija) je tako prijetno dišalo po svežem kruhu, da me je potegnilo k mizici, koder so mi postregli z gorkim mlekom in gosposkimi žemljicami. Izvlekel sem beležnico in prečital prozaična vprašanja, ki sem jih napisal osem dni poprej še v *Moskvi*: »Kdaj prispem v *Andižan*? Kakšna je *Volga*, *Ural*, brezmejna *Kirgiška* stepa? Bom li kos neznosni puščavski vročini? Je li varno med *Tatari* pa *Kirgizi*?« Kar vrtelo se mi je takrat v glavi; pripisal pa sem na koncu: »Ne bajátsa!« (Ne boj se!) Sedaj pa bivam v osrčju Azije živ in zdrav; da ni gorovja, bi pogledal še na *Kitajsko*. Ko bi se kdo čudil, da sem dospel tako daleč, bi mu odvrnil: »Nič lažjega nego to. Sédi v *Moskvi* na vlak, počivaj na istem ležišču pet dni, izlože te v *Andižanu*.« *Pustolovščina* pa se mi je zdela tako smešna, da sem sklenil: »O tem izletu

ne napišem nobenega zloga.« In res bi ne bil napisal ničesar, da ni kmalu za menoj teh dežel neprostoovoljno obiskalo več tisoč naših rojakov; marsikdo izmed njih je tamkaj tudi legel k zadnjemu počitku.¹

Ogledal sem si Andižan. V mestu prebiva nad 70.000 ljudi, je torej velika naselbina. V ruskem oddelku so ulice zelo široke; kraj ceste stoje veličastni drevoredi topolov in akacij; vrtov je vse polno. Več trgovin je tako lepih, da bi jih kar presadil v sredo Evrope. Za spomin sem si v moderni prodajalni kupil nekaj drobnega perila iste kakovosti, kot bi ga dobil na Dunaju. Ko hodiš po glavnih ulicah, bi ne verjel, da se nahajaš sredi Azije, odkoder se cepijo pota na Kitajsko in v Prednjo Indijo. Zanimivosti pa mesto nima nikakršnih. Sredi Andižana se dviga lepa nova stavba, pravoslavna cerkev, s krasnim mozaikom »vstajenje Gospodovo« nad pročeljem. Tudi domačinski oddelek ne nudi nič novega. Kraj vodnih jarkov se izprehajajo race in gosi, po čajnicah petpedikajo prepelice, po vrtovih grulijo golobi, po ulicah tekajo psi, ki nimajo lastnika. Blizu kolodvora stoji velika mošeja s širokim pročeljem in lepimi okraski. Domačini so Sarti kot v Taškentu.

Leta 1902. je tod razsajal hud potres, ki je porl mnogo poslopij. Zato so po ruskem oddelku nekatere ulice še čisto nove, drugod pa so ravnokar gradili nove stavbe.

Andižan je važno tržišče. Okolica je zelo rodovitna; pridelujejo mnogo žita, sadja in bombaža. V mestu je nekaj tovarin in predilnic. V starih časih je bil Andižan glavno mesto pokrajine Fergana. Rusi so ga osvojili leta 1875., ko so premagali kokandskega kneza in »osvobodili« njegovo državo. Odkar so (1898) do semkaj izpeljali železnico, je mesto zelo narastlo.

Odtod do kitajske meje ni več nego 200 km. Ne daleč od Andižana, še v ravnini, leži mestece Oš.² Kmalu se prične cesta spenjati v gore. 50 km od Oša je zadnji večji kraj Gulča. Gorska pota drže čez prelaze, visoke do 4000 m, v kitajski Vzhodni Turkestan z glavnim mestom Kašgar. Ondotni prebivalci, Kašgarci, so najbližji sorodniki Sartov; govoré isti jezik, so tudi mohamedanci, le oblačijo se že bolj po kitajsko. V Andižanu sem videl nekaj možakov, ki sem jih po noši spoznal kot Kitajce.

¹ V Samarkandu je umrlo nad 5000 ujetnikov, v Skobeljevem pa na malariji tekom dveh mesecev več nego 3000 (»Nedelja«, 7. oktobra 1917), da ne govorim o Ashabadu, o Taškentu in zloglasnem »svetotrojiškem taboru« poleg njega itd.

² Tudi v Ošu je bivalo mnogo slovenskih ujetnikov.

Zelzel sem si ogledati še mestno okolico. V onih časih je vozil iz Andižana v Oš (48 km) avtomobil. Vprašal sem na pošti, kdaj se odpelje. Odgovorili so mi, da vozi le dvakrat na teden; oni dan pa je počival.

Andižana sem se kmalu naveličal; mudil sem se ondi le pet ur. Prekorakal sem ga od Rusov do Sartov, od kolodvora do skrajnih predmestij, pa me ni več zanimal; saj je na las podoben drugim azijskim mestom. Domačini so se vozili na dvo-kolesnih vpregah z okroglo streho v obliki železniškega predora; voznik pa je sedel na konju in upiral nogi na ojnici. Ker je vročina naraščala, je mnogo Sartov ležalo pod drevesi pred hišami ali pa po lesenih prodajalnah. Stopil sem v preprost »traktir« (gostilnico) ter si gasil žejo in glad z ruskim »borščem«.¹

Opoldan smo se odpeljali nazaj proti Kokandu. Kupil sem si listek do Kaspiškega jezera, za progo, dolgo nad 2000 km. Nastopil sem pot — proti domu. Zopet mi je hodilo na misel, kaj se mi utegne spotoma primeriti: v vroči puščavi pred Kaspiškim morjem, pod nebotičnim Kavkazom, v južnoruskim planjavah. Pač bodo minili še trije tedni, prej ko se vrnem na domačo grudo. Dolga pot med samimi tujci; nikjer počitka, nikjer prijateljskega lica! Toda zavest: »Vračam se domov«, me je navdajala s presernim veseljem.

Izbral sem si voz, ki je bil spočetka prazen. Pred odhodom vlaka pa je vstopil bogat Sart z dvema skrbno zakritima osebama. Nemudoma so pregradili manjši oddelek z zavesami, da so se ločili od sopotnikov. Izprva sem pomiloval Sartinje, da so kakor sužnje, ki nimajo v javnosti nikakih pravic; mislil sem, da so tudi doma le deklet gospodarjeve. Kmalu pa se je iz oddelka razlegalo glasno govorjenje in smeh, znamenje, da se dobro zabavajo. Vedel sem, da sta dami razkrili obličje. Mučila me je radovednost, kakšne lepoticice so Sartinje. Oprezoval sem krog zavese, da bi vsaj za trenutek pogledal v oddelek. Potihoma sem šinil mimo napol odgrnjenih »vrat«. Ženska poleg zavese je gledala v stran. Opravila se je v živobarvana svilnata oblačila; lase si je pokrila s pisano čepico, bogato okrašeno z vezeninami; krog vratu je nosila narezane ponarejene bisere, na drugi niti pa okrogle ploščice; z ušes so ji visele dolge srebrne naušernice. Obraza je bila okroglega, starikavega, dasi po glasu sodeč ni dovršila še trideset let.

Presenetilo me je — olepotičeno lice. Tudi Sartinje se lišpajo, ne da bi se razkazovale na ulici,

¹ »Boršč« je najnavadnejša ruska narodna jed: juha z mesom in zelenjavo.

da bi mamile tujce, marveč da v domači hiši ugajajo možu in sorodnicam. Z lepoticenjem ne morejo nikogar preslepiti; lišp je tak, da že oddaleč vsakdo loči resnično lepoto od ponarejene. Sartinje si namreč brez prehoda barv sredi lica namažejo okrogli živordeči lisi, ki se od bele ali temne polti ločita kot rdeč madež na beli obleki. Tako lice je prav podobno pobarvani punčki. Lepotičijo si tudi — obrvi. Sarti mislijo, da so košate obrvi izredno lepe. Najkrasnejša je Sartinja, ki so se ji obrvi zrastle na čelu; take dame ni mogoče preplačati z zlatom. Ker pa narava tolake lepote ni podelila vsaki Sartinji, si jo umetno nadomesté tako, da si nad obrvmi potegnejo po čelu nepretrgano, palec široko črno liso, ki sega še na desno in levo sencé. Z isto črno barvo si namažejo tudi veke.

Le par trenutkov sem ogledoval »krasno« Sartinjo; zapazila je namreč senco, zgrabila zaveso in zaprla vrata. Toda ravno ta kretnja mi je odkrila še drugo lepoto, ki jo v Turkestanu opazuješ povsod in brez nevarnosti: imela je — rdeče pobarvane roke in nohtove. Z barvo, podobno naši braziljki, si ničemurne Turkestanke namažejo nohtove in dlani; pravijo, da z enako barvo prepleskajo tudi podplate. Koža na dlani postane za stalno rdečerumenkasta. Tujcu se zdi, da je Sartinja — bolehná. »Da Sartom tako pobarvana ženska ugaja, nam je dokaz, da o ženski lepoti sodijo mnogo drugače nego mi; Evropejca namreč tako lepoticje odbija, če se mu naravnost ne studí.«¹

Ko je trojica nekje izstopila, sta se dami ogrnili v širok, do tal segajoč plašč, obličje pa sta si zakrili z gosto črno mrežo iz konjske žime. Ena izmed gospa, najbrž ona, ki sem ji tatinsko zrl v obraz, se je okrenila proti meni. Nisem videl potez skritega obraza; zdelo pa se mi je, da izpod gostega pajčolana radovedno opazuje predrznega tujca. —

Vozili smo se po rodovitni, skrbno negovani planjavi. Žito uspeva prav dobro, še več pa sadé b o m b a ž e v c a. Z vlaká se mi je rastlina zdela podobna krompirjevcu; imela je tanka stebelca, koncem vejic pa temnorjavkaste glavice. Iz teh kroglic na jesen vzklije bombaž. Turkestanski »hlópok« (bombaž) je slabši od amerikskega; ima mnogo krajša vlakna. Zrele glavice postrizejo, posuše in doma očistijo, medtem ko v Ameriki že na polju vlakna iztrgajo iz kroglic. Domačini gojé bombaževce že iz starih časov. Ko so Rusi prišli v deželo, so nasade razširili in zboljšali. Tudi akcijske družbe in ruski naseljenci so pričeli saditi

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 285.

bombaževce; obsejali so z njim veliko polja in še bolj razpredli kanalizacijo. Pred 15 leti so v ruskem Turkestanu in v kneževini Buhara gojili bombaževce na 400.000 hektarih in pridelali 2,800.000 stotov očiščenega bombaža.¹ Že pred vojsko so ga vsako leto nad milijon stotov izvozili v evropsko Rusijo. Po vojski bodo Rusi proizvod bombaža gotovo še razširili, da ne bodo vezani na uvoz iz Amerike in Egipta.

Vozili smo se dalj časa med bombaževimi nasadi. Kolesa so drdrala enakomerno. Zmagoval me je opoldanski spanec; pa še v polspanju se mi je zdelo, da puha lokomotiva in klopočejo kolesa: hlopok, hlopok!

Med Andžanom in Kokandom sem opazil 2 do 3 m visoko rastlino, prav podobno turščici. V beležnico sem si zapisal: »Krog A. raste mnogo koruze.« Ko sem pa rastlino pogledal natančneje, sem spoznal, da to ni turščica, ki je v Turkestanu prav malo sadé, marveč žito; nosi namreč latje kakor naše proso, toda zrno je dvakrat večje nego proseno. Sarti žito, nekako medvrsto koruze in prosa, nazivljejo »džugara«, znanstveno pa se imenuje s o r g u m. Med Kitajci in afriškimi zamorci se je ta rastlina zelo razširila; pri nas pa ne uspeva, ker potrebuje mnogo toplote. Zrnje uživajo le reveži, sicer pa z džugaro krmijo konje; nadomešča torej oves, ki ga Turkestanci ne poznajo. Steblo je leseno, zato ga uporabljajo kot kurivo. Rusi so dognali, da je v stebelu tudi nekaj — sladkorja, ki pa se ne dá popolnoma očistiti in glede sladkobe daleč zaostaja za navadnim sladkorjem. Najvažnejša pa je džugara kot sveža krma za živino, ker ima dolgo in široko perje; sorgum nadomešča torej tudi svežo koruzo.

Poleg žita in bombaževca raste križem ravnine mnogo drevja, posebno še belih murv, znamenje, da tod gojé s v i l o p r e j k e. Svilarstvo se je razširilo po vsem Turkestanu; domačini se z njim veliko pečajo, zlasti krog Samarkanda in v Buhari. Podnebje svilodom prija izbornó: enakomerna vročina se je poleti vlegla na ravnino, dežja, neviht in viharjev se ni bati. Umetnih peči ne potrebujejo, ker zadostuje naravna gorkota. Murv je zelo veliko; vsled ugodnega podnebja uspevajo prav dobro. Svilne prelece gojé samo ženske. Pozimi počivajo jajčeca v bombažastih vrečicah. V aprilu se izležejo gosnice, ki jih spravijo v široke, odprte posode in hranijo z murvinim perjem. V dveh mesecih se zabubijo. Svilne mešiče polagajo na vroče solnce, dokler bube ne poginejo. — Tur-

¹ Schwarz, o. c., str. 358.

kestansko svilo zelo hvalijo. Ker domačini ljubijo pisana oblačila, barvajo svilo na vse načine. Obrt so prevzeli ponajveč — buharski Židje, ki z barvanjem gotovo mnogo zaslužijo.

* * *

Pokrajina, po kateri smo se vozili, se že iz starih časov imenuje *Fergana* in je velika ravnina, jajčaste oblike. Kroginkrog jo obdaja visoko gorovje, le na zahodu, pri Hodžentu, prehaja ravan skozi 7 km široka vrata v »Gladno stepo«. Po planjavi teče Sirdarja; vanjo se izlivajo reke in potoki z gorá. Večinoma pa to vodovje po jarkih odvajajo do umetnih nasadov. Krog mest in vasi so zemljo izvrstno obdelali. Razen bombaža in svile pridelajo mnogo žita: rži, pšenice in ječmena. Krog naselbin je vse polno vrtov, pa tudi vinogradov; dozoreva sadje, grozdje, melone, kumare in čebula. Rodovitna pa je le tista zemlja, ki jo namakajo, vse drugo je neplodovita stepa, rjava ploskev brez rastlinstva, ki ponekod ni prikladna niti za živinorejo.

Kar se tiče podnebja, gospodari v ravnini poleti neznosna vročina,¹ čim više pa gremo, tem hladneje postaja. K pokrajini Fergana pripadajo namreč tudi vsa obrobna pogorja, med njimi Alaj in ruski Pamir, s 3000 in še več metrov visokimi prelazi. Tod je zrak čist in hudo razredčen; ker vlage razmeroma ni veliko, učinkujejo naravnostni solnčni žarki vse drugače nego v ravnini.² Učenjak je raziskaval Pamir. Živo srebro se je opoldne v senci skrčilo do 9° C. pod ničlo. Opazovalec je nosil rjav kožuh, ki se je na solncu segrel tako, da je toplomer v zunanjem žepu kazal 90° toplote. Jezdil je; na oni strani, ki so jo neprestano obsevali solnčni žarki, se je škorenj ogrel tako neznosno, da si je moral s kožuhom zakriti nogo; na nosu so se mu vsled vročine pojavile opekline; istočasno pa so mu v škornju, ki se je nahajal v senci, — zmrznili prsti. Pri 10° C. mraza so njegovi kozaki goloroki hodili po solncu; ko je pa za par minut oblak zakril solnce, so takoj hiteli po kožuhe.

Po ferganski ravnini prebivajo Sartí, ki se pečajo s poljedelstvom, obrtom in rokodelstvom, po gorah pa Kirgizi-živinorejci, ki se od puščavskih sorodnikov ločijo v tem, da se nazivljejo »Črni« ali *Kara-Kirgizi*. Stanujejo v enakih šotorih kot bratje nomadi. Poleti pasejo na planinah, pozimi se preselijo v dolino. Dobé se pa Kirgizi, ki tudi pozimi prebivajo vrhu Pamirja v kakem gorskem

zatišju, do 4800 m visoko.¹ Take kotline na gorah so namreč pozimi — brez snega; sneženi oblaki se ob velikem mrazu ne dvignejo tako visoko; vlaga se zgosti že v nižinah. Čudna prikazen: vrhu Pamirja sneži poleti, pozimi pa ne!²

Kara-Kirgizi so vobče bogatejši kot njih bratje na stepi, pa tudi bolj boječi, odljudni in neolikani; so pač hribovci. Nekdo,³ ki je obiskal te gorjance, pripoveduje: »Kirgizi, ki smo jih srečavali, so se mi spočetka zdeli zelo neprijazni; komaj so nas ugleдали, že so krenili s pota. Kmalu sem uvidel, zakaj. Domačini morajo pred ruskim uradnikom stopiti s konja; če tega hitro ne store, jih uradnikovi spremljevalci kaznujejo z bičem. Drugače pa so bajé Kirgizi zelo gostoljubni in so z Rusi prijatelji.«

Isti potopisec⁴ hvali rusko gospostvo v Turkestanu: »Splošno so Rusi v Srednji Aziji name napravili zelo ugoden utis; dosegli so veliko. Turkestan je bil dve tisočletji klasično torišče roparjev; dandanes pa lahko potuješ tudi po najbolj oddaljenih dolinah brez orožja. Železna strogost vojaške uprave je vzrok, da so celò male tatvine prav redke. Seveda moram takoj pristaviti: Ta civilizacija koristi predvsem Evropejcem, mohamedanci pa so proti samovoljnim kozakom in policiji dostikrat brez varstva... Če ruski rodoljubi zatrjujejo, da vsak carjev podložnik uživa iste pravice, da more doseči iste službe in časti, se praksa s to lepo teorijo nikakor ne strinja. Domačine pogostokrat strahujejo tudi z bičem; mohamedanci se morajo ruskim uradnikom globoko klanjati in vpričo njih stopiti s konja. Redkokedaj sme Sart zaiti v rusko družbo, in če Rusi bogatega domačina povabijo na gostijo, se dostikrat Sart upijani, igra in zgubi par tisoč rubljev... Ruska uprava ni krivična. Na vso moč skrbi, da se podložnikom gmotno godi kar najbolje, se ne meša v njih verske zadeve, strogo prepoveduje misijonarjenje in dovoljuje domačinom precejšnjo samoupravo.« V Srednji Aziji povsod shajaš z ruščino, da le ne zaideš predaleč od velike ceste.

Fergana je tekom let postala najbogatejša ruska »kolonija«. Pridelovanje bombaža se je v kratkem potrojilo, svilarstvo vrlo napreduje, nasadili so tudi čaj in tobak, trgovina cveté izborna. Še bolj se je dvignila pokrajina, odkar so jo (1905) s progo Orenburg—Taškent zvezali naravnost z Evropo.

* * *

¹ Cf. Sven Hedin, »Durch Asiens Wüsten«.

² Schwarz, o. c., str. 126.

³ »Neue Deutsche Rundschau«, 1902, III, str. 282.

⁴ O. c., str. 285 sl.

¹ Ujetniki-Slovinci pripovedujejo, da vsled vročine poleti niso mogli spati.

² Schwarz, o. c., str. 560 sl.

Po dveurni vožnji smo dospeli v Gorčakovo. Teга mesta (krog 50.000 prebivalcev) ne najdete na zemljevidu. Prej so namreč ta kraj imenovali »Stari Margelan« in tako ga še vedno zanamujejo atlanti; Rusi pa so ga pred 10 leti prekrstili na čast znanemu državniku knezu Gorčakovu, hudemu nasprotniku naše monarhije, ki je prezirljivo poudarjal: »Avstrija ni država, je le gubernija.« Sartovsko mesto tudi v Starem Margelanu obdaja srednjeveško zidovje z dvanajsterimi vrati. Kraj slovi vsled industrije in trgovine, pa tudi kot božja pot, kjer mohamedanci časte — Aleksandra Velikega; v Margelanu namreč kažejo gomilo, kjer je pokopan podjetni vojskovodja. Macedonski kralj je bil sicer zelo častihlepen, tega si pa nikdar ni domišljal, da ga bodo 2000 let po smrti v Srednji Aziji častili kot mohamedanskega svetnika in pospeševatelja islama. Nič čudnega; saj praznoverni moslimi časte v Samarkandu tudi grob preroka Daniela, Mohamedov zet Ali je pokopan pa celò na dveh krajih Srednje Azije!

V Gorčakovem se odcepí kratka, 8 km dolga proga na jug do mesta Skobeljevo. Kraj omenjam zato, ker je poleg mesta dolgo časa bivalo mnogo Slovencev. Godilo se jim ni kaj dobro; več jih je tam tudi pomrlo.¹

Ko so Rusi zasedli kokandsko kneževino, so sezidali pod Alajskim gorovjem naselbino »Novi Margelan« kot glavno mesto pokrajine Fergana. Semkaj so prestavili višje urade. Pravijo, da je mesto prav čedno; ima lepe hiše, široke ulice, mnogo drevoredov, vse mogoče urade in šole, celò znamenit muzej. Vendar pa ni veliko; v njem prebiva do 12.000 ljudi, ki so po večini ruski naseljenci. Leta 1907. so kraj prekrstili v »Skobeljevo«, na čast slavnemu ruskemu generalu.

Mihael Dmitrijevič Skobeljev (rojen leta 1843.) je kot mlad častnik prišel v Turkestan. Odlikoval se je v bojih s Hivanci (1873). Poveljeval je prednjim stražam. Preoblekel se je v Turkmena in odkril pot v mesto Hiva, za kar so ga odlikovali z redom sv. Jurija. V vojni s Kokandci (1875) je ujel zadnjega kokandskega kneza in postal vojaški poveljnik pokrajine Fergana. Leta 1877. se je udeležil rusko-

¹ Invalid pripoveduje (»Slovenec«, 7. febr. 1916): »Prišli smo v Azijo, v Skobeljevo, to je blizu kitajske meje. Peljali so nas do konca ruskega ozemlja; niti en kilometer ne vozi več vlak naprej. Šli smo s kolodvora v barake. Tam se je pričelo najhujše življenje... Dobil sem tam nekaj Slovencev; segli so mi v roke in kar vsem so prišle solze v oči. Videl sem, da se jim godi slabo.« Dalje obširno popisuje hrano, vročino in boleznì v ujetniškem taboru ter sklène: »Živeli smo v razmerah, da se nerad nanje spominjam. Pozabiti seveda ne morem, kar sem ondi prestal...«

turške vojske in se proslavil v bojih za Plevno. Po neki zmagi pod prelazom Šipka je Skobeljev nadzoroval čete; naenkrat je zdirjal s konjem-belcem, zavihtel kapo pred vojaki ter jim zaklical: »V imenu domovine, v imenu carja: Hvala Vam, bratje!« Vojaki so se nepopisno navdušili; metali so čepice kvišku in kričali: hura, hura! Ta prizor je znani slikar Vasilij Vasiljevič Vereščagin, osebni generalov prijatelj, ovekovečil s sliko: »Skobeljev pred četami po zmagi pri Šipki«. Slika je romala po evropskih velikih mestih. V Petrogradu je Skobeljev sam obiskal razstavo; slika mu je tako ugajala, da je opetovano stopil k Vereščaginu, ga objemal in mu klical: »Vasilij Vasiljevič, kako Te ljubim!« Skobeljeva so pričeli nazivati »beli general«. Leta 1880. se je vrnil v Turkestan. Turkmeni med Buharo in Kaspiškim jezerom so »vznemirjali« Ruse. Nastala je vojna. Vrhovni ruski poveljnik Skobeljev je premagal Turkmene. Rusi so njih ozemlje »osvobodili« in priklopili turkestarski guberniji (1881). Leta 1882. je Skobeljev nenadoma umrl v Moskvi, star šele 39 let. — Z Vereščaginom se je seznanil v Turkestanu že leta 1870. Tudi je Vereščagin napisal zanimiv generalov življenjepís. Pripoveduje, da je bil Skobeljev sicer hraber junak, toda velik bahač. Veliko je storil za povzdigo vojaštva. Do podložnih je bil strog, toda vsi so ga radi imeli. Vojaki so ga obožavali.

* * *

Žarelo je kakor v peči, ko smo se vozili od Gorčakovega proti Kokandu; potne srage so mi tekle po licu kot v parni kopeli. »Žara, žara!« (= vročina) me je nagovoril sosed; po vsem svetu je namreč navada, da se razgovor s tujcem pričinja z neduhovitimi opazkami o vremenu. Če smo se vozili po neobdelani stepi, je veter nanosil svišča skozi odprta okna; vsakih par ur pa je vstopil služabnik z omelom in smetiščnico, da je osnažil belo pogrnjene sedeže. Strogo so nadzirali vozne listke, kot je v Rusiji sploh običajno. Trije sprevodniki hodijo od voza do voza. Prvi, »kondúktor«, kliče: »Vaši biljéti!« Drugi, »oberkondúktor«, v čedni uniformi z našivi, pregleduje in ščiplje listke. Tretji, »provodník«, izvršuje nadsprevodnikova povelja.

Na kolodvorih se je gnetlo mnogo potnikov domačinov; dobro, da so se vozili v nižjem razredu. Komaj je vlak prispel na postajo, že so naskočili vozove. Na večjih postajah so vlak oblegali od obeh strani, da so tem hitreje zasedli prostore. Ob slovesu tudi Sarti — jokajo. Če so žene zdiho-

vale in otroci vekali, se mi je zdelo vse v redu; ponekod pa so tulili od žalosti odrasli možje in jokali, da so si z rokavom brisali debele solze; taki prizori so nam Evropejcem kar smešni.

Najlepša je ravnina krog mesta Kokanda: mnogo rastlinstva, sami vrtovi, ograjeni z ilovnatim zidom. Ko se je zmračilo, smo se približali Sirdarji. Vozili smo se mimo Hodženta, zapuščali pokrajino Fergana in zavili v »Gladno stepe«. Sredi stepe so zgradili postajo Černjajevo, važno križišče. Tod se proga razcepi na sever v Taškent, na zahod pa v Samarkand. Zaspal sem bil tako trdno, da nisem niti čutil, kdaj smo se mudili v Černjajevem. Sploh pa ruski vlaki tekó gladko in mirno, da komaj veš, stoji li vlak ali se premika. — Jutranje solnce me je vzbudilo onkraj »Gladne

stepe« v kamenitem kraškem svetu. V daljavi so bleščale pozlačene kupole okrožnega mesta Džizák (19.000 prebivalcev), močne trdnjave. Zavozili smo v ozko sotesko. Proga se vzpenja više in više do vrha prelaza »Tamerlanova vrata«. Nedaleč od železnice so v steno vklesali dva arabska napisa; spominjata na starodavne vojne, ki so se vršile v soteski. Onstran prelaza se svet razširi. Potok teče po dolini, majhna sela se prikažejo na pobočju in v zasekah, dolge karavane stopajo po trdi cesti, drugod se pasejo črede črnih ovac, na malih njivicah raste nekak ječmen, prehitevamo jezdece na konjih in oslih. Kesneje se dolina razširi v rodovitno ravnino; prične se bujno rastlinstvo. Bližamo se »Tamerlanovemu mestu«, svetovno-znanemu Samarkandu. (Dalje.)

Obrazi.

Ciril Jeglič.

Pozna pomlad.

V kotu za vrtno mrežo je lopa, vsa prerasla in zelena od divje trte. Če sedeš pod njo, te nihče ne vidi; ti pa vse vidiš: listje se pregiblje, svetla okenca se odpirajo nad tabo, okrog tebe; kamor te je volja, se ozreš in misliš, karkoli ti je drago.

»Rozalika!«

Čemerna pestunja postane in motri glas, ki je dahnil iz zelenja.

»Tako molčite, — pa imate tako srčkano punčko v naročju!«

»Ni moja.«

»Seveda! In hladno je, Rozalika?«

»Ko je letos pomlad tako pozno!«

»Ja.«

Stara pestunja se nasloni na pregrajo. »Oh, saj ste Vi, Jakob! Nisem Vas spoznala. Ko tako čudno govorite! Pa ste le Vi, stari Jakob!«

»Jaz!«

Rozalika molči, on jo gleda. In razen nje nihče na svetu ne vé, da je vzdihnil tudi stari Jakob.

Pri kosilu.

»Kako spet držiš žlico!«

Doktor je nataknen — kaj bi ne bill! Žena se grdo drži — zakaj bi se ne! In Stanko jé pa jé,

seveda zmerom narobe poprijemajoč žlico — saj ni še nikoli ubogal!

»Samo, da me jezi! Žena, ali si mu že kdaj rekla: Stanko, takole primi, da ne boš žalil očeta! Kaj še!«

»I, no! Stanko, glej, takole: prste spodaj, palec na vrh! Če ne boš ubogal, te bom, in ata te bo, da gorje!«

Prilika je dana. Gospod ata jé, mama jé: žlici neslišno zajemata v krožnik, in palca, prsti, vse na pravem mestu — čudovito! Stanko se že uči, kako se drži žlica, če so prsti spodaj, palec zgoraj...

»Kajti, če se tega zdaj ne nauči, kaj bo počel v življenju! Žena, in ti nič ne pomisliš!«

Ona se pa pomisli, dočim Stanko — ta raztreseni falot, ki še nikoli ni ubogal! — zajme —

»In to naj bo družina!« Doktor vrže lastno, tako zgledno žlico pod mizo. Kako, da bi je ne!

Punčka.

Tako fletna je, da še sama ne vé, kako. V beli bluzi, z zlatim srčkom okrog vratu, z glavico, odeto z mehkiimi, bogatimi lasmi, ki se kar sami usipljejo po licih, rdeče cvetočih, in jih je treba venomer popravljati, in z uhani: cink, cink! — kdo je še ni videl, če je še tako skrita za pultom? Saj Malči se drugače resno drži, ampak posebno radi teh mla-